کوردستان

حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران بڵاوی دەکاتەوە

www.kurdistanmedia.com

ژمارە ٨٤٨ | دووشەممە ١٥ی جۆزەردانی ١٤٠٢ _ ٥ی ژوئەنی ٢٠٢٣

دابینکردنی مافە نەتەوایەتییەکانی گەلی کورد لە چوارچێوەی ئێرانێکی دێموکراتیکی فێدراڵدا

لە سەرەتای بەهارەوە: کوژران و برینداربوونی ٢٣ کۆڵبەر دەسبەسەرکرانی ١٣٠ کەس و ئێعدامکرانی ١٦ بەندکراو

لە سەرەتای بەهاری ئەمساڵەوە تا ئێستا لە کوردستان لانیکەم ٢٣ کۆڵبەر کەوتوونەتە بەر دەستدرێژی هێزە چەکدارەکانی کۆماری ئیسلامی، ١٣٠ کەس بە تۆمەتی چالاکیی سیاسی لەدژی ڕێژیم گیراون، لانیکەم ١٦ بەندکراو ئێعدام کراون، هەرنەبێ پێنج کەس بە تەقینەوەی مین کوژراون و بریندار بوون و تەقەی سەرەڕۆیانەی هێزەکانی ڕێژیم و ئەشکەنجەی بەندکراوان لە بەندیخانەکانی ڕێژیمدا بووە هۆی کوژرانی ٢٣ کەسی دیکە.

بەپێی ڕاپۆرتی «چاونیوز» لەو ١٣٠چالاکە کوردەی بە تۆمەتی جۆراوجۆر و بەبێ بەڵگەی قەزایی دەسبەسەر کراون، ٥١ کەسیان دادگایی و سزای لە سێ مانگ هەتا حەوت ساڵ سەرجەم (١٢٦٧مانگ) زیندانیان بەسەردا سەپاوە.

ڕێکخراوەکانی مافی مرۆڤ دەڵێن تەنیا لە ماوەی مانگی ڕابردوودا لانیکەم سزای ئێعدامی ١٤٢ بەندکراو لە بەندیخانەکانی ئێراندا جێبەجێ کراوە.

پەیامی کۆنفڕانسی ١٠٠ ساڵەی لۆزان:

سەرکەوتنی کورد لەگرەوی یەکیەتی و گرێبەستێکی نەتەوەییدایە

مستەفا هیجری:

پێویستە بە ڕوانگەیەکی ڕەخنەگرانەوە سەیری ڕابردووی خەباتی خۆمان بکەین

پێشنیوەڕۆی ڕۆژی یەکشەممە ڕێکەوتی ٧ی جۆزەردان کاک مستەفا هیجری، لە دووەمین ڕۆژی کۆنفڕانسی ١٠٠ ساڵەی پەیماننامەی لۆزاندا کە لە شاری لۆزانی وڵاتی سویس پێک هات، وێڕای ئاوڕدانەوەیەکی ڕەخنەگرانە لە سیاسەت و ڕوانینی زلهێزەکان و وڵاتانی بڕیاردەر لە دابەشکردنی کوردستان بەسەر چوار بەش و وڵاتدا، باسی لە دۆخی سیاسیی ئەمڕۆی کوردستان کرد و یەکگرتوویی نێوان هێزە سیاسییەکانی کوردستان لە هەر کام لە پارچەکانی کوردستانی بە زامنی دەستەبەرکردنی ویست و ئازادییەکانی خەڵکی کوردستان لەقەڵەم دا.

بەرپرسی ناوەندی بەڕێوەبەریی حیزبی دێموکرات لە وتارەکەیدا بە ڕوانگەیەکی ڕەخنەگرانەوە باسی لە پرسی ناکۆکیی نێوخۆی کورد و ئەو هۆکارانە کرد کە تا ئەمڕۆ بوونەتە هۆی ئەوەی کورد نەتوانێت وەک نەتەوەیەک بە یەکگرتووییەوە هەوڵی دەستەبەرکردنی ماف و ئازادییەکانی بدات. بەڕێزیان بە پێداگریی لەسەر پرسی یەکگرتوویی نێوان هێزە سیاسییەکانی کوردستان و وەلانانی ناکۆکییە نێوخۆییەکانی بزووتنەوەی کوردستانی؛ «یەکگرتوویی»ی بۆ پرسی کورد لە هەموو بەشەکانی کوردستان بە زامنی دەستەبەرکردنی ماف و ئازادییەکانی نەتەوەی کورد زانی.

ئیسماعیل بێشکچی، پرۆفیسۆر لیام ئەندەرسۆن، ڕۆجەر نۆردمان، ڕیچارد وایڵدینگ، عەبدوڵڵا موهتەدی، ئەبوبەکر کاروانی، ئیبراهیم بیرو، بایرام بۆیزل، وشیار زیباری، مەلا بەختیار، عوسمان بایدەمیر، ئیسماعیل کامیل، بورهان جاف، مەهمەت تان، ریواردی، پرۆفیسۆر هۆر مەنسوربەیگ و شێخموس ئۆزدەمیر وتاربێژەکانی دیکەی ئەو کۆنفڕانسە بوون.

خاوەنداریەتی لە خۆڕاگریی زیندانییە سیاسییەکان ئەرکێکی مرۆیی نەتەوەیی و خەباتگێڕانەیە

ئەنجومەنی زیندانییە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، لە یەکساڵەی ناودێرکرانی ١٢ی جۆزەردان بە ڕۆژی بەندییە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە بەیاننامەیەکدا ڕایگەیاند: ئەوەی پێویستە جەخت و هەڵوێستەی لەسەر بکەینەوە، بەردەوامیی کۆماری ئیسلامی لەسەر سەرکوت و تەپەسەری و ئێعدام و بەندکردنی ئازایخوازان و مافویستانە. ئەم ڕەوتە پێ بە پێی پەرەسەندنی بێزاری و تووڕەیی خەڵکی ئێران لەو ڕێژیمە و هاتنە مەیدانیان بۆ ڕووخاندنی، توند و تیژتر بەڕێوەچووە. کوشتاری ژنان و لاوانی ڕاپەڕیو و ئێعدامی لاوانی بەشدار لە شۆڕشی ژینا لە چەند مانگی ڕابردوودا، ئەم ڕاستییە دەسەلمێنێ.

لەو بەیاننامەیەدا هاتووە: کۆماری ئیسلامی کە ئێستا لە هەموو کات زیاتر لە بڕیاری لێبڕاوانەی خەڵکی ئێران بۆ کۆتایی هێنان بە تەمەنی ڕێژیمەکەی دڵنیایە، دەیەوێ بە کوشتن و بەندکردن مۆتەکەی ڕووخان لە خۆی دوورخاتەوە و بۆ چاوترسێنکردنی خەڵکی ڕاپەڕیوی ئێران یەک بە دوای یەک ڕۆڵە شۆڕشگێڕە بەندکراوەکانمان ئێعدام دەکا. بۆیە پێویستە هەموو نەتەوەکانی ئێران بە درێژەدان بەو یەکیەتی و هاودڵی و هاوخەباتییەی لەم مانگانەی دواییدا نیشانیان داوە، پشتیوانی بەندییە سیاسییەکان بن، بە بەرزکردنەوەی دەنگی ناڕەزایەتی و دروشمی بڕووخێ ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی، پاشەکشە بە ماشێنی ئێعدام و سەرکوت بکەن.

ناوەندی هاوکاری:

داوا لە کۆمەڵگەی جیهانی دەکەین لە بەرانبەر کردەوە و جموجۆڵەکانی ئەم دواییەی کۆماری ئیسلامیدا بێدەنگ نەبن

ناوەندی هاوکاری ڕۆژی ١١ی جۆزەردان لە ڕاگەیەندراوێکدا ڕایگەیاند ڕێژیمی کۆماری ئیسلامیی ئێران کە لەبەرانبەر ناڕەزایەتیی بەرینی خەڵک و ڕابوونی ژینادا بەچۆک داهاتووە، بە شەپۆلێکی نوێی ئێعدام و سەرکوتی خەڵک لەلایەک و، بە لەشکەرکێشی و هەڕەشەی هێرش بە مووشەک و دڕۆن بۆ سەر هەرێمی کوردستان بەتەمای قەڵاچۆ و کۆمەڵکوژکردنی ژنان و منداڵان و پەنابەرانی کوردی ئێرانییە کە ساڵانێکە لە عێراق نیشتەجێن.

لەو ڕاگەیەندراوەدا هاتووە ئێمە حیزبە سیاسییەکانی کوردستانی ئێران بە بەردەوامی پێداگریمان لەسەر بزووتنەوەی مەدەنی و ناڕەزایەتیی جەماوەریی خەڵک لەسەر شەقامەکان کردووە و بەتایبەت لە سنوورەکانی کوردستانی عێراقەوە هیچ چەشنە جووڵەیەکی سەربازیمان نەبووە و نیشمانە. کەچی ڕێژیم بەو بیانووە بەردەوام ئێمە و بنکە مەدەنییەکانی شوێنی نیشتەجێبوونی خەڵکی سڤیل و ژن و منداڵی بە مووشەک و دڕۆن بۆمباران کردووە و لەو سۆنگەیەوە گیان و ماڵ و خەڵکی کوردستانی عێراقیش لەو هێرش و دەستدرێژییانەدا پارێزراو نەبوون.

ناوەندی هاوکاریی حیزبەکانی کوردستانی ئێران داوا لە هەموو وڵاتان، بەتایبەت وڵاتانی زلهێزی جیهان و بڕیاربەدەستی ناوچە، کۆڕوکۆمەڵە سیاسییەکانی داکۆکیکاری مافی مرۆڤ دەکەین لەهەمبەر جینایەتەکانی کۆماری ئیسلامی دەرحەق بە حیزبە سیاسییەکان و پەنابەرانی کوردستانی ئێران بێدەنگ نەبن و هەنگاوی بەکردوەیان بۆ پێشگرتن بەو کارەساتانە هەبێت. هاوکات داوای لە هەموو خەڵکی کوردستان و ئێران لە نێوخۆ و دەرەوەی وڵات کردووە کە بە خۆپێشاندان و ناڕەزایەتیی سەرشەقام وەڵامیان بۆ دەستدرێژییەکانی سپای پاسداران هەبێت.

دیاردەی بەرگری و پەلامار لە شۆڕشدا
د. کامڕان ئەمین‌ئاوە
٣

ڕۆژئاوا و دیپلۆماسیی بارمتەگیریی کۆماری ئیسلامی
عەلی بداغی
٤

لە سەربەخۆییخوازانی بازنەی ئیستانبووڵ هەتا شۆڕشی ژینا
شاڕوخ حەسەن‌زادە
٥

لە ”پەیمانی لۆزان“ەوە بۆ ”شۆڕشی ژینا“
سمایل شەرەفی
٥

دێموکراسی و گەشەی ئابووری (ئێران بۆ نموونە)
د. محەممەد حوسێن‌زادە
٦

مستەفا هیجری:

بەدەر لەوەی خەتای لێکدابڕانەکانمان بخەینە ئەستۆی ئەم و ئەو، با بە خۆماندا بێینەوە و بیر لە گرێبەستێکی نەتەوەیی بکەین

(دەقی وتاری بەرپرسی ناوەندی بەڕێوەبەریی حیزب لە کۆنفرانسی ١٠٠ ساڵەی پەیماننانەی لۆزاندا)

خوشک و برایانی خۆشەویست!

سڵاوێکی گەرمتان عەرز دەکەم و دەستخۆشی دەکەم لە هەموو ئەو هاوڕێیانە کە ماندووبوون بۆ پێکهێنانی ئەو کۆنفڕانسە کە لە یادێکی مێژووییدا پێکهاتووە و لەجێی خۆیدایە قسەی زۆری لەسەر بکرێ و کاری بۆ بکەین. بەتایبەت نەک لەبەر ئەوە کە هەر کۆبوونەوەیەک بکەین و بەجێی بێڵین، بەڵکوو دەرسی لێ وەربگرین و لێی فێربین. من ناگەڕێمەوە زۆر مێژوو و لە ڕابردوودا نامێنمەوە کە بەداخەوە پڕە لە پەیماننامە و ڕێککەوتن لەدژی ماف و وڵات و نیشتمانی کورد لە هەموو بەشەکانیدا. چونکە کاتەکەمان ئەوەندە نییە، بەڵام بە کورتی هەر لە پەیماننامەی سێڤەرەوە دەست پێ دەکەم.

ئێمە لەنێو کوردەواریی خۆماندا زۆرجار دەڵێین پەیماننامەی سێڤەر، مافی کوردی سەلماند، بەڵام لۆزان تێکی دا. بەڵام ڕاستییەکەی وا نییە. چونکی دابەشکردنی کوردستان بەهۆی پەیماننامەی سێڤەرەوە بوو، و هەموو کێشە و ماڵوێرانی کورد لەو ڕۆژەوە دەست پێ دەکا. بە بۆچوونی من ڕێککەوتنی سێڤەر، هەر لە ڕۆژی لەدایکبوونیەوە مردبوو. هۆکارەکەشی بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە یەکەم، بەشی زۆری کورد چارەنووسەکەی زۆر خراپ خرایە سەر دوو وڵاتی عەرەبی عێراق و سووریە. بەشێکی کەمیش کە لە کوردستانی تورکیەدا مایەوە، لە ڕێککەوتننامەی سێڤەردا باس لەوە کرابوو کە ئۆتۆنۆمیی نێوخۆییان پێ بدات. بەڵام ئەو ئۆتۆنۆمییە نێوخۆییە ئەوەندە شل و شەوێقە، ئەوەندە لەرزۆکە کە هەر بۆخۆی وردە وردە زەمینەی تێداچوونی خۆی ڕەخساند. ئەگەر سەرنجتان دابێ، لە پەیماننامەی سێڤەردا ئەو بەشە لە کوردستانی تورکیە باس لە مافی ئۆتۆنۆمی نێوخۆییەکەی دەکا، سێ نوێنەر لە وڵاتانی براوەی شەڕی بۆ دیاری دەکا. فەڕانسە یەک کەس، بریتانیا یەک کەس و کەسێکیش لە ئیتالیا. کە ئەوانە ئەرکیان ئەوە بووە لە ماوەی شەش مانگدا گەڵاڵەیەک ئامادە بکەن بۆ ئەو مافەی کە دیاری کراوە بۆ ئەو بەشە کەمەی لە کوردستان ماوەتەوە؛ جارێ هەر لەو هەیئەتەدا یەک کوردی تێدا نییە. بەمجۆرە وەکوو زۆربەی زۆری پەیماننامەکان، دووبارە چارەنووسی نەتەوەی کورد دەکەوێتەوە دەستی غەیرە کورد کە بەپێی قازانج و بەرژەوەندییەکانی داگیرکارانەی خۆیان دوای شەڕ، دەیانەوێ دیاریی بکەن. دوای ئەو شەش مانگە ئێمە لانیکەم شتێک، گەڵاڵەیەک، نابینین بزانین چییان کرد؟ بەڵام هەمووی بەسراوەتەوە بە ئەگەر و ئەمما. هەر لەو خاڵانەدا کە لە پەیماننامەی سێڤەر بۆ کورد هاتووە بۆ ئەو مافە، بە ئیستلاح باس لەوە دەکا کە ئەگەر ئەو سێ کەسە کێشەیان هەبوو لەسەر هێندێک خاڵ و پێک نەگەیشتن، ئەوە دەوڵەتانی پێوەندیدار مەسەلەکە چارەسەر دەکەن. یانی دووبارە لێرە دەیبەستێتەوە بە مەسەلەی ئەو دەوڵەتانەی کوردیان بە سەردا دابەش کراوە. ئەگەر ئەوەش جێبەجێ بوو، سەرنج بدەن هەمووی ئەگەر و ئەممایە! ئەگەر ئەوەش جێبەجێ بوو، دوای ساڵێک کوردەکان داوایان لە هاوپەیمانیی دەوڵەتان کرد ڕاپرسی بکەن. ئەگەر ڕێککەوتنیان کرد، و ئەگەر کۆمەڵەی دەوڵەتانیش پەسندیان کرد کورد دەتوانێ مافی سەربەخۆیی هەبێت، ئەودەم ئەو مافەی بۆ دیاری دەکەن. تەواوی ئەوانە ئەمما و ئەگەرێکن کە هیچ تەزمینێک بۆ جێبەجێبوونیان نەبووە. بۆیە دەبینین زۆر بە ئاسانی لە ماوەی سێ ساڵدا، لە پەیماننامەی سێڤەر هەتا لۆزان کە ئاڵوگۆڕێک لە ناوچەدا دێتە پێشێ و بڕیاری دەوڵەتان دێتە سەر ئەوەی تورکیەی تازە پێکهاتوو، دەبێ سەقامگیری، ئەمنییەت و سوباتی هەبێ. بەوە زۆر ڕاحەت زەمینەی پەیماننامەی لۆزان پێک دێ و بۆ ئەو کارەش دەوڵەتی ئیتالیای ئەودەم، ڕادەگەیەنێ کە ئامادە نین هیچ سەربازێک بنێرن بۆ جێبەجێکردنی ئەو ڕێککەوتنە و فەڕانسە و بریتانیاش زۆر ڕاحەت پاشگەز دەبنەوە و ئاکامەکەی ئەوەیە کە لۆزان بە مێژوو دەسپێردرێ.

ئەوە چارەنووسی کورد بوو کە گۆیا قەرار بوو مافی بدرێتێ. بۆیە من ئەوە دووبارە دەکەمەوە کە بە هەڵە نەچین لە قوربانیبوونی کورد لە دوایی شەڕی یەکەمی جیهانیدا. ئەوە تەنیا لۆزان نەبوو، بەڵکوو ڕەوتەکە لە سێڤەرەوە دەست پێ دەکا. نموونەتان عەرز دەکەم باقیی وڵاتەکان چی بوو؟ بۆ نموونە ئەرمەنستان کە وڵاتێکی چووکەیە، کاتێک بەپێی ڕێککەوتننامەی سێڤەر دەیانەوێ وڵاتی سەربەخۆی بۆ پێک بێنن، وڵاتانی براوەی شەڕ داوا لە سەرۆککۆماری ئەودەمی ئەمریکا دەکەن ئەرکی پشتیوانیکردن لە ئەرمنستان بگرێتە ئەستۆی خۆی و، ئەمریکا ئەوە قبووڵ دەکا و هەر لەو ساڵەدا سەربەخۆیی بۆ ئەرمنستان ڕادەگەینێ، پشتی دەگرێ و دەوڵەتی تورکیە ناچار دەکەن ئەو سەربەخۆییە بسەلمێنێت و تەنانەت بەڵێنی ئەوەی پێ دەدەن دادگا بۆ لێپرسینەوە لەوانە پێک بێنێ کە کۆمەڵکوژیی ئەرمەنییەکانیان کردووە. وڵاتانی براوەی شەڕ بۆ ئەرمەنستان ئەوە دەکەن، بەڵام بۆ کورد کە باسمان کرد بەو شێوەیە بوو. بۆیە ئێمە دەبینین ڕێککەوتنە نێونەتەوەییەکان بە قازانجی ئێمە نین، یان بە قازانجی ئێمە تەواو نەبوون.

ئەوانە بە جێگای خۆی من پێم وابێ ئەوە کە ئێمە لە سیاسەتی خۆماندا هەمیشە باس لەوە بکەین وڵاتانی بڕیاربەدەستی جیهان لە هەموو مێژوودا لەسەر هەموو ڕێککەوتنەکان بخەینە ژێر پرسیار. باس لەوە بکەین لە پەیمانی سێڤەردا، یان لە کۆنڤانسیۆنەکانی نەتەوە یەکگرتووەکاندا، مافی چارەنووس بۆ نەتەوەکان بە ڕەسمی ناسراوە. باس لەوە بکەین مافمان فەوتاوە و ئێوە مافی ئێمەتان فەوتاندووە، ئەو باسە نەمرێ و نەبڕێ و هەر بە جیهان بڵێین ئێمە سەبارەت بەو زوڵم و زۆردارییەی بە نیسبەت نەتەوەی کورد کردووتانە، نە دەتانبەخشین و نە لەبیری دەکەین. بەڵام خۆشەویستان لە پەنای ئەو داواکارییەمان لە جیهان، لە وڵاتانی بڕیاربەدەست، با بۆخۆشمان جارێک بە مێژووی خۆماندا بچینەوە. ئێمە چەند بۆخۆمان یارمەتیدەر بووین و بوارمان ڕەخساندووە بۆ ئەوەی دەوڵەتانی بڕیاربەدەست چارەنووسی ئێمە بە دەستەوە بگرن و ئەو چارەنووسە لە دەستی ئێمە دەربێنن؟

بەپێی تێگەیشتنی من ئەوەندەی دەوڵەتانی بڕیاربەدەست، بەنیسبەت مەسەلەی کوردە کردوویانە، ئەوەی کورد بۆخۆی کردوویەتی شتێکی کەمتر لەو نییە. ئێمە لە ڕابردوو و لە ئێستاشدا، زۆر بەئاشکرا دەبینین کاتێک دەوڵەتانی ناوچە، دەوڵەتانی بڕیاربەدەستی جیهان، تەماح لە خاکمان دەکەن، ئەو کاتەیە کە بۆخۆمان لاوازین و بۆخۆمان ئەو بوارمان ڕەخساندووە. بە واتایەکی دیکە دەتوانم بڵێم ئەگەر وڵاتی کوردان چەند جار بەهۆی ڕێککەوتنە نێونەتەوەییەکانەوە دابەش کراوە، کورد بۆخۆی بە دەستی خۆی چەند بەرابەر لەوە زیاتر کوردی دابەش کردووە. هەر ئێستاش کە ئێمە دانیشتووین و یادی ئەو ڕێککەوتنەی لۆزان دەکەینەوە، بۆچوونی من ئەوەیە ئێمە هیچ دەرسێک لەو مێژووییە فێر نەبووین. ئێستاش لەنێو ئێمەی کوردی ماڵوێراندا گرێبەست و هێڵێکی سوورێکی نەتەوەیی نییە. ئەوەی کە لە پرسیارەکەدا هاتبوو چ بکەین ئاسەواری ئەو دابڕانە کەم بێتەوە؟ چ بکەین ئێش و ئازاری ڕێککەوتنەکانی لۆزان و سێڤەر و ئەلجزایەر و ئەوانی دیکە کەم بێتەوە؟ ئێمە دەبێ وەک نەتەوەیەکی وشیار بیر لەو مێژووییە بکەینەوە و ئەو مێژووییەمان لەبەرچاو بێ کە ئێمە ئەدی بە دەستی خۆمان چمان بەسەر خۆمان هێناوە؟

ئێمە دەسەڵاتی وڵاتانی بڕیاردەرمان نییە. ئەوان قازانج و بەرژەوەندیی خۆیان هەیە و جیهان و دەسەڵاتەکان بەپێی قازانج و بەرژەوەندیی خۆیان دابەش دەکەن. کەوابوو لەگەڵ ئەوەی وەکوو عەرزم کردن داوای مافی خۆمانیان لێ دەکەین و پێیان دەڵێین کە زوڵمیان لێ کردووین، بەڵام دەبێ دان بەوەشدا بنێین ئەوەی یەکلاکەرەویە بۆخۆمانین. با بۆخۆمان ببینە هێز و هێزیش لە یەکگرتوویدا پێک دێ، کەچی ئێمە ئێستاش خەریکی دابەشکارین. دابەشکاری هەر ئەو نییە بێی سنوورێکی نێونەتەوەیی دیاری بکەی و خاک و وڵاتەکت دابەش بکەی. بەڵکوو شکڵ و شێوی جۆراوجۆری هەیە کە ئێمە لە هەموو بەشەکانی کوردستاندا لەگەڵی ڕووبەڕووین. ئێمە ئەگەر هێز بین و یەکگرتوو بین، دەوڵەتانی ناوچە جورئەتی ئەوە ناکەن بێن دەستێوەردان لە کارەکانماندا بکەن. وڵاتانی بڕیاربەدەست نە لەبەر خاتری مافی کورد، بەڵکوو لەبەر قازانج و بەرژەوەندییەکانیان بۆخۆیان دێن و دوامان دەکەون، ڕاوێژمان لێ وەردەگرن و یارمەتیمان دەدەن. ئەمن نموونەیەکی تازەتان دەدەمێ. ئێمە باسی خەباتی کورد لە ڕۆژهەڵات و حیزبی دێموکرات لە ڕابردووی دووردا ناکەم. باسی خەباتی حیزبی دێموکرات و حیزبەکانی دیکەی ئۆپۆزیسیۆنی کورد لە ئێرانی ژێر دەسەڵاتی کۆماری ئیسلامیدا دەکەم. لە ماوەی ئەو ٤٥ ساڵەی ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی هاتوەتە سەر کار، ئێمە بە پیلان ڕێبەرانمان شەهیدکران، خاکمان بۆمباران کرا، خەڵکمان شەهید کرا، هەزاران پێشمەرگەمان شەهید بوو لەو ڕێگایەدا، بەڵام لەو ماوەیەدا هەمووی لەسەر یەک دابنێی، دەنگدانەوەی خەباتی کورد لە ڕۆژهەڵات، بە قەدەر ئەو شەش حەوت مانگە نەبوو کە خەباتی ژن، ژیان، ئازادی لە کوردستانەوە چەخماخەی لێ درا. بۆ؟

هاوڕێیان!

حیزبی دێموکرات، کۆمەڵە و باقی حیزبەکانی دیکەی ئۆپۆزیسۆنی کوردی ئێرانی هەر ئەوانەن کە لە ڕابردوودا خەباتمان کردووە. بەڵام لە ڕابردووا ئێمە دەستمان چووە خوێنی یەکتر، کوردمان لە ڕۆژهەڵاتدا ناهومێد کرد، بەڵام ئەمجارەیان لەو خەباتەدا یەکمان گرت. دوو دێموکرات یەکی گرتەوە، دوو کۆمەڵە یەکی گرتەوە. کۆمەڵە و دێموکرات ناوەندی هاوکارییان پێک هێنابوو. بە خەڵکمان گوت مان بگرن، خەڵک مانی گرت. گوتمان وەرنە سەر شەقام، هاتنە سەر شەقام و ئەو خەباتە نەک کوردستان، سەرانسەری ئێرانی گرتەوە. هەر بە ئێرانیش نەوەستا و سنوورەکانی بەزاند و چووە سەرانسەری دنیا. ئەمڕۆ دوای حەوت مانگ ئێوە دەبینن لە ئوروووپا و لە ئەمریکا ڕۆژ نییە لە گوشە و کەناری ئەو وڵاتانەدا، ئێرانییەکان هەموو پێکەوە لەدژی ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی نەیەنە سەر شەقامەکان و داوای ڕووخانی ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی نەکەن و داوا نەکەن سپای پاسداران بخرێتە لیستی تێرۆرەوە. ئەوەندی کە ئەو وڵاتانە لەو ماوەیەدا فشاریان خستووەتە سەر کۆماری ئیسلامی، گەمارۆیان خستوەتە سەر ڕێژیم و پشتیوانیان لە ڕاپەڕینی خەڵکی کورد و نەتەوەکانی دیکەی ئێرانی کردووە، لە تەواوی ئەم چل و چەند ساڵەی ڕابردوودا نموونەی نەبووە. بۆیە من جارێکی دیکە داوام ئەوەیە کە زۆرتر لەوەی هەر خۆمان پاک و بێ خەتا نیشان بدەین و هەموو خەتاکان بخەینە ئەستۆی ئەم و ئەو، با بە خۆماندا بێینە و ئاوڕ لە خۆمان بدەینەوە. با خۆمان ئیسلاح بکەین.

ئەگەر بەڕاستمانە و خەباتمان و قوربانیدانمان بۆ ڕزگاریی خاک و خەڵکەکەمانە، با جارێک بیر لە قازانج و بەرژەوەندیی نیشتمانەکەمان بکەینەوە. با لە قازانج و بەرژەوەندیی تەسکی حیزبایەتی و عەشیرەتی خۆمان ڕزگار بکەین. دەنا ئیمکانی نییە هیچ شوێنێک لە جیهاندا ڕوحممان پێ بکەن و بەفریامان بکەون.

زۆر سپاستان دەکەم

ناوەندی هاوکاری: هەمیشە و لە هەموو جێیەک دەنگی بەندیە سیاسییەکانمان بین

ساڵێک لەمەوبەر لەسەر پێشنیاری ئەنجومەنی زیندانییە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان و پشتیوانیی زۆر لە ڕێکخراوەکانی داکۆکیکاری مافی مرۆڤ لە کوردستان ڕۆژی ١٢ی جۆزەردان، وەک ڕۆژی بەندییە سیاسییەکانی کوردستان ناودێر کرا.

هەڵبژاردنی ئەو ڕۆژە لەو سۆنگەیەوە بوو کە لە ١٢ی جۆزەردانی ١٣٦٢ی هەتاوی ڕێژیمی کۆماری ئیسلامیی ئێران لە تاوانێکی گەورەدا ٥٩ لاوی خەڵکی شاری مەهابادیان بە تاوانی هاوکاری لەگەڵ ڕێکخراوە سیاسییەکانی کوردستان لە شاری تەورێز گوللەباران کرد. ئەو ٥٩ بەندییە سیاسییە نە بەئاشکرا دادگایی کران، نە مافی ئەوەیان بوو پارێزەریان هەبێ و تەنانەت دوای ئێعدامی بەکۆمەڵیان تەرمەکانیشان نەدرایەوە بە بنەماڵەکانیان و هەتا ئێستاش گۆڕبزر کراون.

کۆماری ئیسلامیی ئێران لە ماوەی ٤٤ ساڵی ڕابردوودا دەیان هەزار چالاکی سیاسیی کوردی لە نێوخۆی وڵات لە سۆنگەی مافخوازییانەوە دەسبەسەر کردووە و لانیکەم ٢٣٠٠ زیندانیی سیاسیی کوردی ئێعدام کردووە. ڕێژیم یەکەم ئێعدامەکانی لە کوردستان بە ئێعدامی ١٢ کەس لە شاری پاوە لە ٢٨ی گەلاوێژی ١٣٥٨دا دەست پێ کرد کە زوو شار و ناوچەکانی دیکەی کوردستانی گرتەوە و لە درێژەی جینایەتەکانی خۆیدا کارەساتی ئێعدامی بەکۆمەڵی ٥٩ لاوی مەهابادیی لە جۆزەردانی ١٣٦٢دا خوڵقاند. ئەم ڕێژیمە لە ماوەی ٤٤ ساڵ دەسەڵاتدارەتیی خۆیدا دەستی بۆ زۆر جینایەت و تاوانی گەورە لەدژی بەندییە سیاسییەکانی کورد بردووە، هۆکارەکەشی ئەوە بووە کە بزووتنەوەی سیاسیی کورد هەموو کاتێک لە سەنگەری پێشەوەی خەبات لەدژی ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی بووە و ڕۆڵەکانی نەتەوەی مافخواز و خەباتکاری کورد بە دەسبەسەرکران، ئەشکەنجەدران، ئێعدام و حوکمدران بە زیندانی درێژخایەن و بێبەشبوون لە هەموو مافێکی زیندانیی سیاسی بەرگرییان لە خەباتی ڕەوای گەلەکەیان کردووە. بەڵام دیاریکردنی ڕۆژی ١٢ی جۆزەردان، وەک ڕۆژی بەندییە سیاسییەکانی کورد لە زۆر ڕەهەندەوە گرینگ و لەجێی خۆیدایە، چونکی ئەم ٥٩ بەندییە سیاسییەی لەو ڕۆژەدا بەکۆمەڵ لە زیندانی تەورێز ئێعدام کران سەر بە یەک ڕێکخراوی سیاسیی تایبەت نەبوون و ئەندام و لایەنگری زۆربەی حیزب و ڕێکخراوەکانی کوردستانیان تێدا بوو. ئەوان هاوئامانج و یەکمەبەست بە مەرگی سەربەرزانەیان بوون بە پێشەنگی بەرگریکردن لە ماف و ناسنامەی نەتەوەکەیان. ئەوان بە سەربەرزییەوە گیانیان سپارد، بەڵام چۆکیان دانەدا و ڕوحی بەرزی خەباتگێڕییان بە بەری بزووتنەوەی سیاسی و نەتەوەیی گەلەکەیان داکرد.

ناوەندی هاوکاریی حیزبە سیاسییەکانی کوردستانی ئێران لەگەڵ دووپاتکردنەوەی پشتیوانیی خۆی لە ناودێرکردنی ١٢ی جۆزەردان، وەک ڕۆژی بەندییە سیاسییەکانی کوردستان بە ڕێز و حورمەتەوە یادی ئەو ٥٩ لاوە شەهیدە و هەموو بەندییە سیاسییە شەهیدەکانی دیکەی کوردستان دەکاتەوە. هەروەها سڵاو دەنێرێ بۆ زیندانیانی سیاسیی پێشوو، و بەندییە سیاسییەکانی ئێستا کە چاڵەڕەشەکانی کۆماری ئیسلامییان کردۆتە گۆڕەپانی خەبات و خۆڕاگری دژی ڕێژیم.

ناوەندی هاوکاری هەر لەو بۆنەیەدا ڕادەگەیەنێ کە ١٢ی جۆزەردان پێویستە ببێتە هۆکارێک بۆ ئەوەی هەموو حیزب و ڕێکخراوە سیاسییەکان، کۆڕوکۆمەڵەکانی مافی مرۆڤ و سەرجەم لایەن و تاکەکان لەهەر هەلومەرج و بارودۆخێکدا ئەرکەکانی سەرشانمان بەرانبەر بەندییە سیاسییەکان و بنەماڵەکانیان لەبیر بێت. پێویستە هەمووان لە هەموو بۆنەیەکدا دەنگی بەندییە سیاسییەکان لە نێوخۆی ئێران و دەرەوەی وڵات بین و بە پشتیوانیی بەردەوامی ڕێژیمیش تێ بگەیەنین کە بەندییە سیاسییەکانمان هەموو خەڵکی کوردستانیان لە پشتە و کۆمەڵگەی کوردستان لە ئاست چارەنووسی ئەواندا خۆیان بە ئەرکدار دەزانن.

بەردەوامیی خەبات و ئەرکوەخۆگریی لاوان و هەست بە بەرپرسایەتی لەهەمبەر چارەنووسی گەل و نیشتماندا کە لە شۆڕشی ژینادا تابلۆیەکی هەرەجوانی بە خوێن‌نەخشاوی خستەوە بەرچاو، بە هەمووان دەڵێ نە ئێعدام و نە تێرۆر، نە کۆمەڵکوژی و قەڵاچۆ، نە بەندیخانە و ئەشکەنجە و نە پتر لە چوار دەیە سەرکوتی خوێناوی نەیانتوانیوە ئیرادەی خەڵکی کوردستان تێک بشکێنن و شکان و دەستەوەستانی و زەبوونی لەهەمبەر ئەو ئیرادەیەدا، هەر بە بەژنی ڕێژیم بڕاوە کە بەشێکی ئەو سەروەرییە بۆ خۆڕاگریی زیندانییە سیاسییەکان لە بەندیخانەکانی ڕێژیمدا دەگەڕێتەوە.

سڵاو بۆ گیانی شەهیدانی ١٢ی جۆزەردان و هەموو بەندییە سیاسییە ئێعدامکراوەکان!

سڵاو لە زیندانییانی سیاسیی خۆڕاگر و بنەماڵەی سەربەرزیان!

سڵاو لە ئیرادە و خۆڕاگریی گەلی کورد!

ناوەندی هاوکاریی حیزبەکانی کوردستانی ئێران
١٢ی جۆزەردانی ١٤٠٢ی هەتاوی

دیاردەی بەرگری و پەلامار لە شۆڕشدا

د. کامران ئەمین‌ئاوە

یەکێک لەو پرسانەی بەردەوام لە لایەن بەشێک لە ئۆپۆزیسیۆنی ئێرانییەوە سەبارەت بە شێوەی ڕووخاندنی کۆماری ئیسلامیی ئێران دێتە گۆڕێ، جەختکردنەوە لەسەر شێوازی مەدەنی و ناتوندوتیژی، یان بە واتایەکی تر تێپەڕبوونی ئاشتیانە لەم حکومەتە و ڕەتکردنەوەی هەر چەشنە کردەوەیەکی توندوتیژە.

بێگومان هێزێکی سیاسیی جەماوەریی پێی خۆشە گۆڕانکاری کۆمەڵایەتی بەبێ توندوتیژی و خوێنڕشتن و تێچوویی گیانی ڕوو بدات، بەڵام ئەمە تەنیا ویستێکە و، ویست و هەڵوێستی لایەنێکی ململانێی تەنیا کاتێک وەدی دێ:

– هێز و لایەنی بەرانبەریشت بەرعۆدە و پابەند بێت بە پرەنسیپەکانی مافی مرۆڤ؛

– بنەمایەکی یاسایی بۆ گۆڕانکاریی ئاشتیانە لەسەر ئاستی کۆمەڵگە هەبێت؛

– هێزی دەسەڵاتدار بۆ پاراستنی پێگەی خۆی لە کۆمەڵگە لە ئامرازی توندوتیژ بۆ سەرکوتکردنی هێزە پێشکەوتنخوازەکان کەلک وەرنەگرێت؛

– یان هاوسەنگیی هێزی دژبەر لە کۆمەڵگەدا ئەوەندە بە قازانجی هێزە چاکسازیخوازەکان شکابێ کە هێزی دەسەڵاتدار ئامادەی سازان و پاشەکشە بکات!

مخابن پێکهاتەی ئێستای حکوومەتی ئیسلامیی ئێران، تێکەڵبوونی بەرژەوەندییە ماددی (ئابووریی) و مەعنەوییەکان (ئایینیی) ی دەسەڵاتی ئێران (وەلیی فقیهـ و نوێنەرانی ئایینی دواکەوتووکانی شیعە) و هێزە چەکدارەکان (سپای پاسدارانی ئینقلابی ئیسلامیی ئێران، بەسیج و...هتد)، کردار و ئەزموونی زیاتر لە ٤ دەیە سەرکوتکردنی ئازادیخوازانی ئێرانی لەلایەن حکوومەتی ئایینیی تا ددان چەکداری ئێران، کە هەر بانگەوازێک بۆ ئازادی و دیموکراسیخوازی بە گوللەی قورقوشمی و زیندان و لەسێدارەدان وڵام دەداتەوە، هەروەها نەبوونی بەستێنێکی شیاو بۆ خەباتی مەدەنی و دیمۆکراتیک، ڕێگای گۆڕینی ئاشتییانەی سیستەمی دەسەڵاتدار دەبەستێ.

لە کاتێکدا:

– دەسەڵاتی ویلایەتی موتڵەقەی فەقیهـ شورای نیگابان و کۆڕی دیاریکردنی بەرژەوەندییەکانی نیزام نوێنەرایەتیی حکومەتێکی ئیلاهییان لەسەر بنەمای شەریعەتی ئیسلامی شیعە وەئەستۆ گرتووە، و دەستووری کۆماری ئیسلامی ئێران سازوکارە دێموکراتیکەکان بۆ هەر گۆڕانکارییەک لەم سیستەمەدا ڕەت دەکاتەوە، هەروەها هەر چەشنە بانگەوازێک بۆ دەربڕینی نارەزایەتی بهپێی یاسا و ڕێسا ئیسلامیەکان دەخنکێنێ؛

– سپای پاسدارانی ئینقلابی ئیسلامی ئێران، وەک هێز و ئامرازی ڕاستەقینەی مانەوەی حکومەتی ئیسلامی ئێران، نەک هەر میلیشیایەکی ئایدیۆلۆژیی هاوتەریب لەگەڵ سپا و ڕێکخراوی ئاسایشی ئێران بۆ سەرکوتکردنی ئازادیخوازانی ئێرانە، بەڵکوو لە هەمان کاتدا مافیایەکی بەهێزی سیاسی-ئابوورییە لە ناوەوە و دەرەوەی سنوورەکانی ئێران؛

– هیچ بارودۆخێکی دێموکراتیک بۆ چالاکیی لایەن و هێزی بیرجیاواز لە کۆمەڵگەدا نییە و سەرکوتکردن و گرتنی هاووڵاتیان و خۆپیشاندەرانی مەدەنی بۆتە شتێکی ئاسایی. نوێنەری ئەو کۆمەڵە و دامودەزگایانەی کە تەنانەت بەپێی دەستووری کۆماری ئیسلامی ئێران ڕێگەیان پێ دراوە چالاکیی سنووردار لە بواری مافی مرۆڤ و ژینگەپارێزی ئەنجام بدەن، هەروەها ئەو پارێزەرانەی کە بەهۆی جێبەجێکردنی ئەرکی پیشەیی و یاسایی خۆیان بۆ بەرگریکردن لە بریگرتەکانیان بەردەوام بانگهێشت و دەستبەسەر دەکرێن، ڕەوانەی زیندانە ترسناکەکانی ڕێژیمی ئیسلامی دەکرێن؛

زەحمەتە بەم باوەڕە بگەین حوکمڕانانی سیستەمی کۆنەپەرەستی ئایینی ئێران بە پێی ویستی جەماوەری میلیۆنی ئامادەی گۆڕینی سیستمی حوکمڕانی لە ڕێگەی گشتپرسییەکی دێموکراتیکەوە بن.

وێڕای ئەوەش، بڵێی لەم سات و کاتە تایبەتییەدا خەباتی چەکداری بە تاکەشێوەی تێکۆشان بۆ ڕووخاندنی نیزامی کۆماری ئیسلامی دابندرێت؟ وەڵامەکە بە یەک وشە نەخێرە!

لە هەلومەرجی ئەمڕۆی ئێران و جیهاندا، ڕاپەڕینی چەکداری دەکرێ تەنیا وەک بەشێک لە هەڵمەت و پاڵنەری کۆتایی بۆ ڕووخاندنی پێکهاتە و دەسەڵاتی سیستمێکی سیاسیی دەسەڵاتدار کە لە بەرانبەر ڕاپەڕین و ناڕەزایەتیی مەدەنی و ئاشتیخوازانەی جەماوەری خەڵکدا ئامادەی پاشەکشە نییە، لە بەرچاو بگیرێت، بەڵام لە هەمان کاتدا ئەمە بە مانای ڕەتکردنەوەی بەرخۆدان و پەلاماری جەماوەری ناڕازی لە دەسەڵات بۆ بەرگریکردن لە خۆیان و هێرشکردنە سەر هێزە سەرکوتکەرەکان نییە.

کاتێک ڕۆڵەکانی ئەم خاک و ئاوە لە کوچە و کۆڵانەکانی ئێران لە کاتی دژایەتی و ناڕەزایەتیی ئاشتییانەدا، لەلایەن هێزی سەرکوتگەرەوە تەقەیان لێ دەکرێت، دیلەکان و ئەوانەی گیراون دەستدرێژی جەستەیی و سێکسییان دەکرێتە سەر و لە سەربانی باڵەخانەکانەوە فڕێ دەدرێنێ خوارێ؛ ناتوانرێ چاوەڕوان بکرێت کە خەڵک دەست لەسەر دەست دانێن و هەر تاوان و سووکایەتییەک لەلایەن ئەم هێزانەوە قەبووڵ بکەن. لێرەدایە، شێوازی ئاشتیخوازانە و توندوتیژ دەتوانن وەک دوو شێوازی خەبات تەواوکەری یەکتر بن.

مخابن کەم نین ئەوانەی بە پێداگری لەسەر شێوەی خەباتی "ناتوندوتیژ"، هەر جۆرە خۆڕاگری و پەلامارێک وەک گوناحێکی گەورە لەقەڵەم دەدەن و هەندێک جاریش بەم بیانوویەی هێزە چەکدارەکانی ئێران "ڕۆڵەکان"ی! ئەم وڵاتەن، بەرگریی خەڵک لە خۆیان و هێرشکردنە سەر هێزی سەرکوتکەر لە پێناو پاراستنی گیانیان دەبەنە ژێر پرسیار و دەیدەنە بەر ڕەخنە. ویدەچێ ئەم ڕاستییە سادەیە لەبیر دەچێتەوە، ئەوانەی بە تفەنگ تەقە لە خەڵکی بێتاوان دەکەن و پەت دەخەنە ملی زیندانییەکان، بە ماتۆڕسکیلت و ئامێری سەرکوتکردن لەسەر شەقامەکان دەسوڕێنەوە و دەبنە هۆی ترس و خۆف و، خەڵک هەراسان دەکەن، لە ڕاستیدا جینایەتکار و ڕۆڵەی نارەسەنن کە چەک بەدەست لە ڕیزی دوژمنی گەل، خەڵک و لاوانی وڵات کە گەورەترین چەکیان بەشداریی ئاشتیانە لە ڕێپێوان و مانگرتن و دروشمدان بۆ گۆڕانکاریی دێموکراتیک لە کۆمەڵگادایە، لە خوێن دەگەوزێنن.

لە لایەکی ترەوە مەگین سەربازەکانی سپای هیتلەر لە ئاڵمان، مۆسۆلینی لە ئیتالیا، فرانکۆ لە ئیسپانیا، پینۆشێ لە شیلی ڕۆڵە و هاووڵاتی ئەو وڵاتانە نەبوون کە دەستیان خوێنی هەزاران مرۆڤی شۆڕشگێڕ و بێتاوان سوور ببوو. ئایا ئەو پاسدارانەی لە خەرمانانی ١٣٥٨ لە گوندەکانی قارنا و قەڵاتان و ئیندرقاش گەلی کوردیان کۆمەڵکوژ کرد، یان سپا و هێزە ئیتلاعاتییەکانی عێراق لە ڕووداوی ئەنفالدا لە ساڵی ١٣٦٦-٦٧دا نزیکەی ٢٠٠ هەزار کوردیان کۆمەڵکوژ کرد و زیاتر لە چوار هەزار گوندیان وێران کرد، منداڵ و هاووڵاتی ئەو وڵاتانە نەبوون؟!

ئایا سەرباز و پاسدار دەتوانن تەنیا لەبەر ئەوەی کوڕی ئەو خەڵکەن، لەبری ئەوەی لە ڕیزی خەڵکدا بوەستن و بەرگریی لێ بکەن، بە ڕاوەستان لە ڕیزەکانی هێزی وەدواکەوتووی کۆنەپەرەستدا، ڕێگە بە خۆیان بدەن، سیلە لە خەڵکی بێتاوان بگرن و سینگیان هەڵدڕن، یان لە سنوورەکانی کوردستان و بەلوچستان و هتد، لەژێر ناونیشانی پارێزەرانی سنووردا، نەک هەر کۆڵبەری کورد و کاسبکارانی بەلووچ و خەڵکی بێتاوان، بەڵکو ئاژەڵە ماڵییەکانیشیان وەبەر گوللە بدەن؟ هەمیشە و لە هەموو ساتێکدا، دەرفەتێکی گونجاو و مێژوویی بۆ هەمان سەرباز و پاسدار هەیە کە هاوشێوەی ئەو خەڵکەی لەسەر شەقامەکان بۆ ئازادی خەبات دەکەن، سنوور و هێڵی خۆی دیاری بکات و بڕیار بدات خەڵکی وەبەر گولله بدات یاخود پەیوەست بێ بە بەرەی خەڵکی ناڕازی.

بێگومان ناکرێ چاوەڕوانیی ئەوە بکرێت هەموو سەربازێک ئازایەتیی یۆزف شولتز، ئەو سەربازە ئاڵمانییەی هەبێ کە لە ٢٠ی ژوئیەی ١٩٤١ لە باشووری بەلگراد خۆی پاراست لە تیربارانکردنی پارتیزانە بەدیلگیراوەکانی یوگۆسلاڤیا و بە ڕاوەستان لە ڕیزی پارتیزانەکاندا مردنی خۆبەخشانەی هەڵبژارد تا دەستەکانی بە خوێنی دیلەکان سوور نەبێت. بەڵام نابێ چاومان لەم ڕاستییە دابخەین، ئەو کەسەی تەقە لە منداڵانی شۆڕشگێڕی ئەم وڵاتە دەکات و بەشدارە لە ڕەوتی سەرکوتکردنیان، ناکرێ بە ڕۆڵەی شیرپاکی ئەو وڵاتە دابندرێت. ئەوانەی چاویان لەم ڕاستییە ئاشکرایە دادەخەن، لە ڕاستیدا بە ناوی پابەندبوون بە شێوازی ئاشتییانەی خەبات، شەرعییەت بەو کارانە دەدەن و ئاو لە ئاشی دوژمن دەکەن و بە چاو نووقاندن و پشتگوێخستنی ئاکاری هێزەکانی سەرکوتکەری سپای پاسداران و بەسیج و ئەوانی تر، بەتەمای دامرکاندنی ئاگری تووڕەیی جەماوەری خەڵک و دروستکردنی هەستی گوناح لەوانداندن. وا دیارە بە بڕوای ئەو جۆرە کەسانە، کردەوەی توندوتیژی هێزە سەرکوتگەرەکان تەنیا لەبەر ئەوەی سەربازن یان سەربازی پاسدارن، ڕەوایە و لە بەرانبەردا بەرگری و هێرشی خەڵکی سەرکوتکراو قەدەغەن و قبوڵنەکراوە!؟

کۆبەند:

١. هەڵبژاردنی شێوازی تێکۆشان لەدژی سیستەمێکی دیکتاتۆری ناتوانێ ڕەها بێت. لەسەر بنەمای بارودۆخی بابەتی و زەینیی تایبەت، ڕەنگە یەکێک لە شێوازەکانی خەبات سەرتر لە شێوازەکانی دیکە یان تەواوکاری ئەوان جێ بگرێت. هێزێکی شۆڕشگێڕ دەبێ بزانێ کەی بە شێوەیەکی ئاشتییانە خەبات دەکات و کەی پەلاماردانی شۆڕشگێڕانەی دەسەڵات دەدات، و لە کاتی پێویستدا بە کردەوەی توندوتیژ بۆ ڕووخاندنی حکومەتی دیکتاتۆر هەنگاو هەڵێنێ.

٢. لە نەبوونی بارودۆخ و بەستێنی پێویست بۆ خەباتی دێموکراتیک لە کۆمەڵگەدا، کردەوەی توندوتیژی ئەو جەماوەرەی لەسەر شەقامەکاندا خەبات دەکەن بۆ ڕووخاندنی ڕێژێمی دەسەڵاتدار، تایبەتمەندییەکی تایبەت بەدەست دەهێنێ و لە کاتی پێویست و بارودۆخێکی لەباردا، بەرەو قۆناغی ڕاپەڕینی چەکداری بچێت، یان گەشە بکات.

٣. بەرگری و بەرەنگاربوونەوە لەلایەن کەسانێکەوە کە شێوازی ناتوندوتیژی بەکاردەهێنن و ڕووبەڕووی سەرکوتی ئاژرانە و خوێناوی دەبنەوە، مافێکی حاشاهەڵنەگر، ڕەوا و تەواو پێویستە.

ناکرێ لەگەڵ ئەم بیرۆکەیە بین کە تووڕەیی و هەڵچوونی خەڵک دەتوانێ ببێتە هۆی ئاڵۆزبوونی ڕووداوەکان و توندوتیژی زۆرتری هێزە سەرکوتکەرەکانی لێ بکەوێتەوە، چونکە هێزە سەرکوتگەرەکانی ئێران لە ماوەی زیاتر لە ٤ دەیەی ڕابردوودا لە بەکارهێنانی هیچ شێوازێکی نامرۆڤانە کۆتاییان نەکردوە:

– هەر لە کوشتنی خەڵکی بێتاوانی کوردستان، تورکەمەن سەحرا و خوزستان و سەرکوتکردنی لایەنگرانی خەڵکی موسڵمان لە پارێزگای تەورێز لە سەرەتای شۆڕشدا بگرە تا دەگاتە سەرکوتکردنی پارتە سیاسییەکان و گرتن و ئەشکەنجەدان و لەسێدارەدانی هەزاران ئەندام و لایەنگریان لە کۆتاییەکانی پەنجاکان و هەموو ساڵانی شەستەکاندا.

– تێرۆرکردنی سەدان کەسایەتی ئۆپۆزیسیۆنی ئێرانی لە ناوەوە و دەرەوەی ئێران، سەرکوتکردن و کوشتنی خۆپیشاندەرانی مەدەنی لەسەر شەقامەکان، زیندانیکردن، ئەشکەنجەدان و دەستدرێژی جەستەیی و سێکسی بۆ سەر زیندانییەکان، تێرۆرکردن و کوشتنی خەڵک لە سەردەمی بزووتنەوەی سەوزدا (ڕێبەندانی ١٣٨٩)، ناڕەزایەتیدەربڕین بەرامبەر بە زیادبوونی سێ قاتی بەنزین (خەزەڵوەری ١٣٩٨)، بزووتنەوەی ژینا (مێهسا) (خەرمانانی ١٤٠١ تا ئێستا).

– مووشەکبارانی کەمپی پەنابەرانی کوردی ئێران و بارەگای سەرکردایەتیی حیزبە سیاسییە کوردییەکان لە کوردستانی عێراق (خەرمانانی ١٣٩٧، ڕەزبەری ١٤٠١ و هتد)

– تەنانەت خستنەخوارەوەی بەئەنقەستی فڕۆکەی مسافریی ئۆکراینی بۆینگ ٧٣٧ لە ١٨ی بەفرانباری ١٣٩٨ لەلایەن مووشەکە دژە فڕۆکەکانی سوپای پاسداران لە تاران کە بووە هۆی قوربانیبوونی هەر ١٧٦ سەرنشینەکەی.

لە هەموو ماوەی ساڵانی دوای شۆڕشی ١٣٥٧، کۆماری ئیسلامیی ئێران لەپێناو پاراستنی دەسەڵاتی دواکەوتووی سەدەی نێوەڕاستی خۆیدا، لە هەموو شێوازەکانی سەرکوتکردن بۆ لەنێوبردنی هێزە دژبەرەکانی کەلکی وەرگرتووە، و لە یەک کەلامدا چ ماوە هێزەکانی ڕێژیم لە حەق خەڵکی ئێراندا نەیانکردبێ کە بەرگری و پەلاماری خەڵک بۆ سەر سەرکوتکرانیان ببێتە هۆی خراپتربوونی زۆرتری بارودۆخی ئێستا؟

ئەگەرچی هیوا و ئارەزووی هێزە پێشکەوتنخواز و ئاشتیخوازەکان چارەسەرکردنی کێشە سیاسییەکانە لەڕێگەی ئاشتیخوازانە، بەڵام لە کۆتاییدا هاوسەنگیی هێزە دژبەرەکان – شۆڕشگێڕ و دژە شۆڕش – لەکۆمەڵگەدا و هەڵسوکەوتی هێزە دەسەڵاتدارەکان لەگەڵ جەماوەری میلیۆنیی ناڕازی لە سیستەمی دەسەڵاتدار، ڕۆڵێکی یەکلاکەرەوە دەگێڕن لە هەڵبژاردنی شێوازی خەباتی هێزی ئۆپۆزیسیۆن.

بە شایەتیی مێژوو ئەگەر سیستەمە دیکتاتۆرییەکان لە ناوەوە نەڕووخێن، بە پەنابردن بۆ هەموو شێوازەکانی سەرکوتکردن تا دواسات بەرگری لە دەسەڵاتی نادێموکراتیکی خۆیان دەکەن. لە هەمان کاتدا ڕاستییەکی حاشاهەڵنەگرە کە ڕاپەڕین و شەڕەکان و کەلکوەرگرتن لە فۆرمەکانی خەباتی توندوتیژ هەمیشە ڕۆڵی یەکلاکەرەوەی لە پێشهاتە کۆمەڵایەتییەکاندا هەبووە و زۆربەی گۆڕانکارییە کۆمەڵایەتییەکان و شۆڕشەکان دەرئەنجامی هەڵچوون و ڕقی شۆڕشگێڕانەی جەماوەری خەڵک بووە.

ناوەندی هاوکاری:

داوا لە کۆمەڵگەی جیهانی دەکەین لە بەرانبەر کردەوە و جموجۆڵەکانی ئەم دواییەی کۆماری ئیسلامیدا بێدەنگ نەبن

خەڵکی خەباتکار و ئازادیخوازی ئێران و کوردستان!
کۆڕ و وڵاتان و ڕێکخراوە نێونەتەوەییەکانی داکۆکیکاری مافی مرۆڤ!

ڕێژیمی کۆماری ئیسلامیی ئێران کە لەبەرانبەر ناڕەزایەتیی بەرینی خەڵک و ڕابوونی ژینادا بەچۆک داهاتووە، بە شەپۆلێکی نوێی ئێعدام و سەرکوتی خەڵک لەلایەک و، بە لەشکەرکێشی و هەڕەشەی هێرش بە مووشەک و دڕۆن بۆ سەر هەرێمی کوردستان بەتەمای قەڵاچۆ و کۆمەڵکوژکردنی ژنان و منداڵان و پەنابەرانی کوردی ئێرانییە کە ساڵانێکە لە عێراق نیشتەجێن.

هەموو دەزانین کە کوردستان ئاخێزگەی شۆڕشی ژن، ژیان، ئازادی بوو. ئێمە حیزبە سیاسییەکانی کوردستانی ئێران بە بەردەوامی پێداگریمان لەسەر بزووتنەوەی مەدەنی و ناڕەزایەتیی جەماوەریی خەڵک لەسەر شەقامەکان کردووە و بەتایبەت لە سنوورەکانی کوردستانی عێراقەوە هیچ چەشنە جووڵەیەکی سەربازیمان نەبووە و نیشمانە. کەچی ڕێژیم بەو بیانووە بەردەوام ئێمە و بنکە مەدەنییەکانی شوێنی نیشتەجێبوونی خەڵکی سڤیل و ژن و منداڵی بە مووشەک و دڕۆن بۆمباران کردووە و لەو سۆنگەیەوە گیان و ماڵ و خەڵکی کوردستانی عێراقیش لەو هێرش و دەستدرێژییانەدا پارێزراو نەبوون.

ناوەندی هاوکاریی حیزبەکانی کوردستانی ئێران داوا لە هەموو وڵاتان، بەتایبەت وڵاتانی زلهێزی جیهان و بڕیاربەدەستی ناوچە، کۆڕوکۆمەڵە سیاسییەکانی داکۆکیکاری مافی مرۆڤ دەکەین لەهەمبەر جینایەتەکانی کۆماری ئیسلامی دەرحەق بە حیزبە سیاسییەکان و پەنابەرانی کوردستانی ئێران بێدەنگ نەبن و هەنگاوی بەکردوەیان بۆ پێشگرتن بەو کارەساتانە هەبێت. هاوکات داوا لە هەموو خەڵکی کوردستان و ئێران لە نێوخۆ و دەرەوەی وڵات دەکەین کە بە خۆپێشاندان و ناڕەزایەتیی سەرشەقام وەڵامیان بۆ دەستدرێژییەکانی سپای پاسداران هەبێت.

مەرگ و نەمان بۆ ڕێژیمی دیکتاتۆری کۆماری ئیسلامی
بمێنێ و بەهێزتر بێت یەکیەتیی خەبات و خۆڕاگریی خەڵکی ئێران دژی ڕێژیم
ژن، ژیان، ئازادی

ناوەندی هاوکاریی حیزبەکانی کوردستانی ئێران
١١ی جۆزەردانی ١٤٠٢ی هەتاوی
١ی ژۆئەنی ٢٠٢٣ی زایینی

سووڕی تاوان و هەڵە

عومەر باڵەکی

چلوهەشت ساڵ لەوە پێش کاتێک ڕێککەوتننامەی ئەلجەزائیر لە نێوان محەممەدڕەزا پەهلەوی، شای ئێران و سەدام حوسێن، جێگری سەرۆککۆماری ئەوکاتی عێراق لە ئەلجەزائیر ئیمزا کرا، هەر دوو دەسەڵاتدار کەیف ساز و ڕازی بوون لەوەی کە بە ئیمزاکردنی ئەو ڕێککەوتننامەیە هەر کامیان بەو ئامانجانە گەیشتوون کە خوازیاری بوون. سەدام حوسین و حکوومەتەکەی کە بە دەست هێزوتوانای شۆڕشی کورد لەو پارچەیەی کوردستان پێوە ببوو و بڕستی لێ برا بوو، دەیهەویست لەو دۆخە ڕزگاری بێ و ئەو شۆڕشە بەتەواوی سەرکوت بکات. لەو لاوە شای ئێران بێجگە لەوەی چاوی تەماحی لە نیوەی ئاوی (شطالعرب) بڕیبوو، ماوەیەکی زۆر نەبوو کە بە هێزی نیزامی و پشتیوانیی دەرەکی و خەیانەتی نێوخۆیی جووڵانەوەی مافخوازانەی گەلی کوردی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بەتوندی سەرکوت کردبوو، و ڕێبەرانی جووڵانەوەکەی ئێعدام کردبوو. بەڵام بەو حاڵەش جووڵانەوەی مافخوازانەی گەلی کورد بە ڕێبەریی حیزبی دێموکراتی کوردستان سەری هەڵدابۆوە و شای ئێران لە پەرەگرتنی ئەو جووڵانەوەیە دەترسا. بۆیە کاتێک دەست کرا بە نووسینی بەند و برگەکانی ڕێککەوتننامەی ئەلجەزائیر، بە هەموو پرۆتۆکۆلەکانیەوە وا داڕێژرا کە ئەو ڕێککەوتننامەیە هەم سیاسیی و هەم ئەمنییەتی و، هەم چارەسەری کێشەی سنوورەکانی نێوان ئەو دوو دەوڵەتە بێت.

بەپێی نێوەرۆکی ڕێککەوتننامەی جەزائیر ئێران پابەند دەبوو ئیزن نەدا لە دوای ئیمزاکردنی ڕێککەوتننامەکە، هیچ هێزیکی کورد لەسەر سنوورەکان کێشە و گرفت بۆ حکوومەتی عێراق دروست بکا و لە بەرانبەردا عێراقیش پابەند دەبوو کە چیدی یارمەتیی ئۆپۆزیسیونی کوردی دژبەری نیزامی پاشایەتیی ئێران نەدا و تەنانەت باس لەو بابەتەش کرابوو کە هەر دوو دەوڵەت ئەو دژبەرە کوردانە تەحویلی یەکتر بدەنەوە. بەڵام دیتمان ڕەوتی ڕوداوەکان بە سەر ویست و ئارەزوی دەسەڵاتدارانی تاران و بەغدادا زاڵ بوو، و هیچ کات جێبەجێکردنی ئەو بەشە لە ڕێککەوتننامەکە لەلایەن هیچ کام لەو دوو دەوڵەتەوە وەدی نەهات. ئەوکات هەر دوو دەسەڵاتدار سەرمەستی ئەو سەرکەوتنە گەورەیە بوون، بەڵام خافل لە دوو بابەت بوون. یەکەم: ڕەوتی ڕووداوەکان کە بۆ هیچ کام لەو دوو ڕێژیمە چاوەڕوانکراو نەبوو. دووهەم: دەسەڵاتدارانی زاڵ بەسەر کوردستان خۆیان لە ئاست ئەو ڕاستییە مێژووییە گێل کردبوو کە پرسی کورد پرسی نەتەوەیەکە، نەک پرسی حیزب یا ڕێکخراوێکی سیاسی. بۆ نموونە محەممەدڕەزاشای قەت پێی وانەبوو ڕۆژێک لە ڕۆژان لەسەر کورسیی دەسەڵاتداریەتی دەیهێننە خوارێ و سەدام حوسێنیش هەر بەو چەشنە بیری دەکردەوە. بەڵام بەپێچەوانەی بیرکردنەوەی شا و سەدام گەردەلولی ڕووداوەکان وای تێکەوە پێچان کە تەنیا لە لاپەرەکانی مێژوودا، ئەویش لەسۆنگەی کارنامەی جینایەت و دژەئینسانییەکانیان دەتوانرێ سوراغیان بکرێت.

ڕێککەوتننامەی ئەلجەزائیر تەنیا تەمەنی چوار ساڵ بوو کە نیزامی پاشایەتی لە ئێران ڕووخا و بەدوای ئەودا شەڕ لە نێوان ڕێژیمی سەدام و کۆماری ئیسلامی هەڵگیرسا و دەرکەوت ڕێککەوتننامەی ئەلجزائیر کە جووڵانەوەکانی کوردی هەر دوو پارچەی کوردستانی (ڕۆژهەڵات و باشوور) تێدا بەبارمتە گیرابوو، نەیتوانی چارەسەری ناکۆکییەکانی نێوان ئەو دوو دەوڵەتە بکا. بەپێچەوانەوەی ئامانجی محەممەدڕەزاشا و سەدام، هەر ساڵێک دوای ئیمزاکردنی ئەو ڕێککەوتننامەیە جووڵانەوەی کورد لە هەر دوو بەشی کوردستان بە گوڕوتینێکی بەهێزتر لە گۆڕەپانی خەبات بۆ وەدەستهێنانی ماف و ئازادییەکانی کورد دەرکەوتەوە.

لە ئێستاشدا جارێکی دیکە خەریکە لەسەر دەستی دەسەڵاتدارانی زاڵ بە سەر کوردستاندا بە تایبەتی لەلای دەسەڵاتدارانی تاران مێژوو خۆی دەنووسێتەوە. دوای شۆڕشی ژینا و پاش ئەوەی کۆماری ئیسلامی حیزبی دێموکرات و هێزە سیاسییەکانی دیکەی بە هۆکاری خرۆشانی شەقامەکان تۆمەتبار و هێرشی مووشەکیی کردنە سەر، لە ٩ مانگی ڕابردوودا بەردەوام لە هەڕەشەکانیان بەردەوام بوون کە بێتوو هێزە کوردییەکانی دژبەری کۆماری ئیسلامی لە خاکی عێراق دەرنەکرێن خۆمان دەستبەکار دەبین! ئەوە هەمان ئاڵقە لەو فیلمەیە کە ٤٨ ساڵ لەوە پێش لەنێوان شای ئێران و سەدام حوسین بۆ بەچۆکداهینانی جووڵانەوەی کورد لە دوو پارچەی کوردستان پێشانی جیهانیان دا. بەڵام هەروەک گوترا هەم ئەوکات و هەم ئێستا نیزامە دەسەڵاتدارانی زاڵ بەسەر کوردستاندا نایانەوی سوورەتی مەسەلەکە چۆنە ئاوا بیبینن کە پرسی ماف و ئازادییەکانی خەڵکی کوردستان تەنیاوتەنیا پرسی حیزب و ڕێکخراوەیەک نییە، بەڵکوو پرسی زیاتر لە چل میلیون کوردە کە ماف و ئازادییەکانی خۆی دەوێ.

وەک بینیمان ڕێککەوتننامەی ئەلجەزائیر نەیتوانی ئەو ئەرکە ناپیرۆزە بە سەرئەنجام بگەیەنێ و جووڵانەوەی کورد دوای ماوەیەکی کورت بە گوڕوتینێکی زیاترەوە هاتەوە مەیدان و لە ئاکامدا لە باشووری کوردستان دامەزرانی حکوومەتی هەرێمی کوردستانی لێ کەوتەوە و لە ڕۆژهەڵاتی کوردستانیش دەبینین کە لە ٤٤ ساڵی ڕابردوودا هەست و شعووری نەتەوەیی ڕۆژ بە ڕۆژ ڕوو لە گەشەکردنە و پێگەی حیزب و ڕێکخراوە سیاسییەکانی کوردستان لەو کۆمەڵگەیەدا پتەوتر و سەقامگیرتر بووە کە ڕەوتی ڕووداوەکانی ڕاپەرینی ژینا ئەوەیان بەئاشکرا سەلماند. جووڵانەوەی مافخوازانەی گەلی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان و حیزبی دێموکرات تەواکەری یەکترن و مێژووی نزیک لە هەشتا ساڵی پڕ لە قوربانی و فیدارکاری و لە هەمان کاتدا پڕ لە هەورازونشێو و سەرکەوتن و شکانی ئەو حیزبە لە مەیدانی خەبات و بەربەرەکانی بۆ وەدەستهێنانی مافەکانی گەلی کورد ئەو هاوپێوەندییەی نێوان خەڵک و حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێرانی بە بەردەوامی سەلماندووە. ئەگەر حیزبی دێموکرات لە قووڵایی ئامانج و ئاواتەکانی گەلی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان سەری هەڵنەدابایە زۆر لەمێژ بوو گەردەلولی ڕووداوەکان ئەو حیزبەی تێکەوە دەپێچا، بەڵام دەبینین حیزبی دێموکرات لەو ماوە دووردرێژەی تەمەنیدا سەرەڕای لەبەرڕۆیشتنی خوێنێکی زۆر بە پاڵپشتیی گەلی کورد لە پێ نەکەوتووە و هەروا بە گوڕوتین ئاڵاهەڵگری جووڵانەوەی مافخوازانەی خەڵکی کوردستانە. بۆیە هیچ بەربەستێک ناتوانی ئەو هاوپێوەندییەی نێوان گەلی کورد و حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران تێک بدا.

ڕۆژئاوا و دیپلۆماسیی بارمتەگیریی کۆماری ئیسلامی

عەلی بداغی

بڕیاری دەوڵەتی بێلژیک بۆ ئازادکردنی ئەسەدوڵڵا ئەسەدی، دیپلۆمات تێرۆریستی کۆماری ئیسلامی لە بری ئازادکردنی هاووڵاتییەکی بەبارمتەگیراوی ئەو وڵاتە لەلایەن سپای پاسدارانی ڕێژیمەوە کۆمەڵگەی ڕۆژئاوای بەرەوڕووی زۆر پرسیاری جدی لەهەمبەر شێوەی مامەڵەیان لەگەڵ کۆماری ئیسلامیدا کردەوە. هەروەها ئەو ئاکامگیرییە لە بیروڕای گشتیدا کە گۆڕینەوەی هاووڵاتییەکی بێتاوانی مەدەنی لەگەڵ تێرۆریستێک کە بەڵگەی کردەوە تێرۆریستییەکانی لە دادگایەکی ڕەسمیی وڵاتێکی ئورووپاییدا سەلماوە، جیا لە گاڵتەکردن بە پرەنسیپەکانی مافی مرۆڤ کە ڕۆژئاوا بانگەشەی بۆ دەکا و، جیا لە هەڵکردنی گڵۆپی سەوز بۆ ڕێژیم بۆ بەردەوامبوونی لە کردەوە تێرۆریستییەکانی ناکرێ هیچ مانایەکی دیکەی هەبێت.

مەسەلەکە ڕوونە: کۆماری ئیسلامیی ئێران هەر لە سەرەتاوە بە داگیرکردنی باڵوێزخانەی ئەمریکا لە تاران بناغەی دەسەڵاتەکەی لەسەر بارمتەگیری دانا و، بارمتەگیری و باجئەستێنیی ڕێژیم لە وڵاتانی ڕۆژاوا بە درێژایی چل و چوار ساڵی ڕابردوودا نەک هەر سیاسەتی نەگۆڕ، بەڵکوو بەڕۆژی ئەم ڕێژیمە بووە.

جێی داخە کە مەبەستەکانی کۆماری ئیسلامیی ئێران لە بارمتەگیری وەک ئامرازێکی سیاسی چ بۆ وەرگرتنی دراوە بلۆکەکراوەکانی و ئیمتیازی سیاسی لە دانوستانەکاندا، چ بۆ بەردانی مۆرە سیخوڕ و تێرۆریستە بەندکراوەکانی لە وڵاتانی ڕۆژئاوایی، یان بۆ ترساندنی کۆمەڵگەی جیهانی و دابراندنی ئێران لە کۆمەڵگەی نێونەتەوەیی بووبێت؛ بەهۆی لاوازیی وڵاتانی ڕۆژئاوا و ئاساییبوونی باجدان بە ڕێژیم وەدی هاتوون. تەنانەت ئەگەر ڕیسوایی و ئابرووچوونی وەک "ئێران-کۆنترا" لە دەیەی ٦٠ی هەتاوی و دەیان حەیاچوونی دیکەی وەک ئەوەی ئێستای بێلژیکی بەدوودا هاتبێ، یان تەنانەت لەو سۆنگەیەوە کۆماری ئیسلامی هیندەی شوو لێ هەڵکێشێ، کە بۆ لەداوخستنی بارمتە سیاسییەکانی عەمەلیاتی ڕفاندن لە وڵاتانی دیکە و لە دەرەوەی سنوورەکانی خۆی بەڕێوە ببات؛ چونکی پێیان وایە بارمتەگیریی سیاسی لە ڕاگرتنی هاوسەنگیی سیاسی و دانوستان و مامەڵەکاندا بەباشی بەکار هاتوون و وەڵامیان داوەتەوە.

لەلایەکی دیکەوە ستراتیژیستەکانی کۆماری ئیسلامی پێداگری لەسەر ئەو سیاسەتە، واتە بارمتەگیری و باجئەستێنی وەک فاکتەرێک بۆ چارەسەری قەیرانە ئابوورییەکانی وڵات دەبینن، وەک چۆن لەوەپێش موحسین ڕەزایی، جێگری سەرۆککۆماری ئێران بۆ کاروباری ئابووری، و دەبیری پێشووی کۆڕی دیاریکردنی بەرژەوەندییەکانی نیزام لە کاتی دانوستانە ئەتومییەکاندا هەڕەشەی ئەوەی لە ئەمریکا کردبوو کە لانیکەم هەزار هاووڵاتییان لێ بە دیل دەگرن و لەبری بەردانیان بە هەزاران میلیارد دۆلار قەرەبوو لە ئەمریکا وەردەگرن و قەیرانی ئابووریی وڵاتەکەیانی پێ چارەسەر دەکەن! کۆماری ئیسلامیی ئێران لە چەند ساڵی ڕابردووشدا دوای ئەوەی توانییان لەبری ئازادکردنی جەیسوون ڕەزاییان ٤٠٠ میلیۆن دۆلاری نەخت لە ئەمریکا بستێنن، بەردانی نازەنین زاغری، هاووڵاتیی ئێرانی-بریتانیاییشیان بە پێدانی ٤٨٨ میلیۆن دۆلار لەلایەن وڵاتی بریتانیاوە بەستبۆوە. بەڵام چۆنە کۆماری ئیسلامی ئاوای بۆ دەچێتە سەر؟ ڕوونە کە وەڵامەکەی بۆ سیاسەتی ڕۆژاوا و نەرمینواندنەکانیان بۆ کۆماری ئیسلامی دەگەڕێتەوە. وەک چۆن کۆماری ئیسلامی پێشتر ئازادکردنی داراییە بلۆکەکراوەکانی کە زیاتر لە ١٥٠ میلیارد دۆلار بوو، وەک پێشمەرجی ئیمزاکردنی بەرجام بەسەر لایەنەکانی ڕۆژاوادا سەپاند و ئەمریکا خۆی چەند مانگ دوای ڕاگەیاندنی بەرجام یەک میلیارد و ٧٠٠ میلیۆن دۆلاری نەختی ڕادەستی کۆماری ئیسلامی کرد! جیا لەوەش لەگەڵ هەڵگیرانی گەمارۆکان و ئازادبوونی فرۆشی نەوت بە میلیارد دۆلاری دیکەش کەوتە سەر داهاتی ڕێژیم.

ئەوە کە ئێران هیچ ڕێزێک بۆ بەها و بایەخە جیهانداگر و یاسا نێونەتەوەییەکان دانانێ هەمووان دەیزانن و ڕێژیمێکی تێرۆریست، دیکتاتۆری و دژیگەلی هەر ئەوەی لێ دەوەشێتەوە، بەڵام سەیر ئەوەیە چەند مانگ لەوەپێش هەر لەو بێلژیکە کە پرسی بەتێرۆریست ناساندنی سپای پاسداران بۆ پەسندکران هاتە کۆبوونەوەی یەکیەتیی ئورووپا، جۆزێف بۆرێل، بەرپرسی سیاسەتی دەرەوەی ئورووپا بەو بیانووە کە ئەمە چونکی حوکمی هیچ دادگایەکی لەپشت نییە، ناکرێ بخرێتە دەستووری کارەوە و بەوە بابەتەکەی دیزەبەدەرخۆنە کرد. کەچی ئێستا وڵاتێکی هەر ئەو یەکیەتییە ڕێک حوکمی دادگایەکی ڕەسمیی خۆی کە ئەسەدوڵڵا ئەسەدیی سەبارەت بە دەستتێداهەبوون لە کردەوەی تێرۆریستیی بە ٢٠ ساڵ زیندان سزا داوە، دەشکێنێ و وەک دیارییەک پێشکێش بە کۆماری ئیسلامیی ئێرانی دەکات.

بارمتەگیرییەکانی کۆماری ئیسلامی هەر لە چوارچێوەی بەندکردنی هاووڵاتییەکی بیانیدا و کردنی بە گارتی گوشار لە سەر دانوستانەکان و بۆ ئیمتیازوەرگرتندا قەتیس نابنەوە، بەڵکوو وەک لەو ماوەیە چەند جارێک بینیومانە هێزی دەریایی سپای پاسداران لە ئاوە ئازادەکانی کەنداو و دەریای عوماندا بەردەوام دەستیان بە سەر نەوتهەڵگر و پاپۆڕەکانی بازرگانیی وڵاتاندا داگرتوە. واش نییە کە ئەمە تەنیا سەرەڕۆیی هێزێکی سەربازیی کۆماری ئیسلامی بێت، بەڵکوو کۆماری ئیسلامی لە تەواوەتیی خۆیدا دیپلۆماسیی بارمتەگیری وەک سیاسەتێکی بەبڕشت بۆ ئازادکردنی داراییە دەستبەسەرداگیراوەکانی، وەرگرتنی ئیمتیاز لە وڵاتان و بەردانی ئەو مۆرە و کاراکتەرانەی لەسۆنگەی کاری تێکدەرانە، ئەرکی پێسپێردراوی ناوەندە ئەمنیەتییەکان و دەورلێدانی گەمارۆکان لە دەرەوەی سنوورەکانیان گیراون؛ ڕەچاو دەکا. لەو پڕۆژەیەشدا وەزارەتی دەرەوە، دەزگای قەزایی، هێزە چەکدارەکان و ناوەندە ئەمنییەتییەکان وەک تیمێکی کاری بە دابەشکردن و جیاکاریی ئەرکەکانیان هاوئاهەنگ لەگەڵ یەکتری دەجووڵێنەوە. دەزگای پڕوپاگەندەی ڕێژیمیش بەردەوام هەوڵی داوە دیپلۆماسیی بارمتەگیریی ڕێژیم بەوە پاساو بداتەوە کە مادام لە نەبوونی ڕێوشوێنە ستانداردە حقووقییەکاندا کۆماری ئیسلامی لە دەستڕاگەیشتن بە سەرچاوە ماڵییەکانی فرۆشی نەوت و هەناردەکانی دیکەی بێبەش کراوە، ڕێگایەکی دیکە بۆ گەڕاندنەوەی ئەو مافە لە بەردەم ڕێژیمدا نامێنێتەوە. هەڵبەت لێرەشدا ئەو پرسیارە دێتە گۆڕێ کە بۆچی ڕێوشوێنە قانوونییە نێودەوڵەتییەکان دەفریای ئێران نایەن؟ ئاخۆ جگە لەوەیە کە ئەم دۆخە بەرهەمی سیاسەتی دەرەوەی ڕێژیمە لە چوار دەیەی ڕابردوودا؟

کۆماری ئیسلامی مەبەستێکی دیکەش لە سیاسەت بارمتەگیریی خۆی دەپێکێ، ئەویش بڵاوکردنەوەی سیاسەتی ترس و تۆقاندنە. ڕێژیم کە نایهەوێ کۆمەڵگەی ئێران کۆمەڵگەیەکی کراوە بێت و خەڵکی وڵات پێوەندیی زانستی، هونەری، کولتووری، کۆمەڵایەتی و ئابوورییان لەگەڵ کۆمەڵگەی جیهانی و وڵاتانی دیکە هەبێ، لەلایەک کەشی ئێران بۆ مانەوەی خەڵکانی بیانی و هاووڵاتییانی دوو تابعییەتی نائەمن و پڕتێچوو دەکا؛ لەلایەکی دیکەش بەردەوام بەدووی ئەوەدایە ئامرازی گوشار بۆ سەر ڕۆژاوای پتر لە بەردەستدا بێت. ڕێژیم کە باش دەزانێ پێوەندیی کراوەی نێوان چین و توێژە جۆراوجۆرەکانی ئاکادیمی، بازرگانی و هونەری و... لە نێوان ئێلیتەکانی دەرەوە و ناوەوەی ئێران و، کارتێکەریی ئەو پێوەندییانە لەسەر یەکتری درزی گەورە دەخاتە نێو ئەو دیوارەی بۆ دابڕاندنی کۆمەڵگەی ئێران لەکۆمەڵگەی جیهانیدا هەڵیانچنیوە؛ ئامادەیە بە هەموو شێوەیەک و بە هەموو تێچوویەک تەنانەت ئەگەر بە نرخی ناودەرکردنی بە ڕێژیمێکی بارمتەگیر و باجئەستێنیش بێت بەگژی ئەو مەترسییەدا! بچێتەوە.

ڕاستە بەتاوان ناسینی بارمتەگیری هەروەک لە پێڕەوی نێوخۆی دیوانی نێونەتەوەیی سزادان (١٩٩٨) دا کە بە یەکێک لە چەشنەکانی جینایەتی جەنگی دادەنرێ، تەعبیر لە هەستیاری و نیگەرانیی قووڵی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی بەنیسبەت ئەو تاوانە دەکەن. هەروەها کۆنڤانسیۆنی بەربەرەکانی لەگەڵ بارمتەگیری (١٩٧٩)ش یەکێک لە گرینگترین بەڵگەنامەکانی پێوەندیدار بەو باسەیە کە وڵاتانی ئەندام ئەرکدار بە گرتنەبەری ڕێوشوێنی پێویست و گونجاو بۆ سزادانی بکەرانی ئەو تاوانە دەکا. بەڵام ئەوانە لە سۆنگەی نەرمینواندنەکانی وڵاتانی زلهێزەوە هیچ ڕێگر نەبوون لەوەی کۆماری ئیسلامی بەبارمتەگرتنی هاووڵاتیانی بیانی بوەستێنێ. هەروەها ئەگەرچی سەرەڕای بوونی چەند کۆنڤانسیۆنێکی نێونەتەوەیی کۆمەڵگەی جیهانی بۆ بەرەنگاربوونەوە لەدژی بارمتەگیری کۆمەڵە یاسایەکی دیکەشی پەسند کردوە کە تازەترینی ئەوانە "جاڕنامەی دژی گرتنی سەرەڕۆیانە لە پێوەندیی نێوان وڵاتاندا"یە؛ بەڵام ڕێژیمی ئێران بە درێژایی مێژووی خۆی دەروەست بە هیچ ڕێککەوتن و کۆنڤانسیۆنێکی نێونەتەوەیی نەزانیوە. بۆیەشە کۆماری ئیسلامی کە بە چاوی کاڵا سەیری هاووڵاتیانی بیانی لە خاکی خۆیدا دەکا، هەتا ئەوکاتەی هەست بکا بایی ئەوە هەیە بە دەسبەسەرکردن و ڕاگرتنیان دراوی دەست کەوێ یان مامەڵەیان پێوە بکات، لەسەر ئەو سیاسەتەی بەردەوام دەبێت. وەک دەشبینین هەتا پرسی دانوستانەکان دێتە ئاراوە، یان لە شوێنێکی دی و لە هاوکێشەیەکی دیکەدا -کەیسی حەمید نووری بۆ نموونە- کە کۆماری ئیسلامی بەرگژەیەکی بۆ دروست دەبێ، دەمودەست ناوەندە ئەمنییەتییەکان و دەزگای دادی کۆماری ئیسلامی کەیسێکی دەسبەسەرکراوە بیانییەکان دەجووڵێنن و بەوجۆرە خودی کەیسی هاوکێشە گۆڕینەکە بەبارمتە دەگرنەوە.

ڕوون و ئاشکراشە هەتا ئەوکاتەی سیاسەتی بێدەنگی و هەڵکردن و باجدان بە کۆماری ئیسلامی لەلایەن ڕۆژئاواوە درێژەی هەبێت، ڕێژیمیش لە بارمتەگیرییەکانی بۆ وەرگرتنی ئیمتیازی ئابووری و سیاسی لە کۆمەڵگەی جیهانی بەردەوام دەبێت. بەتایبەت کە یەکێکی دیکە لە ئامانجەکان و باشتر وایە بڵێین دەسکەوتەکانی کۆماری ئیسلامی لە سیاسەتی بارمتەگیری، خۆی لە خۆیدا بەهێزکردنی قەیرانی وەڵامدەربوون (مصونیت) و بۆڵدکردنی پارێزراوبوونی ڕێژیمە لەهەر کردەوەیەکی تێرۆریستی و تێکدەرانە و ڕاکردنیەتی لە بەرپرسایەتی.

کۆماری ئیسلامیی ئێران لە ماوەی شەش مانگی ڕابردوودا لانیکەم ٣٠٠ کەسی بە بەرچاوی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی لەدار داوە و دوای گەڕانەوەی ئەسەدوڵڵا ئەسەدییش هەر بە بەرچاوی کۆمەڵگەی جیهانییەوە، کامێراکان دیمەنەکانی پێشوازی لەو تێرۆریستە و لەئامێزگرتنی لەلایەن جەهرومی، وتەبێژی دەوڵەتەوە و غەریبئابادی، بریکاری نێونەتەوەیی و دەبیری ستادی مافی مرۆڤی دەزگای قەزایی ڕێژیمیان بۆ چوارقوژبنی دنیا گواستەوە، ئاخۆ ئەمە جیا لە پشتیوانی لە تێرۆریزمی دەوڵەتی و دەستەبەری پارێزراوی بۆ پڕکێشی و تەڕاتێنەکانی کۆماری ئیسلامی لە سەرکوتی ماف و ئازادییەکان لە نێوخۆ و دەرەوەی وڵات و خیانەت لە مافی مرۆڤ دەکرێ چ ناوێکی دیکەی لەسەر دابندرێت؟

بێگومان هەتا ئەوکاتەش کە پرسی مافی مرۆڤ و چاوپۆشین لە تێرۆریزمی دەوڵەتیی کۆماری ئیسلامی قوربانیی ساتوسەوداکانی ڕۆژئاوا لەگەڵ کۆماری ئیسلامی بکرێ، ئەم ڕێژیمە بە دەستئاوەڵایی زیاترەوە لە جینایەتەکانی بەردەوام دەبێت و بەشێکی گرینگی بەرپرسایەتیی ئەو تاوان و جینایەتانەش دەکەوێتە ئەستۆی ڕۆژئاوا و کۆمەڵگەی جیهانی.

کوردستان
• ژمارە: ٨٤٨
١٥ی جۆزەردانی ١٤٠٢ _ ٥ی ژوئەنی ٢٠٢٣

له سەربەخۆییخوازانی بازنەی ئیستانبووڵ هەتا شۆڕشی "ژینا"

شاڕوخ حەسەن‌زاده

بزووتنەوەی گۆڕانخوازیی ژینا بە درووشمی "ژن، ژیان، ئازادی"، هەرجارێ بە شێوەیەک و بە فۆرمێک خۆی نوێ دەکاتەوە و لە خەبات و دژایەتی دەگەڵ دەسەڵاتیی ئۆلیی ئێران بەردەوامە. ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی ئەو بزووتنەوە جەماوەرییەی وەک "شەڕێکی تێوەر" (جنگ ترکیبی) ناساندووە کە بە هەموو شێوازێک هەوڵی نەمانیان دەدات. کۆمەڵگەی ئێران بە هەموو پێکهاتەکانییەوە شێوازی ڕوانین و بیرکردنەوەیان گۆڕانی بەسەردا هاتووە بەجۆرێک ڕەوتە ناسراوەکانی نێو حکوومەتیش خەریکە لەم دەستەڵاتە بێهیوا دەبن و بە شێوازی خۆیان ڕای دژ دەردەبڕن.

حکوومەتی تێئۆکراسی_دیکتاتۆریی ئێران کە لە دوای سەدەکانی نێوەڕاستەوە گەردوون دەستەڵاتی وای بەخۆوە نەدیوە، لە بوارگەلی جۆراوجۆری وەک کولتووری، ئابووری، کۆمەڵایەتی، سیاسی و... هەروەها بێمتمانەیی خەڵک وەک گرنگترین فاکتەری مانەوەی دەستەڵاتەکان تووشی تەنگژە و قەیرانی جددی مەشرووعییەت بۆتەوە. لێبەڵێ لە بەختە هەرە بەهێزەکانی هەتا ئێستا، مانەوەی خۆی لە پەرتەوازەیی دژبەرانی و لاوازیی ئۆپۆزسیۆندا دەبینێتەوە. هەرکام لەو دەنگە جیاوازانە بەتایبەت شەبەنگی پاشاخوازەکان هەر لە ئێستاوە سنووری دەستەڵات بۆخۆیان دەستنیشان دەکەن و هەموو هەوڵێکی دێموکراتیکی دەستەڵاتدارییان بۆ دوای ڕووخانی ئەو ڕێژیمە هێشتووتەوە هەتا وەک سەردەمی ٥٧ یان وەک سپای میسر (بزووتنەوەکانیی بەهاری عەرەبی) بە دژەشۆڕشێک هەموو خەباتی خەڵکی شۆڕشگێڕ ڕەوگیر بکەن و جارێکی دیکەش سەری نەتەوە زوڵملێکراوەکان لە ئێران بێکڵاو بمێنێتەوە. هەموو ئەو ئاڵۆزی و ئالنگاری و ئاژاوانە دەکرێ بە جۆرێک دەگەڵ سەردەمی کۆتایی دەستەڵاتی ئیمپراتۆری عوسمانلییەکان پێک بگرین بەتایبەت جۆری سیاسەت و ڕوانینی هێزە جۆربەجۆرەکان جێیسەرنجە.

کۆمەڵێک هۆکاری دەرەکی و نێوخۆیی بۆ ڕووخانی حکومەتی عوسمانلی هەبوون؛ دۆڕان لە شەڕی کریمە، کەوتنە بن قەرزی دەرەکی، بەجێگای وەبەرهێنان دروستکردنی شەڕ و ئاژاوە و هێرش و گەندەڵیی سیستماتیک هەروەها دوای داگیرکردنی قوستەنتەنییە لەلایەن وڵاتانی بریتانیا، فەڕانسە و ئیتالیا لە ئاکامی شەڕی جیهانیی یەکەم (١٩١٤-١٩١٨) و خۆدەباوەش هاویژتنی عوسمانلییەکان بۆ ئامێزی ئاڵمان لەلایەک و لەلایەکی دیکەشەوە بەپێچەوانەی جیهانی ڕۆژئاوا عوسمانلییەکان هیچ بایەخێکیان بۆ زانستە مرۆییەکان و سرووشتییەکان نەبوو. ئەوان بەرواڵەت بەردەوام پێبەند و گیرۆدەی نەریتی ئۆلی و پەروەردەی دینی بوون، سیستەمی پەروەردە و بارهێنانی عوسمانلی بەجێگای دابینکردنی ڕەوشێکی لەبار بۆ منداڵان و لاوان کە بتوانن لە ژیانی کۆمەڵایەتی و ئابووریی دوارۆژی مەملەکەت قازانج و دەوریان هەبێ، بەگشتی لەسەر خوانی پەروەردەی ئۆلی ڕادەهێنران و بە مەبەستی خۆیان کەڵکیان لێ وەردەگرتن. ئەو دۆخە گەشەی ئابووری و کۆمەڵایەتیی وەپاش دابوو و خەڵک لێی وەزاڵە هاتبوون. هەروەها جیهانی ڕۆژئاوا کە لە سەردەمێکدا تەنانەت بەهۆی لەشکرکێشییەکانییەوە هاوکەوشەنی عوسمانلییەکان بووە بە ڕێنسانس و مرۆڤتەوەری، تاک و داهێنان وەک هەوڵە گرنگەکانی خۆیان لەو بازنە تەسکە دەرهاویشت کە دواتر بە شۆڕشی زانستی و ڕووناکبیری گۆڕانکارییەکی مەزن لە ئاوەز و هزر و فەرهەنگیان هێنایە ئاراوە و دواتریش بە ژیاری کەرەسەگەلی ئابووری پیشەیی خۆی لە ئاوەزی ئایینی بەیەکجاری ڕزگار کرد، هەمیسان هەموو بەرهەمی خۆشیان بۆ ئەو وڵاتە بەرخۆرانە هەنارده دەکرد کە لەم گۆڕانکارییە مەزنە وەپاش کەوتبوون.

لەم دۆخە دواکەوتوویەدا بوو کە عوسمانلییەکان بەرەو ڕووخانی هەنگاو بە هەنگاو دەچوون. جا چوونکە وڵاتێکی پان و بەرین و بەپیت و پڕ بەهرە بوو کێشە و ناخۆشی لەسەر چۆنیەتیی دابەشکردنی ئەم گوێچە مەزنە هاتبوو ئاراوە بە جۆرێک چەندین جار کۆبوونەوەی مەزنیی جیهانیی لەسەر گیرا (کۆنفرانسی ئاشتیی پاریس، سایکس و پیکۆ، سیڤەر، لۆزان و ...) و چەندین وڵاتی لێ لەدایک بواند!

لە ئاکام گرفتە مەزنەکانی دەرەکی و خوڵقانی کەشێکی سیاسیی نێوخۆ، هاتنە ئارای چەمکی ناسیۆنالیزم و پەرەگرتنی هەستی نەتەوایەتیی گەلانی ژێردەست و چەوساوەی حکوومەتی عوسمانلی و ناوچەکەش کە لەئاکام نزیکایەتیی و پێشڤەچوونی ڕۆژئاوا شەقڵی گرتبوو؛ وردەوردە بە هێرش و گزیی میرنشینە کوردەکان کە سەدان ساڵ بوو بە شێوەیەکی نیوەسەربەخۆ و خوموختار بەڕێوەدەچوون لەنێو بردبوو، بەڵام ئەوە کۆتایی بە خەبات و ڕۆڵی کوردان نەهێنا و دوای ئەمە ناوەندی سیاسیی کوردان لە میرنشینە کوردەکانەوە بۆ تەکیە و خانەقاکان (تەریقەتەکانی قادری و نەقشبەندی) گوازرایەوە و هەتا ساڵانێکی زۆر بەشی هەرە زۆری سەرکردایەتیی بزووتنەوە سیاسییەکانی کورد کەوتە دەست شێخەکان.

یەکەم بزووتنەوەی سیاسی_نیزامی بە سەرۆکایەتیی شێخ عوبەیدوڵڵا نەهری (١٨٨٠) لەژێر دەستەڵاتی تورکە ئیمانداڕەکان دەستی پێ کرد! دوای ئەمە و لە گەرمەی ئاڵۆزییەکانی نێوخۆی ئیمپراتۆریی عوسمانی، کوردە ڕووناکبیرەکان کە بەشی هەرەزۆریان لە ئیستانبول خوێندبوویان و یەکەم کەسیش دەتوانین ئاماژە بە شاعیری نەتەوەیی "حاجی قادر کۆیی" بکەین، کە دەکرێ وەک بازنەی ئیستانبول ناویان بێ. وەک "ژێنراڵ شەریف پاشای خەندان، دکتۆر عەبدوڵڵا جەودەت، ئیسحاق سکوتی، عەبدولڕەحمان بەدرخان، ئەمین عالی بەدرخان، تۆفیق وەهبی" و ... وێڕای دامەزراندنی یەکەم ڕۆژنامەی کوردی و دواتر بڵاو کردنەوەی بیری کوردایەتی لە ڕۆژنامەگەلی تر لە ناوەندەکانی داگیرکاریی سەردەم (پاریس، لەندەن و ژنێڤ) خزمەتێکی زۆریان بە ناساندنی دۆزی کورد کردبوو. ئەم کەسایەتییە کوردانە زۆربەیان سەر بە یەکەم ڕێکخراوی هاوبەشی کورد و تورکەکان (ئیتحاد و تەرەقی) و تەنانەت لە دامەزرێنەرانیان بوون. ئەگەرچی هەموو ئەو کەسایەتییانە لە جێی خۆیدا ناسیۆنالیست نەبوون، بەڵام لە ئاکامدا بەسەر باڵی نەتەوەییدا شکانەوە و دەکرێ وەک یەکەم ڕوناکبیرانی ناسیۆنالیستی کوردی بناسرێن کە یەکەم ڕۆژنامە، حیزب و ڕێکخراوی کوردییان دامەزارند و لەپێناو مافەکانی گەلی کورد دیپلۆماسیی نێونەتەوەییشیان چالاک کردبوو.

د.فەرهاد پیربال لە کتێبی "ژەنەڕاڵ شەریف پاشا"دا دەڵێ: بەشێوەیەکی گشتی لە بواری بزووتنەوەی سیاسیی ئەو ڕووناکبیرە گەنجە کوردانەدا پێنج ڕەوتی سیاسیی جیاواز لەو سەردەمەدا بەدی دەکرێن:

١. ڕەوتی عەلمانی و فیدراڵی کە لە ژێر کاریگەریی ئەزموونی ڕۆژئاوا و بیری ئورووپیدا باوەڕی وا بوو کە نەتەوەی کورد وەک ئەرمەن و عەرەب و تورک و چەرکەس پێکەوە لە چوارچێوەیەکی فیدراڵی عوسمانیدا بەئاسانی دەتوانێ بە ئامانجەکانی خۆی بگا. ئەمەش پرۆگرامی گشتی "ئیتحاد و تەرەقی" بوو. د.عەبدوڵڵا جەودەت کە دامەزرێنەر و سەرگەڤازی ئەو ڕەوتە بوو، تەنیا لە کۆتایی ژیانیدا لێی پەشیمان بۆوە. ئەم ڕەوتە بە هیچ شێوەیەک لە ژیان و بەرژەوەندییەکانی کوردەوە نزیک نەبوو، و خزمەتی کوردیشی نەکرد.

٢. ڕەوتی پان ئیسلامی کە باوەڕی وا بوو دین (شەریعەت و یاساکانی ئیسلام) دەتوانێ هەموو ئازادی و مافە نەتەوەییەکانی کورد لە چوارچێوەی هەمان ئیمپراتۆریەتی کۆنی عوسمانیدا دابین بکات. سەعید نەورەسی و عەبدولڕەحیم ڕەحمیی هەکاری نموونەی دیاری ئەم ڕەوتە بوون. دیسان ئەمانیش نەیاندەتوانی لە ژیان و ڕۆحییات و بەرژەوەندییەکانی کورد تێ بگەن.

٣. ڕەوتی ڕیفۆرمیستەکان، کە لەوانەیە ژمارەیان لەچاو ڕەوتەکانی دیکە زۆر کەمتر بووبێت باوەڕیان وابوو کە دەکرێ بە ئامۆژگاری و پاڕانەوە و ڕیفۆرم هەندێ لە ئازادی و مافە نەتەوەییەکانی کورد لە سولتان عەبدولحەمید وەربگریت. نمونە و سەرگەڤازی ئەم ڕەوتە، میقدادمەدحەت بەدرخان بوو کە لە یەکەمین پێنج ژمارەی ڕۆژنامەی کوردستان (قاهیرە ١٨٩٨) ئەم ڕەوتەی گرتبووە بەر، کە بێگومان سەرنەکەوت تەنانەت بە زیانیشی شکایەوە.

٤. ڕەوتی شۆڕشگێڕە چەکدارەکان کە باوەڕیان وابوو بە ڕاپەڕینی چەکداری و هێزی پەلاماردەر هەموو ئازادی و مافە نەتەوایەتییەکان وەدەست دەهێنرێن. شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری و کوڕەکانی نموونەی ئەم ڕەوتەن، دیارترین کەمایەسی و هەڵەی ئەم ڕەوتە ئەوە بوو کە نەیاندەتوانی لە چوارچێوەی جوغرافیی خۆیان بچنە دەرەوە، سرووشتێکی دینی و هۆزگەرییان هەبوو نەک کوردستانی، جگە لەمانەش پەیوەندییەکی توند و نەخشەسازییان لەگەڵ ڕووناکبیرە ناسیونالیستەکان نەبوو.

٥. ڕەوتی ڕووناکبیرە ناسیۆنالیستە جوداخوازەکان کە باوەڕیان وا بوو پێویستە نەتەوەی کورد سەربەخۆ بیت و لەژێر ئاڵای نەتەوەیی خۆیدا بژیت. حاجی قادر کۆیی وەک شاعیرێک دەمێک بوو بە شێعر ئەم ئاڵایەی بەرز کردبۆوە، لەنێو ڕووناکبیرەکانیشدا هەندێ لەوانە کە لە سەرەوەدا ئاماژەمان بۆ کردن، وەک سوڕەییا و عەبدولڕەحمان بەدرخان، پاشانیش ژەنەڕاڵ شەریف پاشا لە ١٩١٩ نمونەی ئەم ڕەوتە بوون.

پرشوبڵاوبوونی ئەم ڕەوتەی دوایی و پێکەوە نەحاوانەوەیان خەسارێکی مەزنی لەم ڕەوتە دابوو و هیچکات نەیانتوانی پێکەوە حیزبێکی مۆدێرن و چالاکی نەتەوەیی دابمەزرێنن بەجۆرێک هەرکام لەو کەسایەتییانە بە شێوەی جیاواز خەباتی خۆیان بۆ مافە نەتەوایەتییەکانی کورد بەڕێوە دەبرد کە ئاکامی نەبوو.

پشتیی ئەم بویەرانە مستەفا کەماڵ کە دواتر نازناوی باوکی تورک (ئاتاتورک)ی پێ بەخشرا لە ماتەوزەی کوردەکان هەم لە ڕەوتی ئۆلی و هەمژی دژە نەتەوەکان کەڵکاژۆی وەرگرت، مستەفا کەماڵ دوای قڕانی ئەرمەنییەکان و شەڕە نێوخۆییەکان بە دژی یونانییەکان، ئاشوور و کورد، وێڕای جینایەتی مەزن و ژینۆساید، بە دامەزراندنی ڕەوتی ناسیۆنالیزم_فاشیزم ی تورکی توانی دەستەڵاتی تەواو بگرێتە دەست.

لەم نێوەدا ئەوەی بەرچاو بوو ئەوەبوو کە، سەرجەم جووڵە و بزووتنەوەکانی کوردی لە شێخ عوبەیدوڵڵاوە هەتا سمکۆ و شێخ مەحموودی حەفید، هەروەها دیپلۆماسی دەرەوە، چالاکی مەدەنی و سیاسییش نەیتوانی داخوازییە ڕەواکانی کورد وەک ئاوات و ئامانجی نەتەوەیەکی ژێر دەست مسۆگەر بکات و بە دامەزراندنی چەندین وڵاتی نوێ لە ڕۆژهەڵاتی ناڤین (عێراق، تورکیە، ئوردۆن، سوریە، ئێران و...) گەلی کورد هەر ژێر دەستە مایەوە و تەنانەت بەسەر چوار دەوڵەت_نەتەوەی فاشیست دابەش کرا. جیا لە هۆکارە نێوخۆییەکانی وەک ناتەبا بوون و پێکەوە نەحاوانەوە و نەبوونی یەک گوتاری و یەکەتی نەتەوەیی، ڕەوتە جۆراوجۆرەکانی هزریی هۆکاری سەرەکی لەو سەردەمدا ئەوە بوو کە، کورد لە ئاوابەندیی جیهانی بە سەرکردایەتی وڵاتانی ئینگلیس و فەرانسەدا هیچ پێناسەیەکی بۆ نەکرابوو، واتە سیاسەتی ئەو داگیرکارانە شتێکی بەناوی دەوڵەتیی کوردی نەک هەر تێدا نەبوو بەڵکوو بەتوندترین شێوە بەگژ بزووتنەوەکانی ناسیۆنالیستی کوردیدا دەهاتن، بۆ میناک لە شۆڕشیی شێخ مەحموودی حەفیددا، دەوڵەتی بریتانیا تەنانەت بە فرۆکەی شەڕکەر پەلامەری سلێمانیی دا و بە زەوی و حاسمان شەڕی دەگەڵ ئەو کوردانە کرد کە وەک ئەو گەلانەی هاوسێیان خوازیاری حکومەتی سەربەستی خۆیان بوون، ئەمە لەجۆری خۆیدا بێ وێنە و ناوازە بووە.

بە خوێندنەوەی ئێستا و ڕوانینیی دەرەوەی بابەتەکانی ئەو سەردەم، ئەوان سەربەرز بوون و مێژووی هاوچەرخی کوردیی بە مەزنیی یادیان دەکاتەوە کە نەتەوەیی بوون و هەوڵی دامەزراندنی نیشتمانێکی سەربەخۆیان بۆ کورد دەدا، خۆ ڕاستە سەرکەوتوو نەبوون، بەڵام لە ویژدانی گەلی کورددا بە گەورەیی مانەوە.

له "پەیمانی لۆزان"ەوە بۆ "شۆڕشی ژینا"

سمایل شەرەفی

لە نێوەڕاستی ساڵەکانی شەڕی جیهانی یەکەمدا واتە ساڵی ١٩١٦ی زایینی، دوو وڵاتی بەهێز و خاوەن بڕیاری بریتانیا و فەڕانسە وێڕای ڕازیکردنی ڕووسیە لەسەر دابەشکردنی هەرێمی ژێر دەسەڵاتی ئیمپراتۆریی هەڵوەشاوەی عوسمانی لەسەر ئەساسی پەیماننامەی سایکس - پیکۆ ڕێککەوتن. چوار ساڵ دواتر و لە ساڵی ١٩٢٠ بە مەبەستی چارەسەرکردنی کێشەی ئەو وڵات و نەتەوانەی لە ئاکامی هەڵوەشانەوەی عوسمانیدا درووست ببوون و داوای بەشە مافی خۆیانیان دەکرد، پەیماننامەی سیڤەر بەسترا کە لە ٤٢٢ مادده پێک هاتبوو کە بە ئەگەر و شیمانەی زۆرەوە و لە چەند خاڵێکدا قەرار لەسەر لاکردنەوە لە بەشە مافی نەتەوەی کوردیش درابوو.

دوای تێپەڕینی دوو ساڵ بەسەر پەیماننامەی سیڤەردا بە هۆکاری جۆراوجۆر و یەک لەوان پرش‌وبڵاوی لە بزووتنەوەی کورد و نەبوونی ڕێبەرایەتییەکی لێوەشاوە، ساڵی ١٩٢٣ی زایینی بەبێ بەشداریی کورد، پەیماننامەی لۆزان لە "شاتۆ دوورووومین"ی شاری "لۆزان"ی وڵاتی سویس واژۆ کرا و کورد وێڕای بێبەشکردنی لە سەرەتاییترین مافەکانی، خاکەکەی بەسەر چوار وڵاتدا دابەش کرا.

***

لە سەدساڵەی پەیماننامەی لۆزاندا ڕۆژی ٦جۆزەردانی ١٤٠٢ هەتاوی کۆنفڕانسێک لە شوێنی مۆرکردنی ئەم پەیماننامەیە، واتە شاری لۆزان لە وڵاتی سویس بە بەشداریی دەیان کەس لە نوینەرانی لایەنە سیاسییەکانی کورد لە هەر چوارپارچەی کوردستان بەڕێوەچوو کە بەڕێز کاک مستەفا هیجری، بەرپرسی ناوەندی بەڕێوەبەریی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران بە نوینەرایەتی لە حیزبەکەی وتاری پێشکەش کرد. خاڵی سەرنجی ئەم کۆنفڕانسە گوتارێک بوو کە زۆربەی لایەنە سیاسییەکانی کورد قسەیان پێ کرد. ئەویش گوتاری ڕەخنەگرانە و بەخۆداچوونەوە بوو؛ ڕەخنەکانیان تەنیا لەو دەوڵەت و وڵاتانە نەبوو کە ببوونە هۆکاری مۆرکردنی پەیماننامەی لۆزان و بێبەشکردنی کورد لە وڵات و مافەکانی، بەڵکوو ڕەخنەگرتن لە خودی کورد و ڕەوتی بزووتنەوەی کوردستان لە ئێستا و ڕابردوودا بوو کە بۆچی نەیتوانیوە و ناتوانێ لە دەرفەتە مێژووییەکان کەڵک وەربگرێ. لەم پێوەندییەدا بەرپرسی ناوەندی بەڕێوەبەریی حیزبی دێموکراتی کوردستان، ڕاشکاوانە و لە ڕوانگەیەکی ڕەخنەگرانەوە باسی لەو کەمایەسییانە کرد کە لە نێو ماڵی خودی کورددا بوونەتە هۆکاری ئەوەی کورد لە گەیشتن بە مافەکانی نزیک نەبێتەوە. کاک مستەفا هیجری ئەو حەقیقەتەی درکاند کە "ئەگەر چەند جار بەهۆی پەیماننامە نێونەتەوەییەکانەوە وڵاتی کوردان دابەش کراوە، کورد خۆی چەند قات لەوە زیاتر بە دەستی خۆی کوردی دابەش کردووە. کورد ئەزموونی لە پەیماننامەی لۆزان وەرنەگرتووە و ئێستاش لەنێو کورددا هێڵی سووری نەتەوەیی نییە و ئێستاش ئێمە خەریکی دابەشکاریین و یەکگرتوو نین".

زۆربەی نزیک بە تەواوی پانێلگێڕانی دیکەی کۆنفڕانسەکە بە ڕوانگە و خوێندنەوەیەکی ڕەخنەگرانەوە باسیان لە کەمایەسییەکانی نێو بزووتنەوەی کوردستان کرد کە چۆن بە هۆکارگەلی نایەکگرتوویی، پەرەپێدان بە ناکۆکی، یەکترنەخوێندنەوە، لاوازیی دیپلۆماسی، نەخوێندنەوەی دەرفەتەکان، تێنەگەیشتن لە بەرژەوەندییەکان و لاوازبوون لە دەرککردن بە هاوکێشە سیاسییەکانی دوور و نزیک لە کورد و کوردستان، لە دەستەبەرکردنی ماف و ویستە نەتەوەییەکان دوور کەوتوونەتەوە. ئەم جۆرە لە ڕوانین و خوێندنەوە بۆ ڕابردووی ڕووداوەکان و خۆ دورخستنەوە لە دوگماتیسم و بەخۆداهەڵگوتن و دوورکەوتنەوە لە هەڵشاخان بە نەیاران و، لە ئەستۆی دوژمن قایمکردنی کەموکوڕیی و کەمایەسییەکانی خۆمان وەک کورد، دەتوانێ دەرفەتێکی باش بێت بۆ بەخۆداچوونەوە و وێناکردنی نەخشەڕێگایەی درووست و واقعی. هەرچەند لە حیزبی دێموکراتدا ئەم جۆرە لە ڕوانین بۆ مێژوو و لێکدانەوەی ڕابردووی ڕووداوەکان، دیاردەیەکی تازە و نامۆ نییە و ڕوانگەی ڕەخنەگرانە بەشێک بووە لە گوتاری سیاسیی حیزب، بەڵام گشتگیربوونی لەسەر ئاستی هێزە کوردستانییەکان و لەوەها مەجالێکدا کەموێنەیە.

هیچ گومانی تێدا نییە کە لە ڕەوتی شەڕی جیهانی یەکەمدا (١٩١٨ – ١٩١٤) زلهێزەکانی وەک بریتانیا و فەڕانسە و لەسەر ئاستی ناوچەکەش لایەنە شۆڤینییەکان، ڕۆڵیان هەبوو لەوەیکە کورد سەری بێکڵاو بمێنێتەوە، بەڵام ئەوە بەتەنیا لایەکی کێشەکە بوو. نەبوونی ڕێبەرانی لێوەشاوە و کارامە لە نێو کۆمەڵگەی کوردستان و بزووتنەوەی کورد کە توانای تێگەیشتن لە ئامانج و ستراتێژیی لایەنە سەرەکییەکانی شەڕ و گۆڕانکارییەکان، زاڵبوونی هەستی مەزهەبی و عەشیرەگەری و لاوازیی هەستی نەتەوەیی کە ئافەتی تێگەیشتن لە بەرژەوەندی نەتەوەیین، گرفتی جیدی و جەوهەریی هۆڤییەتی لەنێو ڕووناکبیرانی ئەوسای کورد و زۆر هۆکاری دیکەی نێوخۆیی، ڕوویەکی دیکەی مەسەلەکە بوون.

بینینی ئەم کەمایەسییانە و دانپێداهێنانیان و قسەکردن لە ڕاستییە تاڵەکانی ڕابردوو کە بەشێک لە ڕەساڵەت و ئەرکی پێداچوونەوەی مێژوو و دەرس‌لێوەرگرتنەکانە، وەک ڕێبەری لێوەشاوە د. قاسملوو لە خوێندنەوەی بۆ ڕووداوەکانی کۆمارە مەزنەکەی کوردستاندا کە ئازایانە قامک لەسەر خاڵە بەهێز و لاوازەکانی دادەنێ، باس دەکات: "ڕەخنە لەخۆگرتن ئەرکێکی شۆڕشگێڕانەیە".

ئێستا دوای سەدساڵ تێپەڕین بەسەر پەیماننامەی لۆزان و دابەشبوونی کوردستان بەسەر چواربەشدا، ڕاستە کوردستان هەروا پارچەپارچە و بێبەش لە بوونی دەوڵەت و سەروەریی سیاسییە، بەڵام لە ڕووی زەینی و تێپەڕکردنی ڕەوتی نەتەوەسازی و پێگەی ناوچەیی و نێودەوڵەتییەوە پرسێکی زیندوو و سەلمێنراوە و بێگومان بۆ ئەمەش مێژوویەک لە خەبات‌وخوێن، کەوتن‌وهەستانەوەی بەخۆوە بینیەوە.

لەو بەشەی کە بە کوردستانی ئێران یان ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەناسرێ - کە پەیماننامەی لۆزان لە ڕووی یاساییەوە کاریگەریی ئەوتۆی بەسەرەوە نەبوو - لە ئێستادا خاوەنی بزووتنەوەیەکی فرەڕەهەند، ڕێکخراو و زیندووی نەتەوەییە کە شوناسخوازییەکی نەتەوەیی و دێموکراتیک پێناسەیەتی. لایەنە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان لەگەڵ ئەوەیکە ٤٤ ساڵە تێکۆشانی یاساییان...

درێژە بۆ لاپەڕەی ١١

کوردستان
• ژمارە ٨٤٨
١٥ی جۆزەردانی ١٤٠٢ _ ٥ی ژوئەنی ٢٠٢٣

دێموکراسی و گەشەی ئابووری

د. محەممەد حوسێنزادە

چۆنیەتی و ڕێژەی گەشەی ئابووری هەر وڵاتێک یەکێکە لە سەرەکیترین فاکتەرەکان کە دەری دەخات دەسەڵات و سیستەمی حوکمڕانیی ئەو وڵاتە تا چەندە توانیویەتی لە ڕاپەڕاندنی ئەرکەکانیدا سەرکەوتوو یان بەئاواتنەگەیشتو بێت. گەشە یان گەشەکردن چەمکێکی گرینگە لە زانستە مرۆییەکاندا؛ هەرچەندە پێناسەی جۆراوجۆر لەو چەمکە کراوە(١) و پێناسەکردنی لە قۆناغە جیاجیاکانی مێژوودا گۆڕانی بەسەردا هاتووە و لە ئێستادا ئەو چەمکە بە مەبەستی جۆراوجۆر بەکار دەبرێت، بەڵام دەکرێت بڵێین بە گشتی ئاماژەیە بۆ گۆڕانی کۆمەڵگە مرۆییەکان. دەکرێت گەشەکردن بە پرۆسەی بەشداریکردنی گشتی لە ئاراستەی پەرەپێدان بە کارامەیی سیستەم بە مەبەستی وەڵامدانەوە بە داواکارییەکان و دابینکردنی پێداویستییە جەستەیی، دەروونی و کۆمەڵایەتییەکانی هاووڵاتییان پێناسە بکرێت؛ ئەمە نیشان دەدات کە گەشەکردن پرۆسەیەکە کە پێویستی بە کات و پەیوەندیی بە ژیانی مرۆڤەکانەوە هەیە. دەستپێڕاگەیشتنی یەکسان بە دەرفەتەکان لە بوارە جیاجیاکانی ژیانی کۆمەڵایەتی و جێگیرکردنی دادپەروەری کۆمەڵایەتی لە کەلکوەرگرتن لە پێداویستییەکانی ژیان و سەرچاوەکان و هەروەها دابینکردنی ئازادی و خۆشبژیوی و ڕزگاربوون لە دۆخی نەخوازراوی ژیان و کۆتاییهێنان بە هەڵاواردن و جیاکاریی لە سەرەکیترین ئامانجەکانی گەشەکردنن. گەشە بۆ هاووڵاتییان دەبێت، واتە دڵنیابوونەوە لەوەی ئەنجام و بەرهەمەکانی باڵاکردنی ئابووری بۆ خەڵک دەبێت، بەجۆرێک کە دەستکەوتە ئابوورییەکان دەبێ بە شێوەی یەکسان و دادپەروەرانە دابەش بکرێن. بەکورتی گەشەکردن واتە زیادکردنی سەرمایە و هاوکات دەستپێڕاگەیشتنی زیاتر و ئاسانتر بە پێداویستییەکانی ژیان، کاڵا و خزمەتگوزارییەکان.

ڕوونە کە گەشەکردنی ئابووری بە شێوەی ڕەمەکی و بەهەڵکەوت ڕوو نادات، بەڵکوو گۆڕانێکە کە پێشوەختە بیری لێ کراوەتەوە و پلانی بۆ داڕێژراوە و لە خاڵێکەوە دەست پێ دەکات، ڕێگایەک دەپێوێت و "ڕەنگە" بگاتە خاڵی مەبەست. گەشەکردن پێویستی بە هەندێک پێشمەرج و پێشویستە. یەکێک لە گرنگترین پێشمەرجەکانی گەشەی ئابووری هەبوونی دێموکراسییە. واتە بەبێ جێگیربوونی دێموکراسی وەک شێوازێکی کارامەی حوکمڕانی گەشەی ئابووری پاوەجێ و بەردەوام سەخت و دژوارە. بەدەگمەن وڵاتێک بتوانێت بەبێ ڕێزگرتن لە مافەکانی تاک و دانپێدانان و جێبەجێکردنی ئەو مافانە گەشە بکات یان ئابوورییەکی پێشکەوتووی هەبێت. ئەوانەش کە هەن پێشبینیکردنی داهاتوویان کارێکی ئەستەمە. لانیکەم لەبەرئەوەی کە ئەگەری هەموو جۆرە گۆڕانکارییەک لە سیستەمی سیاسییاندا و سەرهەڵدانی ناسەقامگیری لە داهاتوودا هەیە. لەم ڕوانگەوە چۆنیەتیی دۆخی ئابووری وابەستەی نێوەڕۆک و چۆنیەتیی پێکهاتەی سیاسی وڵاتانە و گەشەی ئابووری لە بەستێنی ئەو دامەزراوە سیاسیانەدا ڕوو دەدات کە پێداویستییەکانی گەشەی ئابووری دیاری دەکەن. بەکردەوەش، گەشەی ئابووری پاوەجێ زیاتر [نەک هەمیشە] لەو وڵاتانەدا ڕووی داوە کە سیستەمە سیاسییەکەیان لەسەر بنەمای دێموکراسی دانراوە.

وەک لە ناونیشانی ئەم نووسراوە و لەو پێشەکییەدا دەردەکەوێت، من لێرەدا جەخت لە گەشەی ئابووری دەکەمەوە، ئەرنا حاشاهەڵنەگرە کە دێموکراسی [وەک بەشێک لە پرۆسەی گەشەی سیاسی]، پێشمەرجی گەشەکردن لە هەموو بوارەکانی تردایە. (٢) پێویستە هەر لێرەدا ڕوونی بکەمەوە کە کاتێکیش دەڵێم گەشەی ئابووری پێویستیی بە دێموکراسییە، بەکورتی مەبەستم ئەوەیە کە حوکمڕانی باش بەو پێناسە جیهانییە کە لێی کراوە و بە تایبەت هەبوونی ئازادییە سیاسییەکان بۆ گەشەکردن و پێشکەوتنی ئابووری پێویستە. پێشکەوتنی ئابوورییش خۆی لەم خاڵانەدا دەبینێتەوە: هەوڵێکی ئامانجدار بۆ ئاسەواربڕینی هەژاری، نەهێشتنی بەدخوراکی و نەخۆشی و نەخوێندەواری و بێکاری و سڕینەوەی هەڵاواردن و نایەکسانی؛ بە واتایەک دەستپێڕاگەیشتن بە هەموو ئەو شتانەی گەشەی مرۆیی جەختیان لەسەر دەکاتەوە. پێویستە ئاماژە بەو خاڵەش بدەم کە بەتایبەت لە دوای شەڕی دووەمی جیهانییەوە بوو کە گەشەکردن زیاتر لە چوارچێوەی گەشەی ئابووری و بەمودێرنکردندا پێناسە کرا. هەرچەندە لە دوای سەربەخۆیی زۆرێک لە کۆلونییەکان لە دەیەی ١٩٦٠ تا نیوەڕاستەکانی دەیەی ١٩٧٠ کۆمەڵێک تیۆری بەمەبەستی ڕزگارکردنی یەکجاری کۆلۆنییەکان و دیاریکردنی ئاراستەی باڵاکردن و گەشەی کۆمەڵگە ڕزگاربووەکان لە هەیمەنەی کۆلۆنیالیزمی سەرمایەداری سەریان هەڵدا، بەڵام نێوەڕۆکی هەموویان لەسەر چەمکە ئابوورییەکان دانرابوو. بۆیە هێشتاکەش گەشەکردن زیاتر وەک دیاردیەکی ئابووری سەیر دەکرێت.

دێموکراسی بە واتای سەروەری خەڵک و بە مانای سیستەمێک کە ئازادی و یەکسانی تێیدا بەدی هاتووە و حکومەت بەرهەمی گرێبەستێکی کۆمەڵایەتییە و مرۆڤ تێیدا خاوەن کۆمەڵێک مافی بنەڕەتییە کە نابێ بە هیچ بیانوویەک پێشێل بکرێن لە بەراورد لەگەڵ باقی سیستەمەکان کە تا ئێستا لە مێژووی مرۆڤایەتیدا تاقی کراونەتەوە زیاترین یارمەتی بە ڕەوتی گەشەکردنی کۆمەڵگە دەدات. هۆکارەکەی دەگەڕێتەوە بۆ تایبەتمەندییەکانی سیستەمی دێموکراسی کە هەندێکیان بریتین لەمانە: بەشداریکردنی هاووڵاتیان لە دەسەڵاتی سیاسی لە ڕێگەی هەڵبژاردنەوە، جیایی دەسەڵاتەکانی یاسادانان، ڕاپەڕاندن و دەزگای داد، سەربەخۆیی دەزگای داد، چاودێریکردنی کۆمەڵگە بەسەر حکوومەتەوە لە ڕێگەی چاپەمەنی و میدیای ئازاد و سەربەخۆ، هەبوونی یاسای بنەڕەتی و لایەنگری لە دەسەڵاتی یاسا، دابینکردنی مافی دامەزراندنی حیزب و ئەنجومەنەکان و وەڵامدانەوەی داواکارییە پیشەییەکان، گرنگیدان بە کۆمەڵگەی مەدەنی، سەربەخۆیی تاک و پاراستنی ژیانی تایبەتیی هاووڵاتییان، ئازادی ڕادەربڕین، تولێرانس و نەرمینواندن و قەبووڵکردنی یەکتر، هەبوونی حکوومەتی بەرپرس و وەڵامدەر، دابەشکردنی دادپەروەرانەی داهات و سەرچاوەکان، ئازادیی ئایین و ڕێباز، یەکسانیی بەرانبەر یاسا و هەبوونی دەرفەتی یەکسان، مافی دەستپێڕاگەیشتنی ئازادانە بە زانیارییەکان.

لە دێموکراسییەکاندا تاک و ڕێکخراوەکان سەرەڕای بەریەککەوتنی بەرژەوەندییەکانیان، ناکۆکییەکانیان لەڕێگەی ئاشتیانە و گەڕانەوە بۆ ئەو دامەزراوانەی کە بۆ ئەو مەبەستە دەەستنیشان کراون چارەسەر دەکەن، لەو سیستەمەدا هیچ لایەنێک نادۆڕێت، بەڵکوو هاوکاری و کێبڕکێ لە بوارە جیاجیاکاندا بەردەوام دەبن و وەک گوتم، کێشەکان بە شێوەی ئاشتییانە چارەسەر دەکرێن. سیستەمی دێموکراسی دان بە هەموو گرووپ و شوناسەکاندا دەنێت نەک هەر قەدەغەیان ناکات و هەوڵی تواندنەوەیان نادات، بەڵکو بە ڕەوایان دەزانێت و هەوڵی پاراستن و پەرەپێدانیان دەدات و ڕێز لە هەموو چین و توێژەکانی کۆمەڵگە دەگرێت و مافی ڕادەربڕین و دامەزراندنی ڕێکخراوەیان پێ دەبەخشێت. سیستەمی دێموکراسی توندوتیژی ڕەت دەکاتەوە و خوازیاری گۆڕانکارییە ئاشتیخوازانەکانە. هەموو ئەمانەش بەستێنی گەشەی بەردەوام فەراهەم دەکەن.

مادام حکوومەتەکان ڕەوایی و شەرعییەتی خۆیان لە خەڵکەوە وەردەگرن، سەقامگیریی سیاسی جێگیر دەبێت؛ سەقامگیریی سیاسییش دەبێتە هۆی کەمبوونەوەی مەترسییەکانی بەردەم وەبەرهێنان و ڕاکێشانی سەرمایەی دەرەکی و نێوخۆیی کە لە پێویستییەکانی باڵاکردنی ئابوورین. هەروەها لە سیستەمی دێموکراسیدا کێبڕکێی ئابووریی تەندرووست مسۆگەر دەبێت؛ ئەو سیستەمە حوکمڕانییە ڕێگری دەکات لەوەی دەسەڵاتداران یان گرووپێکی تایبەت دەست بەسەر ئابووریدا بگرن کە دەبێتە هۆی پاوانخوازی، بەلاشخۆری، هەڵاواردن و تەرخانکردنی نایەکسان و نادادپەروەرانەی سەرچاوەکان، سەرهەڵدانی قەیرانە ئابوورییەکان و نارەزایەتییە کۆمەڵایەتییەکان و ناسەقامگیری سیاسی. ئەمانەش نەک هەر ڕێگری لە گەشەی ئابووری دەکەن، بەڵکوو ئەگەری ئەوە هەیە سیستەمە سیاسییەکان بەرەو داڕووخان ببەن.

یەکێک لە کێشەکانی کۆمەڵگە نادێموکراتەکان ئەوەیە کە داهات و دەستکەوتە ئابوورییەکان بە شێوەیەکی نایەکسان دابەش دەکرێن و چین و توێژە کەمداهاتەکان تووڕە و بێهیوا دەبن و خێراتر بەرەو چالاکی یان بزووتنەوە ڕادیکاڵەکان ڕادەکێشرێن؛ ئەمەش دەبێتە هۆی ناسەقامگیری و کەمبوونەوەی ڕەوتی باڵاکردنی ئابووری. دیارە دەوڵەتە نادێموکراتەکانیش بۆ ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ نارەزایەتییەکان و سەرکوتکردنی خەڵکی بێبەش ناچار دەبن بودجەیەکی زیاتر بۆ بەشی سەربازی و چەکداری تەرخان بکەن و ئەوەش دیسان دەبێتە هۆی لاوازیی ئابووریی ئەو وڵاتانە. دێموکراسییەکان بە ڕێزگرتن لە مافە سیاسی و مەدەنییەکان و خزمەتێکی زیاتر بە هەژاران دەکەن. لە دێموکراسییەکاندا بەهۆی هەبوونی هەڵبژاردنی ئازاد، بەرپرسان و دەسەڵاتداران بە ناچار خۆیان بەرامبەر خواست و داواکارییەکانی هاووڵاتییان بە بەرپرسیار دەزانن و هەوڵی خزمەتگوزاری زیاتر بدەن؛ چونکە هاووڵاتیان دەرفەتی گۆڕانی دەسەڵاتدارانیان هەیە؛ هەروەها دەتوانن کۆتایی بە دەسەڵاتی ئەو کەسانە بهێنن کە سەرمایە و سەرچاوەکان بە شێوەیەکی نازانستیانە بەکار دەهێنن و بەپێچەوانەوە دەنگ بەو لایەنانە بدەن کە دەتوان بە شێوەیەکی کەمتێچوو گەشەی ئابووری دەستەبەر بکەن.

توێژینەوەکان پشتڕاستیان کردووەتەوە کە وڵاتانی دێموکرات سەرمایەی زیاتر بۆ پەروەردە، تەندرووستی و خزمەتگوزارییە گشتییەکان تەرخان دەکەن. دەزانین کە پێشکەوتنی پەروەردە و گەشەکردنی سەرمایەی مرۆییش دەبنە هۆی خێراتربوونی گەشەی ئابووری. هەروەها بەپێی توێژینەوەکان لە سیستەمە دێموکراتەکاندا ڕێژەی داهات، خوێندەواری و هیوا بە ژیان لەچاو وڵاتانی نادێموکرات بەرزترە. هەروەها گەشەی ئابووری پێویستی بە ئاڵوگۆڕی بیروڕا، گفتوگۆ، دیالۆگ، مشتومڕی فکریی ئازادانە و داهێنان هەیە کە هەموو ئەمانە لە سیستەمە دێموکراتەکاندا دەلوێن. لەو سیستەمە سیاسیانەدا بڕیارە سیاسییەکان بەرهەمی گفتوگۆ و ڕەخنە و هەڵسەنگاندن و لە کۆتاییدا بەرهەمی کۆدەنگیی گرووپ و لایەنە جیاوازەکانن. ئەمەش وا دەکات هەڵەکان کەم ببنەوە. جگە لەوەش، دێموکراسی هەموو هاووڵاتییان هان دەدات لە پرۆسەی گەشەپێدانی وڵاتدا بەشدار بن. ئاساییە کاتێک هاووڵاتیان بتوانن لە ڕەوتی گەشەکردندا بەشداری بکەن، دەکرێت گەشە وەک پێشکەوتنی کۆمەڵگە لەسەر بنەمای بڕیاری ئەندامانی کۆمەڵگە پێناسە بکرێت. ئەمەش ڕێگە بۆ پەرەپێدان بە پەیوەندی هاووڵاتیان و دەوڵەت خۆش دەکات. پەرەسەندنی ئەو پەیوەندییانەش هاووڵاتییان دڵنیا دەکاتەوە کە سیاسەتەکانی دەوڵەت وەڵامدەری پێداویستی و ئەولەوییەتەکانی ئەوانن. لەلایەکی ترەوە، دێموکراسییەکان بە ڕێزگرتن لە مافی خاوەندارێتی تاکەکەسی، بەتایبەت مافی داهێنەران، هەم دەبێتە هۆی متمانەی نێوان سەرمایەگوزاران و حکومەت و هەم تاکەکانی کۆمەڵگە بۆ بەرهەمهێنان هان دەدات کە ئەمەش بۆ گەشەی ئابووری پێویستە. بێهۆ نییە کە وڵاتانی دێموکرات لەچاو وڵاتانی نادێموکرات دەوڵەمەندترن، لە ڕووی پیشەسازییەوە لە ئاستێکی بەرزتردان، لە ڕووی خوێندنی باڵاوە دەستی باڵاتریان هەیە و خۆشبژێوترن.

کەوابوو ژێرخانی کۆمەڵایەتی کە بریتییە لە سیاسەتەکانی حکومەت و ئەو دامەزراوە و ڕێکخراوانە کە تاکەکان و کۆمپانیاکان بۆ چالاکی زیاتر هان دەدەن، چارەنووسی ئابووری یەکلا دەکەنەوە. دێموکراسی هەم بە هۆی ئەو تایبەتمەندیانەوە کە پێشتر ئاماژەم پێ دان و هەم لە ڕێگەی دامەزراندنی ڕێکخراوە و ناوەندی تایبەت، پەرەپێدان بە چالاکییە مەدەنییەکان، پەرەپێدان بە هاوکاری نێوان ئەندامانی کۆمەڵگە، دابینکردنی ئاسایشی بازرگانی و ئاڵوگۆڕی پیشەیی و کار، ڕێگریکردن لە گەندەڵی و بە تایبەت بەهۆی بەدیهێنانی چوارچێوەیەکی یاسایی بۆ چارەسەرکردنی ئاشتییانەی کێبڕکێ و پێشبڕکێی ئابووری و سیاسی دەبێتە هۆی سەقامگیریی زیاتری وڵات و پەرەسەندنی کێبڕکێ سازکەر و داهێنەرانەکان و خوڵقاندنی دەرفەت بۆ گەشەکردنی ئابووری بە شێوەیەکی بەردەوام و پاوەجێ. واتە دێموکراسی وەک پێشمەرجی گەشەکردنی ئابووری لە ڕێگەی دابینکردنی شێوازە خوازراوەکانی حوکمڕانی، تێچووی ئابووری و کۆمەڵایەتی پێداچوونەوە بە سیاسەتە هەڵەکاندا کەم دەکاتەوە، دەبێتە هۆی بەرزبوونەوەی توانای درێژخایەنی ئابووری. لەڕاستیدا دێموکراسی سیستەمێکی کاریگەر و کارامە و کەمتێچووە بۆ هەموارکردنەوە و پێداچوونەوە و ڕاستکردنەوەی سیستمیانەی سیاسەتەکانی حکومەت لە بواری ئابووریدا بۆ ئەوەی ئەو سیاسەتانە لەگەڵ پێداویستی و خواست و داواکارییەکانی هاووڵاتییاندا هەماهەنگ بکات و بەستێنی باڵاکردن و گەشەی بەردەوام فەراهەم بکات. بەهەڵکەوت نییە نزیک لە هەموو وڵاتە دێموکراتیکەکان، خاوەن باڵاترین ئابووریی کارامەن.

بەم وەسفە، لە وڵاتێکی نادێموکراتی وەک ئێرانی ژێردەسەڵاتی کۆماری ئیسلامیدا کە ڕێکخراوی سوپای پاسداران دەستی بەسەر هەموو ئابووریی ئەو وڵاتەدا گرتووە، باسکردن لە گەشەی ئابووری خەیاڵات و وەهمە. لەو سیستەمەدا کە هیچ مەجالێک بۆ دێموکراسی نییە، تەنانەت ڕیفۆرمی ئابووریش ڕێی تێ ناچێت، بەشی هەرە زۆری ئابووری ئەو وڵاتە لەژێر دەستی دەسەڵاتداران و هێزە چەکدارەکاندایە و هەتاکو چارەنووسی ئەو هێزانە و خودی کۆماری ئیسلامی یەکلا نەبێتە مەحاڵە بیر لە گەشەی ئابووری لە ئێران بکرێتەوە. من لێرەدا تەنانەت باس لەوە ناکەم کە وڵاتێکی ئایدۆلۆژیکی وەک کۆماری ئیسلامی زیاترین گرنگی بە پەرەپێدانی ئایدۆلۆژی و هەناردەکردنی بنەماکانی شۆڕشەکەی دەدات نەک گەشەکردن و پەرەسەندنی ئابووری. ئەمە دەتوانێت سەردێڕی بابەتێکی جیاواز بێت. لێرەدا تەنها دەمەوێت بە هێنانەوەی نموونەی ئێران، ئاماژە بەو خاڵە بکەم کە لە وڵاتێکی دیکتاتوردا کە هیچ گرنگی بە ڕا و دەنگی خەڵکەکەی نادات و ڕەوایی و شەرعییەتی لە خەڵک و لە ڕێگەی هەڵبژاردنی ئازادەوە وەرناگرێت و هەموو ئابووری و خۆشبژیوی هاووڵاتییان لە پێناو حەزەکانی ڕابەری ئەو سیستەمە دەکاتە قوربانیی چالاکییە ئەتۆمییەکان، گەشەی ئابووری هەرگیز ڕوو نادات، وەک گوتم، گەشەی ئابووری لانیکەم پێویستی بە ئاسایش و سەقامگیری سیاسی هەیە کە ئەویش لە ئێراندا بەدی ناکرێت. وڵاتێک کە تووشی ناسەقامگیری بێت بەناچار زیاترین توانا و بودجە بۆ بەدیهێنانی سەقامگیری بەتایبەت لە ڕێگای سەرکوت و بەکارهێنانی زۆرەوە تەرخان دەکات؛ ڕوونە کە لەو وڵاتەدا ناکرێت باس لە داڕشتنی پلان و بەرنامە بۆ گەشەی ئابووری بکرێت. هەموو هەوڵی بەرپرسان ئەوەیە کە چۆن سەروەت و سەرمایە بە باشترین شێواز بۆ سەرکوتی خەڵک و نەیاران و لەپێناو چەند ڕۆژ درێژکردنەوەی تەمەنی سیستەمەکەیان بەکاربهێنن.

بەکورتی، حکومەتی دیکتاتۆری کۆماری ئیسلامی بەرببەست و لەمپەڕی سەرەکی گەشەی ئابووری ئێرانە. تەنانەت ئەو ناوەندگەرانەی بیر لە گەشەی ئابووری ئەو وڵاتە دەکەنەوە، هیچ چارەیەکیان نییە جگە لەوەی سەرەتا بیر لە ڕووخاندنی ئەو سیستەمە نادێموکراتە بکەنەوە. گەشەی ئابووری لە سیستەمە دیکتاتۆرەکاندا نزیک لە مەحاڵە.

یادداشتەکان:

١: پسپۆڕانی بواری گەشە، پێناسەی جۆراوجۆریان لەو چەمکە پێشکەش کردووە: تێپەڕین لە دۆخێکەوە بۆ دۆخێکی تر، باڵاکردنی ئابووری، پێشکەوتنی تاک و کۆمەڵگە، گۆڕانی پێکهاتەی کۆمەڵایەتی، بەڕێوەبەری باشتری سەرچاوەکان، بەرزبوونەوەی ئاستی ئاگایی مرۆڤ و پەرەسەندنی تواناکانی، هەر جۆرە گۆڕانکارییەک لە وڵاتانی دواکەوتوو، بەرزبوونەوەی ڕێژەی بەشداریکردنی وشیارانەی هاووڵاتییان و هتد تەنیا چەند نموونەن لەو پێناسانەی لە گەشەکردن کراون.

٢: هەڵبەت ڕوانگەکان لەم بارەوە جیاوازن: هەندێک لە بیرمەندان پێیان وایە کۆمەڵگە بەبێ گەشەی ئابووری ناتوانێت بەرەو گەشەی سیاسی و دێموکراسی هەنگاو بنێت. هەندێک لەو بڕوایەدان کە گەشەکردنی ئابووری و سیاسی هاوکاتن بەبێ هەبوونی یەکیان، ئەوی تر مانای نییە. ڕوانگەیەش دەڵێت گەشەی ئابووری پێویستی بە هەبوونی دێموکراسییە. من لەگەڵ ئەم ڕوانگەیەدام و پێم وایە گەشەی ئابووری و دێموکراسی بەردی بناغەی گەشەکردنی بناغەکانی تری کۆمەڵگەیە.

***

کاریگەریی ڕێککەوتننامە نێودەوڵەتییەکان لەسەر پرسی کورد

(ڕێککەوتننامەکان: سایکس-پیکۆ، سێڤەر)

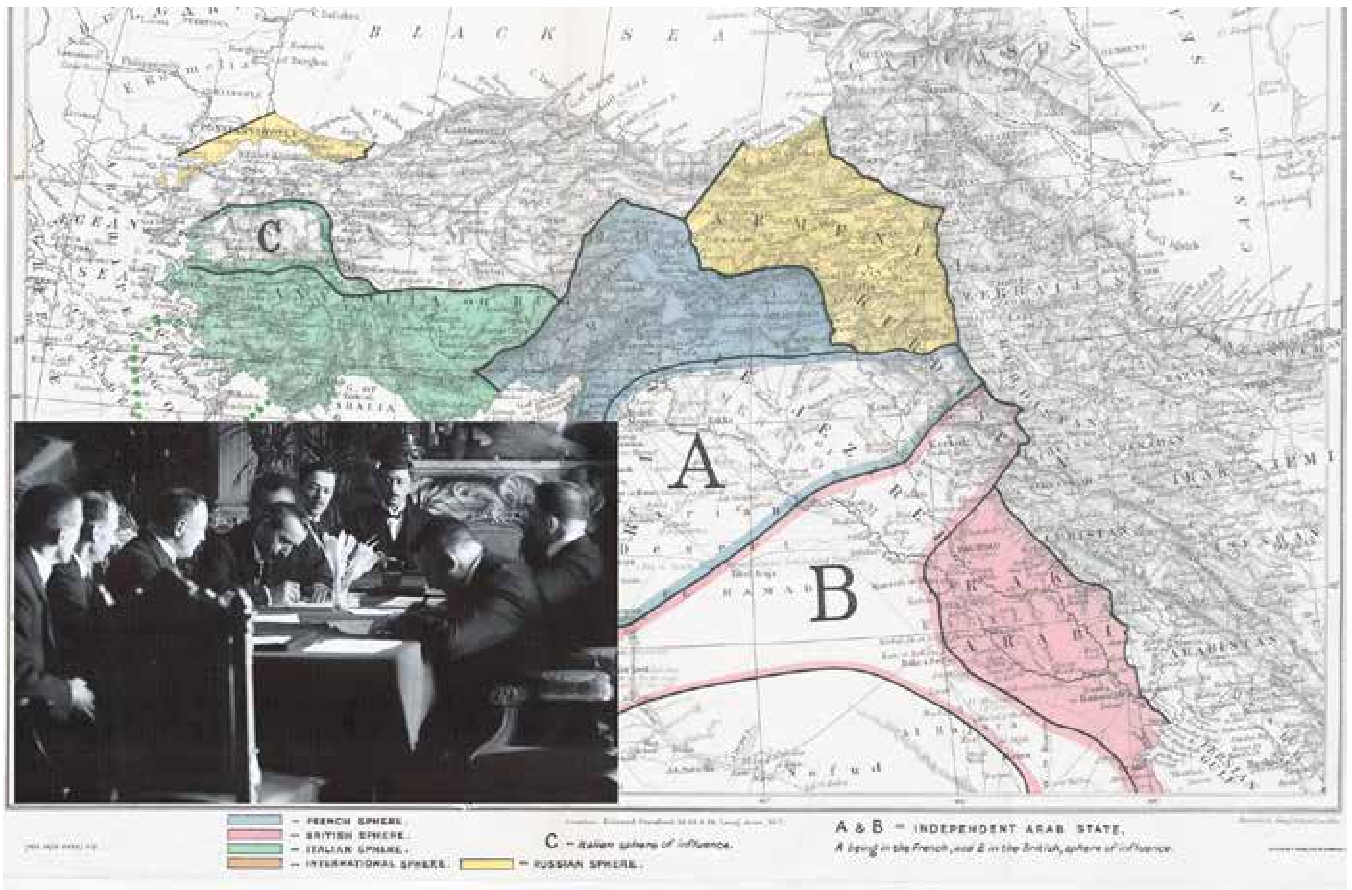

مستەفا مەولوودی

پەیماننامەی سایکس-پیکۆ

لە ١٨ی مارسی ١٩١٥ی زایینی لە ئەستەنبول ڕێککەوتننامەیەک لەنێوان وڵاتە هاوپەیمانەکان واژۆ کرا. بەپێی ئەو ڕێککەوتننامەیە قوستەنتەنییە و لەنگەرگەکان (بەندەرەکان) دراون بە ڕووسیە، لە بەرانبەردا بریتانیا قەرەبوو کراوەتەوە بە ناوچە بێلایەنەکان کە بەشێک لە باشووری کوردستانی دەگرتەوە. لە پاڵ ئەو دەستەڵاتەی کە لەنێو ئێراندا هەیبوو.

هەر بەدوای ئەوەدا لە کۆتاییەکانی ساڵی ١٩١٥ بریتانیا و فەڕانسە چەند گەڕ دانوستانیان لەسەر دابەشکردنی بەشی ئاسیای تورکیە هەبوو. لەو دانوستانەدا حیزبی ئەرمەنیی "تاشناق" (داشناک) پێشنیارێکی کرد بۆ دامەزراندنەوەی ئیمپراتۆریی عوسمانی و بەخشینی دەسەڵاتی کارگێڕیی خۆجێیی بە هەموو ئەو هەرێمانەی تورک نین بە هەرێمی کوردستانیشەوە. ڕووسیە پشتگیریی ئەو پێشنیارەی کرد، بەڵام بریتانیا و فەڕانسە زۆر بەتوندی ئەم پێشنیارەیان ڕەت کردەوە، لەبەر ئەوەی بریتانیا و فەڕانسە بەتەمابوون دەست بەسەر ئیمپراتووری عوسمانی و هەموو خاکی بەشی ئاسیای تورکیەدا بگرن بە کوردستانیشەوە. لە کۆتاییدا ڕووسیەش لە ئەیلوولی ١٩١٦ی زایینیدا ئەو دابەشکردنەوی قبووڵ کرد.

بەو جۆرە ئەم پەیماننامەیە بە ڕێککەوتننامەی سایکس- پیکۆ ناو نرا، چونکە بە ناوی نوێنەری بریتانیا "مارک سایکس" و نوێنەری فەڕانسە "جۆرج پیکۆ" واژۆ کرا. ئەو پەیماننامەیە چارەنووسی ڕۆژئاوا و باشووری کوردستانی خستە پاڵ ناوچە عەرەبەکانی سەر بە ئیمپراتووریی عوسمانی و دابەشبوون لە نێوان بریتانیا و فەڕانسەدا.

فەڕانسە لە کوردستان، بەشێکی گرینگی لە ڕۆژئاوای کوردستانی ئێستا و ڕۆژاوای کوردستان بە گشتی و بەشی باشووری ڕۆژهەڵاتی لە کوردستانی تورکیە بەرکەوت. پشکی بریتانیا کوردستانی عێراقی لەخۆ دەگرت تا باشووری کەرکووک و بەشی باشووری ڕۆژئاوای ڕۆژهەڵاتی کوردستان. پشکی ڕووسیەش بریتی بوو لەو بەشەی لە باکووری کوردستان و ئەرمێنیای ڕۆژئاوا کە ژمارەیەکی بەرچاو کوردی لێ دەژیا.

لە کۆتاییدا ڕێککەوتننامەی سایکس - پیکۆ بەو جۆرە جێبەجێ نەکرا کە ڕێککەوتنی لەسەر کرابوو، بەڵکوو پرۆسەی دابەشکردنی کوردستان بەپێی سیناریۆیەکی تر ئەنجام درا، واتە بە شێوەیەک کە لەگەڵ تەرازووی هێزی نوێ لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی و ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست بگونجێ.

لە ڕاستیدا لە ڕێککەوتنی سایکس پیکۆدا وڵاتە هاوپەیمانەکان نەخشە و پیلانێکی قێزەون و خراپیان دارشتووە بۆ دابەشکردنێکی داگیرکەرانەی کوردستان. پەیماننامەی سایکس - پیکۆ بۆ خەڵکی کوردستان کە چەند سەدە بوو بۆ یەکگرتنی خاکی کوردان و دروستکردنی کیانێکی کوردی تێدەکۆشا، بووە هۆی کولانەوەی برینەکانی و پارچەپارچەکردنی کوردستان بۆ جارێکی دیکە. یانی ڕێککەوتنی نێودەوڵەتی خاڵێکی نوێ و قەرەبوونەکراوی خستۆتە سەر لاپەڕەکانی مێژووی کوردستان، ئەویش ئەو مەترسییە زۆرانەن کە لە دواییدا داوێنی کورد و کوردستانیان گرتۆتەوە.

بەپێی یادداشتی لێکتێگەیشتینی سایکس -پیکۆ لە ١٩١٦ بڕیار وابوو سەرزەوییەکی گەورەی نیشتمانی بۆ عەرەب دابمەزرێنن. بۆ کوردیش هەر شتێکی لەو بابەتە هاتە بەرباس، بەڵام بەهۆی سیاسەتی چەوتی بریتانیا جێبەجێ نەکرا. هەر بۆیە ڕۆژنامەی گاردیەن لە ٢٦ی نۆڤامبری ١٩١٧دا لەو بارەوە نووسی: "بریتانیاییەکان شەرمەزار بوون، عەرەبەکان نائومێد بوون و تورکەکان خۆشحاڵ". منیش دەڵێم کوردەکانیش بێبەش و زەرەرمەندی ئەسڵی بوون.

پاش شۆڕشی بلشویکی لە ڕووسیە، ئەو وڵاتە لە پەیماننامەی سایکس-پیکۆ کشایەوە و بەڵگەنامەکانی سایکس - پیکۆ و هەموو بەڵگەنامەکانی هاوپێچی بڵاو کردەوە. هەموو بەڵگەنامەکان لە ٢٣ی نۆڤامبری ١٩١٧ لە ڕۆژنامەی "یزوستیا و پراودا" دا چاپ و بڵاو کرانەوە و پاشان ڕۆژنامەی "گاردیەن" لە ٢٦ی نۆڤامبری ١٩١٧ پەیماننامەکەی چاپ و بڵاو کردەوە.

ئەو بابەتە بووە هۆی شەرمەزاریی هاوپەیمانان (متفقین) و بێ باوەڕیی عەڕەبەکان. ئیسرائیلییەکان پێشتر لە ڕێگای بریتانیاوە هەر لە مانگی ئاوریلی ئەو ساڵە لە نێوەرۆکی پەیماننامەکە ئاگادار کرابوونەوە. سەرکۆماری ئەمریکا "وودرو ویلسۆن" هەموو ڕێککەوتنێکی نهێنیی لەنێو هاوپەیمانان ڕەت کردەوە و بیرۆکەی دیپلۆماسیی کراوە و مافی چارەی خۆنووسینی گەلانی هێنایە بەرباس. لە ٢٢ی نۆڤامبری ١٩١٧ "لئۆن ترۆتسکی" نامەیەکی بۆ باڵوێزەکانی دەرەوە لە "پتروگارد" نارد و لەسەر ئەساسی سەربەخۆیی و مافی چارەی خۆنووسینی گەلان، داوای ئاشتیی کرد.

دوای سەد ساڵ لە پەیماننامەی سایکس پیکۆ توێژینەوە ئاکادیمییەکان، وای لێک دەدەنەوە کە ئەو ڕێککەوتنە بەزۆری هۆکارێکە بۆ دروستکردنی سنووری دەستکرد لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست. ئەوان باس لەوە دەکەن کە هیچ گرینگییەک بە تایبەتمەندییەکانی نەتەوەیی، قەومی و پێکهاتەی جیاواز نەدراوە و هەر ئەوە بۆتە هۆی شەڕ و گرژی و تێکهەڵچوونی بەردەوام لە ناوچەکەدا.

"ئانگی" مامۆستای ماف لە سەمپۆزیۆمی سایکس -پیکۆ لە ساڵی ٢٠١٦دا دەڵێ: بەشێکی گەورەی پەیماننامەی سایکس-پیکۆ بە ئامانجی بازرگانی و ئابووری و دەستڕاگەیشتن بە لەنگەرگاکان (بندر) و دروستکردنی ڕێگەی ئاسن تەنزیم کراوە." لەو پێوەندییەدا یەکێک لە نووسەرانی بریتانیا پاش جێبەجێکردنی پەیماننامەی سایکس-پیکۆ و کاریگەرییەکانی ئەو ڕێککەوتنە لەسەر ناوچە و بە تایبەت کوردستان و خەڵکی کورستان دەڵێ: "ڕیشەی هەموو ئاڵۆزییەکانی ناوچە لەو ڕێککەوتنەدایە کە خواستی گەلانی ناوچەی وەک پێویست و بە دروستی لەبەرچاو نەگرتووە. هەر بۆیە تا ئێستاش ئەو ناوچەیە ئارامیی بەخۆیەوە نەدیتوە."

لە ئێستادا زۆر کەس لەسەر ئەو باوەڕەن کە ڕیشەی زۆربەی کێشە و ناکۆکییەکانی ئەوڕۆ لە ناوچە هۆکارەکەی بۆ پەیماننامەی سایکس- پیکۆی دەگەڕێتەوە. هەر بۆیە کاتی خۆی یەکێک لە داواکارییەکانی دەوڵەتی ئیسلامیی عێراق و شام (داعش) ئەوە بوو کە پەیماننامەی سایکس- پیکۆ هەڵوەشێتەوە. لە ڤیدیۆیەکدا یەکێک لە جیهادییەکانی داعش هەڕەشە دەکات و دەڵێ: "بۆ کۆتاییهێنان بە پەیماننامەی سایکس- پیکۆ ئەوە ئەوەڵین سنوور نییە کە تێکی دەدەین، بەڵکوو سنووری دیکەش لەنێو دەبەین". هەروەها ئەبووبەکر بەغدادی خەلیفەی داعش لە کاتی قسەکردن لە ژوئیەی ٢٠١٤ لە مزگەوتی گەورەی "النور" لە موسڵ سوێندی خوارد کە "لەو سەرکەوتنە موبارەک و پیرۆزانە ڕاناوەستین هەتا ئاخرین بزمار لە تابووتی پیلانی (توطئە) سایکس-پیکۆ نەدەین."

لە پەیماننامەی "سانڕیمۆ" کە دەبێتە بناغەی پەیماننامەی سێڤەر جیا لەوەی کە کۆمەڵێک ئیمتیاز دەدرێ بە ئیتالیا و یونان، چارەنووسی چەند نەتەوەیەکیش دێنە بەرباس و بڕیاریان لەسەر دەدرێ کە بریتین لە: کورد، جوولەکە، عەڕەب و ئەرمەنی.

پەیماننامەی سێڤەر و دەرکەوتەکانی لەسەر پێکهاتەکانی ناوچە

١- ئەرمەنستان

ئەو بەند و ماددانەی لە پەیماننامەی سێڤەردا پێوەندییان بە ئەرمنستانەوە هەبوو، مادەی ٨٨ هەتا ٩٢ بوون. نێوەرۆکی مادەی ٨٨ و ٨٩ ئاماژەیەکە بۆ دامەزراندنی دەوڵەتی سەربەخۆی ئەرمنستان، لەسەر بناغەی پەیماننامەی "سان ڕیمۆ" (دوایین ڕاگەیەندراوی پەیماننامەی ئاشتی) لەگەڵ عوسمانی لە ١٠ی ئووتی ١٩٢٠ی زایینی و هاوپەیمانان لە شاری سێڤەر ئیمزا کراوە. هەموو ڕووبەری وڵاتی ئەرمەنستان ٣٧٠،١٦١ کیلۆمیتری چوارگۆشەیە، ئەوە لە حاڵێکدایە ڕووبەری کوردستان بە گشتی پێنجسەد هەزار کیلۆمیتری چوارگۆشەیە واتە هەر ئەو بەشەی کە لەژێر فەرمانڕەوایی خەلافەتی عوسمانی دابووە لانیکەم ٣٢٠ هەزار کیلۆمیتری چوارگۆشە بووە. لە ٢٥ و ٢٦ی ئاوریلی ١٩٢٠ شوڕای بەرزی وڵاتە یەکگرتووەکان و هاوپەیمانان کە نوێنەرانی وڵاتانی بریتانیای مەزن، فەرانسە، ئیتالیا و ژاپۆن تێیدا بەشدار دەبن، داوا لە سەرکۆماری ئەمریکا دەکەن بە لەبەرچاو گرتنی ڕاگەیاندراوە چواردە خاڵییەکەی ویلسۆن پشتیوانیی ئەرمەنستان بە ئەمریکا بسپێردرێ. ئەمریکا لە ٢٧ی ئاوریلی ١٩٢٠ سەربەخۆیی ئەرمەنستانی بەڕەسمی ناسی و پشتیوانیی لێ کرد. تەنانەت دەوڵەتی عوسمانی بەپێی مادەکانی ٢٣٠،٢٢٨،٢٢٦ هەموو مافێکی حقوقی و سیاسیی ئەرمەنستانی بە ڕەسمی ناسی و بەڵێنی دا کە هەموو بەرپرسایەتییەکی حقوقی و کەیفەریی گرتە ئەستۆی خۆی و هاوکاریی دادگاکانی کرد بۆ دادگاییکردنی تاوانبارانی شەڕی دژ بە ئەرمەنییەکان. ئەوە لە حاڵێکدا بوو کە دەوڵەتی عوسمانی لە ساڵی ١٩١٥ی زایینیدا دەستی بە نەسڵکوژی و ژینۆسایدی ئەرمەنییەکان کردبوو.

٢- گەلی عەڕەب

لە ١٨ی فێبریوەری ١٩١٦ی زایینیدا حوسێن بن عەلی لەسەر پێشنیاری ئینگلیزییەکان گوتی: "ئەو ئامادەیە ١٠ هەزار چەکدار بۆ دەستپێکردنی شۆڕشی عەرەبەکان بەدژی ئیمپراتۆریی عوسمانی ئامادە بکا، بە مەرجێک کە بریتانیا بایی ٥٠ هەزار پۆند زێڕ لەگەڵ چەک و تەقەمەنی و کەلوپەل و پێداویستییەکانی شەڕیان بۆ دابین بکات". "مک ماهون" نێردراوی بریتانیا لە ١٠ی مارسی ١٩١٦ ڕەزامەندی لەگەڵ داوای حوسێن بن عەلی دەردەبڕێ، هەر چەندە لە ئاخری ئاوریلی ١٩١٦ "مک ماهون" ئاگادار کرا کە بە هیچ شێوەیەک نابێ عەرەبەکان لە نێوەرۆکی پەیماننامەی سایکس-پیکۆ ئاگادار بن. چارەنووسی خاکی داگیرکراو (ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست) لە کۆنفرانسی "سان ڕیمۆ" لە ١٩ هەتا ٢٦ی ئاوریلی ١٩٢٠ بەو جۆرە یەکلا کرایەوە: بریتانیا (تا ساڵی ١٩٤٨) قەییوومییەت فەلەستینی دەبێت و هەروەها سەرپەرەستیی عێراق و قەییومییەتی هەتا ساڵی ١٩٦٦ بە بریتانیا دەبێ. هاوکات سەرپەرستی و قەییومییەتی سووریە، عێراق و لوبنان هەتا ساڵی ١٩٦٦ بە فەڕانسە سپێردرا.

مادەی ١٦ی پەیماننامەی لۆزان دەڵێ: تورکیە لە حەق و حقووقی خۆی لە تەواوی ئەو سەرزەوی و دوڕگانە (جزایر) لە سنووری دیاریکراوی پەیماننامە و لە دەرەوەی پەیماننامەکە چاوپۆشی دەکات، بێجگە لەو ناوچانەی بەپێی پەیماننامەکە ئۆتۆنۆمییان دەبێت. هەروەک باس کراوە، لە پەیماننامەی سایکس- پیکۆ تا ٨ی مارسی ١٩٢٠ بە چڕی و بە شێوەی جۆراوجۆر باسی ناوچەکانی عەرەبی ژێر فەرمانڕەوای ئیمپراتۆریی عوسمانی کراوە کە لە کۆتاییدا، ٨ی مارسی ١٩٢٠ دەوڵەتی سووریە پێک هاتبووە. لە سووریەی ئێستا، فەلەستین و باشوور (بین النهرین) بوونی خۆی ڕاگەیاند و هەر لە مانگی ئاوریلی ئەو ساڵە (١٩٢٠) لە کۆنفرانسی "سەن ڕیمۆ" وڵاتی ئێستای عێراق وەک وڵاتێکی تازە دامەزراو لە ژێر سەرپەرەستی (قەیومییەت) بریتانیا دامەزراوە و ساڵی ١٩٢١ "مەلیک فەیسەڵیان" کردە حاکمی عێراقی تازە.

٣- جوولەکە و ئیسرائیل

"دیوید لوید جورج"، سەرۆکوەزیرانی بریتانیا کاتی خۆی لە ساڵی ١٩١٦ بڕیار دەدات کە ئیمپراتۆریی عوسمانی لەبەریەک هەڵوەشێنێ، هەربۆیە دوو ڕۆژ دوای دەسبەکاربوونی وەک سەرۆکوەزیران بە "روبرتسون"ی گوتووە کە بۆ سەرکەوتنی گەورە دەمهەوێ وردە وردە "ئورشەلیم" داگیر بکەم. هەر بەپێی ئەو سیاسەتە بووە کە لە ٢ی نۆڤامبری ١٩١٧ڕاگەیاندراوێکی خێرا دەردەکرێ. "ئارتور جیمز بالفور" وەزیری دەرەوەی ئەو کاتی بریتانیا، لە نامەیەکدا بۆ سیاسەتمەداری یەهوودی (والتر ڕوتشلید) کە ئەندامی "مجلس عوام"ی بریتانیایە دەنووسێ" هەڵوێستی پۆزەتیڤی دەوڵەتی بریتانیا دروستکردنیماڵێکی نیشتمانییە بۆ جوولەکەکان لەسەر خاکی فەلەستین. بەیاننامەی بالفوور لەو کاتەدا لە ئاستی نێونەتەوەییدا دەبێتە سەرەتای تێکۆشان بۆ دروستبوونی دەوڵەتی ئیسرائیل و بریتانیا لە ٩ی دێسامبری ١٩١٧ دەچێتە نێو ئورشەلیم. ئەوەش لە کۆتاییدا بۆ جوولەکەکان دەبێت بە بەستێنی دروستبوونی دەوڵەتی ئیسرائیل.

٤- کورد

کورد مێژوویەکی کۆن و کارەساتباری لە نێو ئیپراتۆری عوسمانیدا بووە، جیا لەوەش لە کۆنفرانسی ئاشتیی پاریس لە ساڵی ١٩١٩دا شەریف پاشا نوێنەری کورد داوای سەربەخۆیی بۆ کوردستان کردووە. دوای کۆنفرانسی سان ڕیمۆ تا ساڵێک مەسەلەی ڕێفراندۆم بۆ دروستبوونی دەوڵەتی کوردستان لە ناوچەکانی کوردستان لەنێو باسەکاندا بووە. بەڵام دوای شەڕی نێوخۆیی تورکیە و کۆنگرەی لۆزان مەسەلەی سەربەخۆیی کوردستان فەرامۆش کراوە و لە پەیماننامەی سان ڕیمۆ و سێڤەردا چارەنووسی هەموو گەلانی ناوچەکە بێجگە لە گەلی کورد یەکلا بۆتەوە. چارەنووسی کوردستان لە تورکیە لە نێوان ساڵەکانی ١٩١٩-١٩٢٣ بە دروستکردنی دەوڵەتی تورکیە و بێبەشکردنی کورد کۆتایی هاتووە و یەکلا بۆتەوە.

لە ئاگۆستی ١٩٢٠دا، بەگوێرەی پەیماننامەی سێڤەر، کورد وەک یەکەیەکی ئەتنیکی-سیاسی لە ڕوانگەی ویلسۆنەوە دانی پێدا نراوە بەڵام شکستی پێ هێندراوە. ئەوە لە حاڵێکدا بووە کە بەپێچەوانەی دیاریکردنی سنوورەکانی دەوڵەتان لە ئورووپا کە زۆربەیان بە لەبەر چاوگرتنی هێڵە نەتەوەییەکان جێبەجێ کراون، ئەوە دەسەلمێنێ کە بەدەوڵەتبوونی هێندێک نەتەوە لە ئەوانی دیکە کەمتر ڕەوایی پێدراوە، بۆ نموونە وەک دەوڵەتی کوردستان.

لێرەدا لە دارشتنەوەی یاسای نێودەوڵەتی بۆ دیاریکردنی مافی چارەنووس وەک یەکێک لە ئامانجەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان کە لە ساڵی ١٩٤٥وە چەسپاندوونی، وەک مافێکی یاسایی لە ١٩٦٦دا جێبەجێکرانی بۆ کورد لەبەر چاو نەگیراوە.

دیاریکردنی چارەنووسی گەلان بۆتە هۆی ئاڵوگۆڕی هەرێمی جیاواز و دابەشکردنی جیهان. بیری ژیان لەژێر دەسەڵاتی دەوڵەتێکی هەڵبژێردراو لەلایەن خەڵکەوە دەگەڕێتەوە بۆ دەیەی دووهەم و سێهەمی سەدەی بیستەم. دوای شەڕی یەکەمی جیهانی کە گەلان بە ئەتنیکی جیاواز، زمان، کولتوور و ئایینی هاوبەشەوە بەستێنیان بۆ ڕەخسا بڕیار لەسەر سەربەخۆیی سیاسیی خۆیان بدەن، بەڵام بۆ کورد بەستێن خۆش نەکرا، بەڵکوو کۆسپی گەورەش خرایە سەر ڕێگەی دروستبوونی دەوڵەتی کوردی.

تیۆریسیەنە دێموکراتەکانی ئەمریکا و خۆرئاوای ئورووپا دەڵێن چەمکی مافی ویلسۆن ١٩١٨ و دادپەروەریی بۆ سەرجەم گەل و نەتەوەکان وەک دەسپێک و پرۆسەی دێموکراتیک پەسند کراوە و پێویستە خولیای نەتەوەیەک ڕێزی لێ بگیردرێت. ویلسۆن مافی چارەی خۆنووسینی لە ئورووپا و بەشە ناتورکەکانی ئیمپراتۆریی عوسمانی جێبەجێ و پەسند کرد.

لە سەد ساڵەی پەیماننامەی سێڤەردا، بە ئاشکرابوونی بەڵگەنامەکانی دەوڵەتی بریتانیا و بەڵگەنامە تورکیەکان، فاکتەرە سیاسی-قانوونیەکان کە بوونەتە هۆی دابەشکرانی کوردستان، ئاشکرا دەکەن. بەڵگەنامەکە مافی چارەنووسی کوردستان لە ڕێگەی یاسای ماف لەمەڕ هەڵسوکەوت لەگەڵ کوردان لە کۆتایی شەڕی یەکەمی جیهانی تا ئەمڕۆ باس دەکات. مێژوونووسان و زانایانی یاسای نێودەوڵەتی باسی ئەوەیان کردووە کە هۆیەکانی نسکۆی چارەی خۆنووسینی کوردان دەگەڕێتەوە بۆ نەبوونی ئەرکداریی پێویست لە لایەن هاوپەیمانان بەرانبەر بە کوردان؛ پەرتەوازەیی خودی کوردان و ناڕوونیی سنوورەکانی کوردستان بە هۆی گۆڕانە دێموگرافیکەکانەوە. لێرەدا ئەوە ڕاستە کە هاوپەیمانان سەبارەت بە مافی کورد و کوردستان خۆیان ئەرکدار نەکردووە، بەو جۆرە غەدرێکی مێژوویی و قەرەبوونەکراویان لە کورد داوە، بەڵام کورد بەو ڕادەیەش پەرتەوازە نەبوون، کورد مێژووی هەبووە، خەبات و تێکۆشانی کردووە، میر و ئەماراتی هەبووە و لانیکەم لە عەرەب یەکگرتووتر بوون. لەبەر یەکنەگرتوویی عەرەب ئەوکات دروستکردنی دوو دەوڵەت بۆ عەرەب لەبەر چاو گیراوە کە لە دواییدا ٤ دەوڵەتی بۆ دروست کراوە و تا ئێستاش کێشەکەیان بە تەواوی چارەسەر نەکراوە بەڵام هاوپەیمانان کە مەبەستیان بوو، بە نامەیەکی "بالفۆر" بۆ سەناتۆری بریتانیایی بەرەگەز جوولەکە بەڵێن دەدەن لە داهاتوودا ماڵێکی ئەمن بۆ جوولەکە دروست بکەن و بەو جۆرە داهاتووی جوولەکە و دەوڵەتی ئیسرائیل دیاری دەکرێ. بەڵام لەپێوەندیی لەگەڵ جوگرافیای کوردستان ڕاستییەکی ئەوەیە، سنووری جوگرافیای کوردستان ڕوون و دیارە و بە ئاسانی یەکلایی دەکرێتەوە.

هەڵبەی شاخ و شۆڕش

پرشکۆ
به بەرزاییەکانی ژیانەوە

شەهید سەدیق ئەدیمی

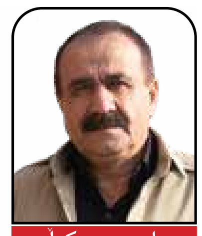

برایم چووکەڵی

تۆ بڵێی ڕۆژێک له کوردستانی ڕۆژهەڵات و ئازاد به کوێرایی چاوی نەیاران و دوژمنانی گەلی کورد، هەموو کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان به هەموو چین و توێژەکانیەوه له شار و لادێ، گەوره و چکۆڵه و، گشت تامەزرۆیانی ڕێگای ئازادی، پۆڵپۆل دەست بدەنه دەستی پێشمەرگەکان و وێڕای بنەماڵەی بەڕێزی شەهیدەکان ڕوو بکەنه سەر گڵکۆی به تارا و گوڵاڵەسووره نەخشاوی شەهیدان، کڕنوشیان بۆ بەرن و به دەنگی دڵیرانه و پڕ له خۆشی و شادی بۆ سەرکەوتنی نەتەوه و، وەدیهێنانی ئامانجی ئەو شەهیده هەمیشه زیندوانه هاوار بکەین و یەکدەنگ بڵێن:

"ئەی شەهیدان، ئەی شەهیدان
نامرێ ناو و نیشانتان
ئێوه بوونه ڕێبەری مه
بوونه پشت و سەنگەری مه...

پاشان بنەماڵەی شەهیدان به شانازییەوه له کاتێکدا دڵۆپدڵۆپ فرمێسکی چاویان دەڕژێته سەر ئەو گڵکۆیەی خۆشەویستی ئەوان و خەڵکی کوردستان بەئارامی چووەته خەوێکی ئەبەدییەوه، دڵنەوایی خەڵک و هاوسەنگەره شەهیدەکانیان بدەنەوه. سەرئەنجام ڕۆژێکی وا له گەلی کورد دادێ، ڕۆژێک دادێ نەتەوەکەمان بووکی ئازادی له باوەش بگرێ و بانگی ئازادی لێ بدا و هاواری ڕزگاری و سەربەستی به گوێی گەلانی دنیا بگەیەنێ. ئەو نەمرەی له "هەگبەی شاخ و شۆڕش"ی ئەمجارەدا یادی دەکەینەوه، شەهید سەدیق ئەدیمی له ناوچەی هەوشاره که بۆ ئەو ئامانجه بەرزه گیانی دانا.

شەهید سەدیق ئەدیمی ساڵی ١٣٤٢ له ئاوایی "هەمزه قاسم" له ناوچەی هەوشار لەدایک بوو. سەدیق لەبەر هەلومەرج و هەڵکەوتەیی گوندەکەیان نەیتوانی بچێته قوتابخانه، بۆیه بەناچار لەگەڵ گەورەبوونی شانبەشانی باوکی و باقی ئەندامانی خێزانەکەی ڕووی له کاری وەرزێری و ئاژەڵداری کرد. له ڕووداوەکانی شۆڕشی گەلانی ئێراندا سەدیق که تازەلاوێکی بەجۆش بوو، هەستی کوردایەتی له هزر و مێشکیدا چەکەرەی کرد. دوای ئاشکرابوونی تێکۆشانی حیزب و هێرشی کۆماری ئیسلامی بۆ سەر کوردستانیش پتر پرسه سیاسییەکانی ڕۆژی بۆ ڕوون بۆوه و داهاتووی ڕزگاریی نەتەوەکەی له بەرنامەی حیزبی دیموکراتدا دیتەوه. هێرشی ڕێژیم له زستانی ساڵی ١٣٥٨ بۆ سەر ناوچەی هەوشار و کوشتنی خەڵکی بێدیفاعی کوردستان سەدیقی پتر بەرەو خەبات و خۆڕاگری هان دا. بۆیه بڕیاری دا ببێته پێشمەرگه و له ڕیزی تێکۆشەرانی حیزبی دیموکراتدا دەست به تێکۆشان بکا. سەدیقی تەمەن ١٦ ساڵی تازەلاو به هەستی نەتەوەیی زۆر بەهێزەوه پەیوەندی کرد به بنکەی "قسقۆپی"ی حیزبی دیموکرات و داوای کرد ببێته پێشمەرگه، بەڵام بەهۆی کەمی تەمەنیەوه هەر لەو بنکەیەدا مایەوه و کاری بنکەکەیان پێ سپارد.

سەدیق کوڕێکی چاونەترس و خوێنشیرین بوو. لەنێو دڵی پێشمەرگەکاندا جێی خۆی کردبۆوه و هەمووان خۆشیان دەویست. ئەو ڕۆژ نەبوو داوای چەکهەڵگرتن نەکات و خوازیاری ئەرکی زیاتر نەبێ. بۆیه پاش ماوەیەک کارکردن له بنکه و شارەزابوونی له چەکوچۆڵ چەکی پێ درا و له یەکێک له لکەکانی هێزی شەهیدانی هەوشاردا سازمان درا. سەدیق له ماوەی پێشمەرگایەتییدا کوڕێکی لەسەرەخۆ، بەئیمان و ڕەوشتپاک و لەگەڵ هاوسەنگەرانی مەتین بوو. ئەو له چەندین عەمەلیاتی ناوچەی هەوشاردا ئازایانه بەشداریی چالاکانەی کرد. له ڕووبەڕووبوونەوه بەرانبەر دوژمندا زۆر هەڵمەتبەر و بەوەج بوو. بۆیه زۆری نەخایاند بەهۆی زیرەکی و چاونەترسی کرا به سەرپەلی پەلێک له پێشمەرگەکان له بنکەی قسقۆپی لەو بەرپرسایەتییەشدا زۆر ئەرکی پێ دەسپێردرا که سەرکەوتووانەوه ڕایپەڕاندن.

شەهید سەدیق کوڕی ڕۆژی تەنگانه بوو. له زۆربەی شەڕەکاندا بەشداریی ئازایانه و ڕۆڵی بەرچاوی هەبوو. ئەو پلەکانی تەشکیلاتیی یەک له دوای یەک به سەرکەوتوویی بڕی و سەرەنجام به فەرماندەری لکی ٢ له هێزی هەوشار دیاری کرا و لەو بەرپرسایەتییەشدا و له زۆربەی زۆری چالاکییەکانی ناوچەی هەوشاردا حەماسەی خوڵقاند و به دەیان عەمەلیاتی سەرکەوتوانەی ئەنجام دا.

گرتنی پایەگای قشلاغ، شەڕی لەبیرنەکراوی "دارتـوو" و "کوچەتەڵا" که دوو شەوورۆژی خایاند و ئەنجامەکەشی کوژرانی زیاتر له ٥٠٠ جاش و پاسدار بوو، بەشێکن لەو مێژووه پڕ سەروەرییه و له سێهەمین چالاکی ئەو عەمەلیاتەش له ڕێگای ساحێب بۆ سەقز که له کەمینێکدا زیاتر له ٢٦ ماشین پڕ له جاش و پاسدار کوژران و کەلوپەلەکانیان به دەستکەوت گیرا، سەدیق بەشداریی چالاکانەی هەبوو. له شەڕی کانیسپیی سەروو که له کاتژمێر پێنجی بەیانی تا چواری ئێواره بەردەوام بوو، دوژمن به هەموو جۆره چەکێکی قورس ئاوایی دەکوتا، سەدیق یەکێک لەو کوڕانه بوو که خۆبەخشانه هەڵمەتی برده سەر تۆپخانەی دوژمن بەرەوڕووی ئاوایی کانیسپی و بەتەواوی تێکی شکاندن. هەروەها شەڕەکانی ناو شاری سایینقەڵا هەموو بەڵگەیەکی زیندوون بۆ ئازایەتی ئەو تێکۆشەره نەمره.

مخابن و هەزار حەیف سەدیق ڕۆژی ٣١ی بانەمەری ساڵی ١٣٦٤، له شەڕی نێوخۆیی لەگەڵ کۆمەڵه له پشتئاوایی دەرەویانیشێخ له ناوچەی سەقز شەهید بوو، و سەنگەری خەباتی به هەوسەنگەرانی سپارد.

بارمتەگیری و دیپلۆماسیی بارمتەگیریی کۆماری ئیسلامی

زانیار حوسێنی

بارمتەگیری له سەردەمی کۆندا:

بارمتەگیری مێژوویەکی دوورودرێژی له بەکارهێنانی سیاسی و سەربازیدا هەبووه، که بەرپرسانی سیاسی یان ژەنەڕاڵەکان به شێوەیەکی یاسایی ڕێککەوتن لەسەر بەبارمتەگرتنی کەسێک یان چەند کەسێک له لایەنی بەرانبەر وەک گەرەنتییەکی نیازپاکی له جێبەجێکردنی داواکارییەکانیان دەکەن. ئەم بەڵێنانه له شێوەی واژۆکردنی پەیمانی ئاشتی بوو له دەستی سەرکەوتوو یان تەنانەت ئاڵوگۆڕی بارمته وەک گەرەنتییەکی هاوبەش له حاڵەتەکانی وەک ئاگربەسدا.

بارمتەگیری وەک ئاسایش بۆ جێبەجێکردنی پەیماننامه لەنێوان گەلانی شارستانیدا ئێستا بەسەر چووه و دواهەمینیان له پەیماننامەی ئایکس لا شاپێل (١٧٨٤) بوو، که کۆتایی به جەنگی جێنشینی ئیمپراتوریی نەمسا هێنا.

بارمتەگیری له سەردەمی ئەمڕۆدا:

بارمتەگرتن تاوانێکه که لەمێژه سەرنجی تاوانبارانی ڕاکێشاوه به ئامانجی ناچارکردنی لایەنی سێیەم بۆ ئەنجامدانی یان ئەنجامنەدانی ڕەفتارێک. پێویستیی مامەڵەکردن لەگەڵ ئەم تاوانه به هۆی کاریگەری و دەرئەنجامه نێوخۆیی و نێودەوڵەتییەکانیەوه، وای کردووه سیستەمەکانی یاسای تاوان زیاتر گرنگی به مامەڵەکردن لەگەڵیدا بدەن لەسەر ئاستی نیشتمانی و نێودەوڵەتی. بەتاوانناساندنی ئەم بابەته له پەیڕەوی نێوخۆی دادگای تاوانه نێودەوڵەتییەکان (١٩٩٨)، وەک یەکێک له نموونەکانی تاوانەکانی جەنگ تەعبیر له نیگەرانیی قووڵی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی بەرانبەر بەم تاوانه دەکات. ڕێککەوتننامەی دژی بارمتەگرتن (١٩٧٩)، وەک گرنگترین بەڵگەنامەی تایبەت که سەبارەت بەم تاوانه کۆ کراوەتەوه، وڵاتانی ئەندامی پابەند کردووه به دانانی گەرەنتیی لەسێدارەدانی تاوانکاری بۆ ئەنجامدەرانی ئەم تاوانه.

ئازادی جەسته یەکێکه له مافه سەرەتاییەکانی مرۆڤ، که له هەموو سیستەمه یاساییەکان و ئایدۆلۆژیا سیاسییەکاندا قبوڵ کراوه و ڕێزی لێ دەگیرێت و بۆ پێشێلکردنیشی، گەرەنتیی لەسێدارەدانی توندی تاوانکاری هەیە. یەکێک لەو تاوانانەی که جگه له پێشێلکردنی ئازادیی جەستەیی تاکەکان، برینداری جەستەیی و دەروونی توندیان بۆ دروست دەکات، بارمتەگرتنه. ئەم تاوانه نەک تەنها له ڕووی نێوخۆییەوه، بەڵکوو لەلایەنی بانەتەوەییشەوه دەتوانێت ئاسایشی وڵاتان و تەنانەت کۆمەڵگەی جیهانیش ڕووبەڕووی مەترسیی گەوره بێتەوه.

هەرچەنده له مێژه پەنابردن بۆ ئەم کاره بۆ گەیشتن به هەندێک ئامانجی ناشەرعی سەرنجی ئەنجامدەرانی ئەم تاوانەی بۆ لای خۆی ڕاکێشاوه؛ بەڵام له سەردەمی ئەمڕۆدا و لەگەڵ فراوانبوونی باندە نێودەوڵەتییەکان و دروستبوونی گرووپه تێرۆریستییەکان بۆ ئەنجامدانی تاوان، ئەم کاره بۆته ئامرازێکی کاریگەر و کارامه بۆ ئەو جۆره گرووپانه. ئاماره نێودەوڵەتییەکان هەروەها زیادبوونی ئەنجامدانی ئەم تاوانه له دوو دەیەی ڕابردوودا پشتڕاست دەکەنەوه. لەسەر بنەمای ئەمەش ئەم تاوانه بنەمایەکی باشتری هەیە بۆ ئەنجامدانی له وڵاتانی دیموکراسی که ماف و ئازادیی تاکەکەسی گرنگه؛ چونکه لێکۆڵینەوەکان بەڕوونی نیشان دەدەن که بارمتەکان دەکوژرێن ئەگەر داوای بارمتەگرەکان جێبەجێ نەکرێت. هۆکاری ئەمەش دەتوانین بۆ ئەو بایەخه بگێڕینەوه که وڵاتانی دیموکرات بۆ پاراستن و ئاسایشی هاووڵاتیانیان دایدەنێن له بەرانبەر ئەو ڕەفتارانەی که ئازادییەکانیان پێشێل دەکەن. لەسەر بنەمای ئەمەش ئەنجامدەرانی ئەم تاوانه وڵاتان وەک ئامانجیان هەڵدەبژێرن، لەوێدا ڕێژەی سەرکەوتنیان له گەیشتن به ئامانجه ناشەرعیەکانیان لەو وڵاتانەدا زیاتر دەبینن. هەروەها ئەو وڵاتانەی که ڕۆژنامەگەریی ئازادی زیاتری هەیە، لەبارترن بۆ ئەنجامدانی ئەم تاوانه؛ چونکه ئەنجامدەرانی ئەم تاوانه دەتوانن به بانگەوازکردن بۆ ڕۆژنامەنووسان دەرئەنجامه نائاساییەکانی ئەم تاوانه بڵاوبکەنەوه و بیروڕای گشتی تێوەگلێنن.

ڕەنگه بارمته له دوو ئاستدا ئەنجام بدرێت، یەکەمیان لەسەر ئاستی نێوخۆ، وەک بارمتەگرتنی خەڵک بۆ وەرگرتنی پاره یان بارمتەگرتن دوای ئەنجامدانی دزی یان تاوان بەرامبەر خەڵک، که ڕەنگه به مەبەستی وەرگرتنی ئاسایش له پۆلیس و ڕزگاربوون له مەترسی بێت. دووەم: لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی، وەک بارمتەگرتنی هاووڵاتیانی بیانی، که بەزۆری به مەبەستێکی سیاسی یان بۆ فشارخستنه سەر حکوومەتەکان بۆ ئازادکردنی دیلەکانیان و هتد. بۆ نموونه بارمتەگیریی بەرەی ڕزگاریخوازی فەلەستین له کاتی یارییەکانی ئۆلۆمپیادی مونیخ له ساڵی ١٩٧٢.

تەنانەت له هەندێک حاڵەتدا ڕەنگه ئەم کاره به مەبەستی فشارخستنه سەر حکومەتێکی دیاریکراو بۆ ڕادەستکردنەوەی هاووڵاتیانی حکومەتێکی دیکه ئەنجام بدرێت. بۆ نموونه یەکێک له هۆکارەکانی دەستبەسەرداگرتنی باڵیۆزخانەی ئەمریکا له ئێران له ساڵی ١٩٧٩ و بەبارمتەگرتنی خەڵکی ئەو شوێنه، فشار خستەسەر حکوومەتی ئەمریکا بۆ ڕادەستکردنەوەی پاشای لەکارلادراو بوو که پەنای بۆ ئەو وڵاته بردبوو. ئەم بابەته هێنده گرنگ بوو که بۆ چەندین ساڵ نەیارانی جیمی کارتەر (سەرۆکی ئەمریکا لەو کاتەدا) دەستەواژەی "ئەمریکا بەبارمته گیرا"یان بەکار هێنا بۆ ڕەخنەگرتن له ئەدای کارتەر.

دەرئەنجامه وێرانکەرەکانی ئەم کاره نامرۆڤانەیه لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی وای کردووه له سیستەمی تاوانکاری نێودەوڵەتیدا به تاوان بناسرێت، لەم ڕوانگەیەوه بۆ یەکەمجار له بڕگەی دووەمی مادەی شەشەمی پەیڕەوی ناوخۆی دادگای نورنبێرگدا، کوشتنی بارمته وەک یەکێک له نموونەکانی پێشێلکاری یاسا و داب و نەریتی جەنگ به تاوانی جەنگ هەژمار دەکرا. دواتر له بەشی دووەمی بڕگەی یەکەمی مادەی سێیەمی ڕێککەوتننامەکانی ژنێڤ (١٩٤٩)دا، جەختی لەسەر قەدەغەکردنی بارمتەگرتنی خەڵکی مەدەنی کرایەوه. له ساڵانی دواتردا له "کۆنفرانسی نێودەوڵەتی دژ به بارمتەگرتن" که له ساڵی ١٩٧٩ پەسەند کرا، وەک گرنگترین بەڵگەنامەی نێودەوڵەتی بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ ئەم تاوانه، پێناسەی ئەم تاوانه و ئەرکی وڵاتانی ئەندام بۆ مامەڵەکردن لەگەڵیدا کرد.

خەمی کۆمەڵگەی جیهانی له ئاکامه زیانبارەکانی بەبارمتەگیری بووه هۆی ئەوەی نەتەوه یەکگرتووەکان له بڕیارنامەی ژماره ٦٨٧ (٨ی ئاپریلی ١٩٩١) دا، له هەمان که تێرۆری نێودەوڵەتی مەحکووم دەکات، بارمتەگرتن به یەکێک له نموونەکانی تێرۆری نێودەوڵەتی بزانێت. له درێژەی پرۆسەی مامەڵەکردن لەگەڵ ئەم تاوانەدا، بڕگەی هەشتەمی مادەی دووەمی پەیڕەوی نێوخۆی دادگای تاوانەکانی نێودەوڵەتی بۆ یوگۆسلاڤیای پێشوو (١٩٩٣) و بڕگەی سێیەمی مادەی چوارەمی پەیڕەوی ناوخۆی دادگای تاوانکاری نێودەوڵەتی بۆ ڕواندا (١٩٩٤). بارمتەگرتن به تاوانێک له دژی چوار ڕێککەوتننامەی ژنێڤ (١٩٤٩) دیاری کران و تاوانبارانی به دادگاییکردنی له دادگاکانی تاوانه نێودەوڵەتییەکانی یوگۆسلاڤیا و ڕواندا دادەنران. له کۆتاییدا بەپێی مادەی هەشتەمی پەیڕەوی نێوخۆی دادگای تاوانه نێودەوڵەتییەکان، بارمتەگرتن (به جێبەجێکردنی ئەو مەرجه تایبەتانەی له پەیڕەوەکەدا هاتووه) وەک یەکێک له نموونەکانی تاوانەکانی جەنگ به تاوان ناسێندرا.

له ئێستادا وەک گوتمان ڕێککەوتننامەی نێودەوڵەتی دژی بارمتەگیری که له ساڵی ١٩٧٩ پەسەند کرا، گرنگترین بەڵگەنامەی نێودەوڵەتیی، به تایبەتی بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ بارمتەگرتن لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی پەرەی پێ دراوه. بۆیه له ئێستادا دەتوانین دوو ڕێباز و له ئەنجامدا دوو پێناسه بۆ ئەم تاوانه لەبەرچاو بگرین: یەکەم: پێناسەکردنی ئەم تاوانه له ڕوانگەی یاسای تاوانی نێودەوڵەتییەوه وەک تاوانی جەنگ، پێناسەی دووەمیش پێناسەکردنی به نەبوونی حاڵەتی تاوانی جەنگه.

له مادەی یەکەم (بڕگەی یەکەم)ی ڕێککەوتننامەی دژ به بارمتەگرتن، تاوانی بارمتەگرتن بەم شێوەیه پێناسه دەکات: "هەر کەسێک هەوڵی دەستبەسەرکردن یان هەڕەشەی کوشتن، بریندارکردن یان بەردەوامبوونی له دەستبەسەرکردنی کەسێکی دیکه بکات (لەمەودوا پێی دەگوترێت "بارمته")، به مەبەستی ناچارکردنی لایەنی سێیەمی وڵاتێک، ڕێکخراوێکی نێودەوڵەتی، کەسێکی ئاسایی یان یاسایی، کەسێک یان کۆمەڵێک کەس به بارمته دەگرن بۆ ئەوەی کارێک ئەنجام بدەن یان خۆیان له ئەنجامدانی کارێک بەدوور بگرن وەک مەرجێکی ئاشکرا یان ناڕاستەوخۆ بۆ ئازادکردنیان، تاوانی بارمتەگرتنی له چوارچێوەدا ئەنجام داوه له چەمکی ئەم ڕێککەوتنه؛ بۆیه دەتوانرێت بارمتەگرتن بەم شێوەیه پێناسه بکرێت: گرتن یان دەستبەسەرکردن لەگەڵ هەڕەشەی کەسی دەستبەسەرکراو بۆ ئەوەی لایەنی سێیەم ناچار بکرێت که ڕەفتارێک ئەنجام بدات یان ئەنجام نەدات.

سەرەڕای پەیوەستبوونی ئێران به کۆنڤانسیۆنی نێودەوڵەتی دژبه بارمتەگرتن هیچ بڕگەیەک له یاساکانی تاوانکاریی ئێراندا سەبارەت به تاوانبارناسینی ئەم کردەوەیه نییە؛ بۆیه له پراکتیکدا بۆچوونی جیاواز دەبینین که لەلایەن دادگاکانی تاوانەوه دەردەچن. بەڵام له هەندێک یاسادا بەبێ ئەوەی پێناسەیەک بۆ ئەم تاوانه بخاتەڕوو دوو زاراوەی بارمته و بارمتەگرتن بەکارهێنراون.

بۆ نموونه له بڕگەی (ب)ی مادەی ١٢٠ی یاسای دامەزراندنی سپای پاسدارانی ئینقلابی ئیسلامی که له ١٣٧٠/٧/٢١ پەسەند کراوه، "ئەو کارمەندانەی لەلایەن هێزه دژه شۆڕشەکانەوه بەبارمته دەگیرێن، به شەهید هەژمار دەکرێن". بەپێی بڕگەی هەشتەمی ماددەی ٣ی یاسای بەکارهێنانی چەک، بەمەبەستی پاراستنی شوێنه نهێنییەکان، لەو حاڵەتانەی هێرش دەکرێته سەر ئەو شوێنانه به مەبەستی "بارمتەگرتن"، ئەفسەرانی جێبەجێکردنی یاسا ڕێگەیان پێدەدرێت چەک بەکاربهێنن.

یان له مادەی ٦٢١ی یاسای سزادانی ئیسلامی ئێراندا که هاتووه: ڕفاندن و بارمتەگرتن وەک تاوان دەناسرێ و پێناسه و سزاکەی بەم شێوەیەیه: هەر کەسێک به مەبەستی داوای پاره یان موڵک وماڵی، یان به مەبەستی تۆڵەسەندنەوه، یان بۆ هەر مەبەستێکی تر، به توندوتیژی، هەڕەشه، فێڵکردن، یان به هەر شێوەیەکی تر، کەسێک لەلایەن کەسێکی ترەوه بدزێت یان بیشارێتەوه، ئەوا سزا دەدرێت به زیندانیکردن بۆ ماوەی پێنج تا پازده ساڵ.

لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا هەروەک گوترا، ڕێژیمی کۆماری ئیسلامیی ئێران، بەپێی یاسای پەسەندکراوی ١٣٨٥/٣/٣، به دانانی مەرجێک بۆ خۆی، داوای ئەندامبوونی لەو کۆنڤانسیۆنه نێودەوڵەتییه کردووه و خۆی پابەند دەکات به ستاندارد و بنەماکانی ئەم ڕێککەوتننامەیه. ئەو پرسیارەی لێرەدا مێشکی مرۆڤ داگیر دەکات، له ڕاستیدا پێشینەی زیاتر له چوار دەیه له هەڵگرتنی پایەکانی دەسەڵات و حوکمڕانی حوکمی ڕەهای فەقیه له پێوەندی لەگەڵ پرسی بارمتەگرتن چییه؟ ئایا ئەم لێشاوه بەشێک بوو له پرۆسەی کاریگەر که پەیوەندی به چارەسەرکردنی کێشەی نێودەوڵەتی و ناوچەیی "بارمتەگرتن"ەوه هەبوو یان بەشێک بوو له مەتەڵه سەرەکییەکەی پێشخستنی و گەشەکردن و بەکارهێنانی ئەم میکانیزمه تیرۆریستییه مەترسیدارە؟

به تێڕوانینێکی گشتی سادە، دەبینرێت که سیاسەتی به بارمتەگرتن له کۆماری ئیسلامیدا له مانگەکانی سەرەتای دەسەڵاتی ڕەهای ڕوحوڵڵا خومەینی بەسەر سیاسەتی گشتیی ئێراندا دەستی پێ کردووه، سیاسەتێک که بەردەوام لەم دەیان ساڵەی دواییدا نەک هەر دەرفەتی باڵای به دانوستانکارانی کۆماری ئیسلامی له بواری مامەڵه و گرێبەسته نێودەوڵەتییەکان داوه، بەڵکو له هەندێک کاتدا یارمەتی کەرتی دارایی و سەربازیی ڕێژیمیشی داوه. ئەم ستراتیژه نەرێنییەی کۆماری ئیسلامی له دۆخی بارمتەگرتنی ئەندامانی باڵوێزخانەی ویلایەته یەکگرتووەکانی ئەمریکا له تاران دەستی پێ کرد و بارمتەگرەکان ٥٢ ئەمریکییان به دیل گرت. داواکاریی ئەوان ئاڵوگۆڕی بارمته لەگەڵ محەمەد ڕەزا پەهلەوی بوو. دوای کۆتاییهاتنی ئەم ڕووداوه، هاشمی ڕەفسەنجانی که ڕۆژێک دوای ئاڵوگۆڕی پاره و بارمتەکان له پەرلەمان قسەی دەکرد، ستایشی ئەدای "زۆر لێزانانه و وریا"ی حکوومەتی محەمەد عەلی ڕەجایی کرد که نەیهێشت ئەمریکییەکان تووشی هەڵه ببن لەو مامەڵەیەدا، و ئەمەش خاڵی وەرچەرخانی تاوانی بارمتەگرتن بوو که لەژێر کۆمەڵەی تیرۆریزمی نێودەوڵەتی کرا به عەقیدەی سیاسیی ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی و ئەمەش سەرەتای زنجیرەیەک بارمتەگرتنی کۆماری ئیسلامی بوو. بۆ نموونه لەو ڕووداوەی که دواتر به فەزیحەی ئێران-کۆنترا ناسرا، بەرپرسانی ئیدارەی ڕیگان به نهێنی، به فرۆشتنی چەک به ئێران، که ئەوان بەهۆی شەڕ لەگەڵ عێراقی دراوسێیان لەو کاتەدا ڕازی بوون به گەمارۆی چەک. ئەوان به نیازی ئازادکردنی بارمته ئەمریکییەکان له لوبنان بوون و پارەی کۆنتراستەکان له نیکاراگوا دابین بکەن. هەروەها بڕیار بوو ئەو حەوت بارمته ئەمریکییەی که لەلایەن عیماد موغنیه له لوبنان دەستبەسەرکرابوون، لەبەرامبەر وەرگرتنی کەرەستەی سەربازی ئازاد بکرێن. ئەم چیرۆکه دواجار به ئاشکراکردنی ڕۆژنامەی ئەلشۆرای لوبنانی ئاشکرا بوو. بەڵام سیاسەتی بارمتەگرتنی کۆماری ئیسلامی له سەرەتای حەفتاکانی سەدەی ڕابردوودا، به دەستبەسەرداگرتنی بەشێک له نێرده

درێژه بۆ لاپەڕەی ١٠

کوردستان
• ژمارە: ٨٤٨
١٥ی جۆزەردانی ١٤٠٢ _ ٥ی ژوئەنی ٢٠٢٣

دوکتور ئیدریس ئەحمەدی:

کورد دەبێ سەبری ستراتیژیکی هەبێ، هەڵەی سیاسی دووپات نەکاتەوە و پراگماتیستانە سیاسەت بکا

وتوویژ: دیاکۆ دانا

کورد دەبێ بە وردبوونەوە لە ڕابردووی خۆی و ئەزموونی گەلانی دیکە، هەڵەی سیاسی نەکاتەوە و ئەزموون دەبێ ببێ بە بنەمای سیاسەتکردن، نەک ئیدئۆلۆژی یان فکری باوی تاقینەکراو. کورد زیاتر لە سەد ساڵ ئەزموونی خەبات و سیاسەتکردنی هەیە. ئاسۆی دەوڵەتی کوردی ڕوون نییە، بەڵام لە دوو بەشی کوردستان کورد بەشێک لە خاکی خۆی بەدەستەوەیە و حکومەت دەکا. لەلایەکی دیکەوە، سیاسەتی تواندنەوەی کورد شکستی هێناوە، هاوکات لە هێندێک بەشی کوردستان ناسیۆنالیزمی کورد لە پەرەئەستاندن دایە. گرینگ ئەوەیە کە کورد بتوانێ بمێنێتەوە بۆ ئەوەی بتوانێ لە دەرفەتی دیکەی مێژوویی کەڵک وەرگرێ

بەرایی: بە کۆتایی شەڕی یەکەمی جیهانی و هەڵوەشانەوەی چەند ئیمپڕاتوریی گەورە زۆر نەتەوەی بندەستە سەربەخۆییان وەرگرت و بوونە وڵات و دەیان وڵاتی نوێ هاتنەسەر نەخشەی جیهان. دوای شکستی ئیمپڕاتوریی عوسمانی و دابەشکاریی سەرزەمینەکانی عوسمانی بەپێی ڕێککەوتننامەی سایکس_پیکۆ (١٩١٦) تەنیا نەتەوەی غەدرلێکراو کورد بوو کە نەیتوانی وڵاتی سەربەخۆی خۆی هەبێت. ئەگەرچی لە پەیماننامەی سێڤەر (١٩٢٠) و لە ماددەکانی ٦٢، ٦٣، ٦٤دا ڕێوشوێن بۆ ڕاگەیاندنی ناوچەیەکی سەرەتا خودموختار و دواتر سەربەخۆ بۆ بەشێکی بچووک لە خاکی کوردستان دانـدرا؛ بەڵام ڕەوتی ڕووداوەکان بە مەیلی کوردەکان نەچووە پێش و لە پەیماننامەی لۆزاندا (١٩٢٣) بە بەڕەسمی ناسینی سنوورە نوێیەکانی تورکیەی نوێ لەلایەن وڵاتانی بڕیاربەدەستەوە دواهیواکانی کورد بە با چوو.

١٠٠ ساڵ لە پەیمانی لۆزان تێپەڕی و لە یەک سەدەی ڕابردوودا پێبەپێی سیاسەتی داگیرکاری و ئاسمیلەکردنی کورد لە نێو چوار دەوڵەتدا کە کوردستانیان بەسەردا دابەش بووە، خەباتی شوناسخوازیی کورد و تێکۆشان بۆ دەستەبەری سەروەریی سیاسی لەلایەن کوردەکانەوە لە هەموو بەشەکانی کوردستان بەردەوام بووە. هەروەها زۆر گۆڕانکاریی نوێش لە هاوکێشە نێونەتەوەییەکاندا هاتوونەتە پێش کە بەشێکیان لە بەرژەوەندیی کورد و زۆریشیان لەدژی بوون. "کوردستان" بۆ باس و شرۆڤەی زیاتری ئەو بابەتە دیمانەیەکی لەگەڵ دوکتور ئیدریس ئەحمەدی، کارناسی سیاسی و مامۆستای زانکۆ پێک هێناوە.

بارودۆخی ژیئۆسیاسیی کورد، هەر لەو کاتەوە کە کوردستان بەسەر ئیمپراتووریی سەفەوی و عوسمانیدا دابەش بوو، بە چەشنێک بووە کە ئەگەر کورد تەنانەت لە پاش شەڕی یەکەمی جیهانی لە ئاستێکی بەرزی "پێگەیشتوودا" بوایە، ئەستەم دەبوو بەبێ پشتیوانیی زلهێزەکان، بتوانێ دەوڵەتی سەربەخۆ دابمەزرێنێ. نە لە ڕووی سیاسی و ئابوورییە و نە لە ڕووی نیزامییەوە، کۆمەڵگەی کوردی ئەو سەردەمە توانایی ئەوەی نەبوو ئەو دەرفەتەی کە پاش شەڕی یەکەمی جیهانیی بۆی پێک هات، بقۆزێتەوە. هەڵبەت وڵاتانی کۆلۆنیالیستیی ئورووپا کۆمەڵێک دەوڵەتیان دروست کرد کە ساختەن و ئەمڕۆشی لەگەڵ بێ، نەبوون بە "نەتەوە-دەوڵەت"

بە سەرنجدان بە گۆڕانکارییەکانی دوای شەڕی یەکەمی جیهانی کۆلۆنیالیزم لە سەدەی بیستەمدا غەدرێکی مێژوویی لە کورد کردووە. ئایا ئەوە جەبرێکی مێژوویی بوو؟ یان بەرهەمی ناپێگەیشتوویی نەتەوەیی کورد؟

بارودۆخی ژیئۆسیاسیی کورد، هەر لەو کاتەوە کە کوردستان بەسەر ئیمپراتووریی سەفەوی و عوسمانیدا دابەش بوو، بە چەشنێک بووە کە ئەگەر کورد تەنانەت لە پاش شەڕی یەکەمی جیهانی لە ئاستێکی بەرزی "پێگەیشتوودا" بوایە، ئەستەم دەبوو بەبێ پشتیوانیی زلهێزەکان، بتوانێ دەوڵەتی سەربەخۆ دابمزرێنێ. نە لە ڕووی سیاسی و ئابوورییە و نە لە ڕووی نیزامییەوە، کۆمەڵگەی کوردی ئەو سەردەمە توانایی ئەوەی نەبوو ئەو دەرفەتەی کە پاش شەڕی یەکەمی جیهانیی بۆی پێک هات، بقۆزێتەوە. هەڵبەت وڵاتانی کۆلۆنیالیستیی ئورووپا کۆمەڵێک دەوڵەتیان دروست کرد، لەوانە عێراق و سووریە، کە ساختەن و ئەمڕۆشی لەگەڵ بێ، نەبوون بە "نەتەوە-دەوڵەت". ئەمە جار لە دوای جار لە کەیسی عێراقدا بەرجەستە دەبێتەوە. بەپێچەوانە، بەدەر لە پەیمانی سێڤەر، هیچکات زلهێزەکان پێکهێنانی دەوڵەتێکی کوردییان لە بەرژەوەندی خۆیاندا نەبینیوە و تەنانەت دژبە بەرژەوەندی نەتەوەیی کورد جووڵاونەتەوە.

بەو پێیە، هەم بەربەستی نێوخۆیی و هەم سیاسەتی زلهێزەکان بەیەکەوە دەوریان هەبووە لە ڕێگریی لە پێکهاتنی دەوڵەتی کوردی. بەربەستە نێوخۆییەکان بە نۆری خۆیان، هۆکاری دەرەکیشیان هەبووە. هەڵبەت بارودۆخی ژیئۆسیاسیی کوردستان بە چەشنێکە کە فاکتەری دەرەکی، جا هەرێمی بێ یان جیهانی، زۆرتر شوێندانەر بووە لە سەر چارەنووسی سیاسی نەتەوەی کورد تاکوو فاکتەری نێوخۆیی. سەرەڕای زیاتر لە سەد ساڵ خەباتی ڕێکخراو و بەهێزبوونی ناسیۆنالیزمی کوردی و پرۆسەری مۆدێرنیسازیۆن لە کۆمەڵگەی کوردیدا، دەوڵەتی کوردی نەک تەنیا پێک نەهاتووە، بەڵکوو ئاسۆیەکی ڕوونیشی نییە. هۆی ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی نەتەوەی کورد لە پاش شەڕی یەکەمی جیهانییەوە لە ڕووی ژیئۆسیاسییەوە بەزیندوویی لە گۆڕ نراوە و زلهێزەکان داکۆکیکاری "یەکپارچەیی خاکی" ئەو دەوڵەتانە بوون کە کوردستانیان بەسەردا دابەش کراوە.

پێوشوێنی پرسیاری پێشووم لەوە ڕا دەگرم کە ئاخۆ بریتانیا و هێزەکانی هاوپەیمان دژی کورد بوون؟ دیارە نەبوون. ئەوان هاتبوون ئیمپراتووریی عوسمانی بڕووخێنن و بەرژەوەندییەکانی خۆیان دابین بکەن و کوردستانیش بەهۆی بوونی نەوت و سەرچاوە سروشتییە دەوڵەمەندەکانەوە پێگەیەکی گرینگی ئەو بەرژەوەندییە بوو. ئەدی بۆچی لەو نێوەدا کورد خرایە نێو دوو بەرداشی پانتورکیزمی کەمالیزم و پانعەرەبیزمەوە؟

سەرکەوتنی نیزامی کەماڵیستەکان لە نێوان ساڵانی ١٩١٩ و ١٩٢٣ لەو شەڕانەی کە خۆیان بە "شەڕی سەربەخۆیی" ناوزەدی دەکەن، یەکێک لەو فاکتەرانە بوو کە وای کرد لەنێوان پەیماننامەی سێڤەر و لۆزاندا، دەوڵەتی کوردی لە ئاجێندای زلهێزەکان و بە تایبەت بریتانیادا وەلا بنرێ؛ فاکتەرێکی دیکە ئەوە بوو کە بریتانیا پێویستی بە تورکییە بوو بۆ ڕێگریی لە نفووزی یەکیەتیی سۆڤییەت لە ڕۆژهەڵاتی ناوین. لەو پرۆسەیەدا، بریتانیا مەسەلەی دەوڵەتی کوردیی کردە قوربانی بۆ ڕازیکردنی تورکیە. دواتر ئەمریکا درێژەی بە هەمان سیاسەت دا و تورکیە بوو بە کۆڵەکەیەکی ئەساسیی سیاسەتی مەهارکردنی سۆڤییەت لە پاش شەڕی دوویەمی جیهانییەوە.

لە لایەکی دیکەوە، بریتانیا ساڵی ١٩١٩ پەیماننامەیەکی لە گەڵ ئێران واژۆ کردبوو و بەگوێرەی ئەو پەیمانامەیە، بریتانیا پابەند بوو بە پاراستنی "یەکپارچەیی خاکی" پێرشیا (کە دواتر بوو بە ئێران). بەو پێیە، ڕۆژهەڵاتی کوردستان نەدەبوو بە بەشێک لەو دەوڵەتەی کە بەگوێرەی پەیمانامەی سێڤەر، دەکرا پێک بێ. دیسان دەبێ دووپاتی بکەینەوە کە سیاسەتی زلهێزەکان بڕیاردەر بووە لە پێوەندی لەگەڵ چارەنووسی سیاسیی کورددا.

هۆکارەکان چی بوون کە هەموو وڵاتانی کۆلۆنیالیستی ئەوکات (وەک فەڕانسە، بریتانیا و ئەمریکا) پتر لەوەی بیانەوێ زەرفییەتی بەنەتەوەبوون و بەدەوڵەتبوونی کورد ببینن، هەموو هەوڵیان دەدا لەگەڵ تورکیەی نوێی پاشماوەی عوسمانی هاوپەیمانیی ستراتیژییان هەبێت؟

وەک لە وەڵامی پێشوودا عەرزم کردی، دوو هۆی سەرەکیی هەبوو؛ سەرکەوتنی نیزامیی تورکیە لەلایەک، هەوڵدان بۆ پێکهێنانی هاوپەیمانی لەگەڵ تورکیە لەپێناو مەهارکردنی یەکیەتیی سۆڤییەت لە لایەکی دیکەوە.

ئەسڵەن لە بنەڕەتڕا وەدیهاتنی ئەو چەند بەندەی پەیماننامەی سێڤەر چارەسەری پرسی کورد و بەدەوڵەتبوونی کورد بوو؟

ئەگەر ئەو دەوڵەتەی کە بەگوێرەی پەیماننامەی سێڤەر قەرار بوو پێک بێ، پێکهاتبوایە، ڕۆژهەڵاتی کوردستانی لەخۆ نەدەگرت، تەنانەت هەموو جوغرافیای سیاسیی کوردستانی باشوور، باکوور و ڕۆژئاوای ئێستاشی نەدەگرتەوە. بەو پێیە، جێبەجێکردنی ئەو بەندانە مەسەلەی کوردی بە گشتی چارەسەر نەدەکرد.

لە دوای ئەو مێژووە کورد چەندە خۆی ڕۆڵی هەبووە داگیرکەران بڕیار لەسەر چارەنووسی بدەن و خۆی چەندە بەرپرسیارە لە کەرتبوون و لەتبوونی زیاتری وەک نەتەوەیەک؟

ئەگەر ئەوەمان قبووڵ بێ کە کورد لە پاش شەڕی یەکەمی جیهانییەوە لە ڕووی ژیئۆسیاسییەوە بەزیندوویی لە گۆڕ نراوە، ئەوجا دەتوانین باشتر لە لەتوپەتبوونی کورد لە ڕووی جوغرافیایی و سیاسییەوە تێ بگەین. کورد بۆ خۆشی ئەو لەتوپەتبوونەی بەرهەم هێناوەتەوە، بەڵام تەنانەت ئەگەر لە بەشێک لە کوردستاندا یەک هێزی زاڵ بێ یان هێژمۆنی هەبێ، کورد بە گشتی ناتوانێ لەو لەتوپەتییە ڕزگاری بێ. مەگەر ئەوەی دەوڵەتی کوردی پێک بێ کە هەر چوار بەشی کوردستان لەخۆ بگرێ. هەڵبەت فاکتەرگەلێک وەک ئیدئۆلۆژی (لەوانە سۆسیالیزم و ئیسلامیی سیاسی) یان یارمەتی وەرگرتن لە یەکێک لەو دەوڵەتانەی بەسەر کوردستاندا حاکمن دژ بە دەوڵەتێکی دیکە. ئەمانەش هۆکاری لەتوپەتیی و شەڕی نێوخۆیی بوون. ئەمانە وێڕای جیاوازیی مەزهەبی، زاراوە و دیاردەی "ناوچەگەرایی" یارمەتیدەری لەتوپەتی بوون لە کوردستاندا، بەڵام ئەو لەتوپەتبوونە و شەڕی نێوخۆیی تایبەت بە کورد نین. نەتەوەی دیکەش بەدەست ئەمانەوە گیرۆدە بووە. ئەوەی کە وای کردووە کورد لە نەهامەتی لەتووپەتی سیاسیی ڕزگاری نەبێ، بارودۆخی ژیۆسیاسیی کوردستان وێڕای نەبوونی پشتیوانی ستراتیژیکە لەلایەن زلهێزانەوە.

ڕابردوو ڕابرد. بۆ داهاتوو چیمان لە پێشە و وەک کورد دەبێ چی بکەین؟ ئەو ئەزموونانەی کە دەبێ لە مێژووی خەباتی نەتەوەکەمان و کارتێکەریی پەیماننامە نێودەوڵەتییەکان بۆ داهاتووی خەباتی نەتەوەکەمان وەریان بگرین و دەکاریان بکەین چین؟

کورد دەبێ سەبری ستراتیژیکی هەبێ و بە وردبوونەوە لە ڕابردووی خۆی و ئەزموونی گەلانی دیکە، هەڵەی سیاسی دووپات نەکاتەوە و پراگماتیستانە سیاسەت بکا. ئەزموون دەبێ ببێ بە بنەمای سیاسەتکردن، نەک ئیدئۆلۆژی یان فکری باوی تاقینەکراو. کورد زیاتر لە سەد ساڵ ئەزموونی خەبات و سیاسەتکردنی هەیە. ئاسۆی دەوڵەتی کوردی ڕوون نییە، بەڵام لە دوو بەشی کوردستان کورد بەشێک لە خاکی خۆی بەدەستەوەیە و حکومەت دەکا. لەلایەکی دیکەوە، سیاسەتی تواندنەوەی کورد شکستی هێناوە، هاوکات لە هێندێک بەشی کوردستان ناسیۆنالیزمی کورد لە پەرەئەستاندن دایە. گرینگ ئەوەیە کە کورد بتوانێ بمێنێتەوە بۆ ئەوەی بتوانێ لە دەرفەتی دیکەی مێژوویی کەڵک وەرگرێ. ئەو دەرفەتانە کەم هەڵ دەکەون. بەڵام بە بەراورد لەگەڵ بارودۆخی پاش شەڕی یەکەمی جیهانی، کورد ئامادەتر و بەتواناترە بۆ قۆستنەوەی ئەو دەرفەتانە.

سپاس بۆ ئەوەی کاتتان بۆ ئەو دیمانەیە دانا

ئێوەش سەرکەوتوو بن

وێستگە

ئەم پارادۆکسە چییە؟

ئاسۆ مینبەری

پرسەکانی ژنان لە کوردستان، ئەگەر نەڵێین بۆ زۆرینەی خەڵک، بەڵام لانیکەم بۆ خودی ژنان گرینگن و وەکوو بابەتی هەستیاری کۆمەڵگە چاویان لێ کراوە، بۆیە بە بەردەوامی باس لە کێشە و گرفتەکانی ژنان لە کۆمەڵگەدا کراوە، ئەگەر هەندێ کەس شارەزایانە و بە سەرنجدانی فاکتەرە یەکلاکەرەوە و کاریگەرەکان هەوڵیان داوە شەنوکەوی پرسەکانی پێوەندیدار بە ژنان بکەن، لانیکەم بینیومانە کە زۆربەی تاکەکانی کۆمەڵگە بە بێ سەرنجدان بە ڕەگەزیان، لەسەر دۆخی ژنان قسەیان کردووە و هەوڵیان داوە لە ڕوانگەی خۆیانەوە شرۆڤەی دۆخەکە بکەن، چونکە پرسەکەیان بەلاوە گرینگ بووە.

پێش لە ڕووداوەکانی چەند مانگی ڕابردوو و دەسپێکی شۆڕشی ژینا، کاتێ کەسێ ویستبای فۆکوس بخاتە سەر کێشەکانی ژنان بەتایبەت لە کۆمەڵگەی کوردستاندا، باسی لە دیاردە جیاوازەکانی منداڵهاوسەری، منداڵبوونی پێشوەختە، وازهێنانی زۆرەملێ لە خوێندن، خۆکوژی، قەتڵی ناموسی و کۆمەڵێک دیاردەی دیکە دەکرد، بەڵام بە هاتنەئارای شۆڕشی ژینا، پرسەکە گۆڕانی بەسەردا هات و چاوەڕوانییەکە ئەوە بوو کە گۆڕانێکی بنەڕەتی لە دۆخەکەدا بێتە ئاراوە.

لە پاش کوژرانی ژینا ئەمینی بە دەستی هێزەکانی گەشتی ئێرشاد، زیاترین فۆکوس کەوتە سەر ئەو توندوتیژییانەی کە بە شێوەی سیستماتیک لەلایەن دەسەڵاتەوە بەرانبەر بە ژنان و کچان ئەنجام درا، بۆ نموونە توندوتیژییە گوتاری و ئاکارییەکانی هێزەکانی گەشتی ئێرشاد لەگەڵ ژنان، پرسی حیجابی زۆرەملێ و توندوتیژیی هێزەکانی ڕێژیم بەرانبەر بەو ژن و کچانەی کە ملکەچی بڕیاری دەسەڵات نین و زۆر پرسی دیکە.

بەڵام ئەوەی کە لەم ماوەیەدا سەرنجڕاکێش بوو، هەڵوێست و دژکردەوەی گشتیی کۆمەڵگە بەنیسبەت پرسە سەرەکییەکە بوو، واتە کوژرانی کچێکی کورد بە دەستی هێزەکانی گەشتی ئێرشاد!

چەخماخەی شۆڕشەکە بە کوژرانی ژینا ئەمینی لە کوردستانەوە لێ درا، لە سەرتاسەری کوردستانەوە خەڵک هاتنە سەر شەقام تاکوو بەرانبەر بە کردەوەکەی ڕێژیم، هەڵوێست بگرن و داوای مافی زەوتکراوی کچە شەهیدەکەیان و هەروەها باقی ژنانی کوردستان بکەن هەر بۆیە ژن و پیاو هاتنە سەر شەقام، دژ بە داگیرکەر ڕاوەستان و دژی ڕێژیم دروشمیان دا.

ڕاستە کە لە شارەکانی دیکەی ئێرانیشدا خەڵک هاتنە سەر شەقام بەڵام لە ڕاستیدا دۆخی کوردستان ڕادیکاڵتر بوو، ئەو بەکگراوندە مێژووییەی کە ڕێژیم لە کوردستان و بزووتنەوەی کوردستان و کردەوەی خەڵکی کوردستانی هەبوو، وای کرد کە توندوتیژی بەرانبەر بە خەڵک زۆر زیاتر بێ، هەر لەم ڕاستایەشدا بوو کە سەرکوتی خەڵکی خۆپیشاندەر لە کوردستان زۆر زیاتر و بەرچاوتر و توندوتوڵتر لە باقی شارەکانی ئێران بوو، جا لەم قۆناغەدا بوو کە ژمارەیەکی بەرچاو لە خەڵکیش شەهید و بریندار بوون.

ئەوەی ئامانجی ئەم نووسینەیە، پێوەنددانەوەی تێکۆشانی خەڵک لە شۆڕشی ژینا لەگەڵ ڕووداوەکانی دوای دەسپێکی ئەم شۆڕشەیە! لە کاتێکدا کە ژمارەیەکی بەرچاو لە کوڕانی ئەم نیشتمانە بۆ بەرەنگاربوونەوە لەگەڵ بیری دواکەوتووی ڕێژیم و ڕوانینی بەنیسبەت ژنان گیانیان بەخت کرد، هەر چەن ماوە جارێک هەواڵێک لە کوشتنی ژنان، بووە سەردێڕی هەواڵەکان کە نموونەی ئاخریشی ڕۆژی دووشەممە، ٨ی جۆزەردان بوو. ئاژانسی هەواڵدەریی کوردپا لە هەواڵێدا باسی لە کوژرانی ژنێکی لاو بە ناوی "پەرەستوو شابازی" کرد کە بە دەستی هاوسەرەکەی و بە لێدانی چەقۆ لە دێولان کوژرابوو، ئەمە لە کاتێکدا بوو کە هەر لە شاری دێولان و لە ڕەوتی ناڕەزایەتییەکاندا، ٢ کەس بە ناوەکانی "ڕەزا لوتفی" و "موحسن نیازی" لە ڕەوتی خۆپیشاندانەکانی ئەم شارەدا بە دەستی هێزە سەرکوتکەرەکانی ڕێژیم و تەنیا بە تاوانی داکۆکیکردن لە مافی ژنان و مافی مرۆیی خۆیان هاتبوونە سەر شەقامەکان.

دۆخەکە جێی تێڕامانە! لەلایەکەوە پیاوان دێنە سەر شەقام و ئەگەرچی هەموو داخوازییەکانیان لە چوارچێوەی مافەکانی ژناندا نییە و کۆمەڵێک پرسی ئابووری، سیاسی و کۆمەڵایەتی پاڵنەریان بووە و وای کردووە کە ڕاشکاوانە و بەبێ گرینگیدان بە سەرکوتکارییەکانی دەستوپێوەندییەکانی ڕێژیم بێنە سەر شەقام و داوای مافەکانیان بکەن، لەلایەکی دیکەوە هەندێک بوونەوەر لە قاڵبی پیاودا، بە دڕندانەترین شێوە هێرش دەکەنە سەر هاوسەرەکانیان و لەتوپەتیان دەکەن! پرسیارەکە ئەمەیە، بەڕاستی ئەم هەموو پارادۆکسە چییە؟ مەگەر هەر لەو شارەی کە پەرەستوو دەژیا، ژنان و پیاوان هاوشانی یەکتر نەهاتنە سەر شەقام و پێکەوە داوای مافە زەوتکراوەکانی خۆیان نەکرد؟ ئەی چۆنە کە پاش بەردەوامبوونی زیاتر لە ٨ مانگ لەم یەکڕیزی و هاودەنگییە، پەرەستوو بە دەستی هاوسەرەکەی دەکوژرێت و منداڵە ساواکەی بۆ هەمیشە لە بوونی دایک و سۆزی دایکایەتیی بێبەری دەبێ؟

ئاوڕدانەوە لە دۆخەکە زۆریش ئەستەم نییە، گۆڕان کاتێ لە کۆمەڵگەدا درووست دەبێ کە تاک بە تاکی کۆمەڵگە لە بەرانبەر هەموو ڕووداو و پرسەکاندا خۆیان بە بەرپرسیار بزانن، گومان لەوەدا نییە کە هاوسەرەکەی پەرەستوو هەروا کە لە هەواڵەکاندا باس کراوە، خووگر بە مادده هۆشبەرەکان بووە و دۆخی ئابووریيشی زۆر خراپ بووە و هەر لەم سۆنگەیەوە دەبێ وەکوو قوربانییەک چاوی لێ بکرێ، بەڵام هەر لەو ژینگەیەدا بە دەیان کەس بوون کە دەیانتوانی پێش بەم ڕووداوە بگرن و ڕزگاریدەری ژیانی پەرەستوو و منداڵەکەی و بنەماڵەکەی بن.

پوختەی باسەکە ئەوەیە کە شۆڕشی ژینا نابێ تەنیا لە چوارچێوەی شەقامەکاندا قەتیس بکرێتەوە، لە زۆربەی ماڵەکانی کوردستاندا و لەژێر کاریگەریی پەروەردەی سیستماتیکی ڕێژیمی ئیسلامیی ئێراندا، شۆڕشێکی گەورە و بەرین پێویستە تاکوو هاوسەنگیی نێوان ژینگەی بنەماڵە و کۆمەڵگە ڕابگرێت و هەموو هەنگاوەکان لەپێناو دابینکردنی ژیانی ئاسوودە بۆ تاکەکان بە بێ جیاوازی بێت.

درێژەی لاپەڕەی ٨

بارمتەگیری و دیپلۆماسیی بارمتەگیریی کۆماری ئیسلامی

تایبەتەکانی تیرۆر لە ئورووپا لە هەندێک حاڵەتدا، چووە قۆناغێکی نوێوە. کۆماری ئیسلامی بۆ ئازادکردنی تیرۆریستانی خۆی لە سیاسەتی ئاڵوگۆڕی زیندانییەکان کەڵکی وەرگرت و سەرکەوتوو بوو لە ئازاد کردنی بەشێک لەو کەسایەتیانە.

لە ڕاستیدا ڕێژیم بە بارمتەگرتن لە پێناو بەرەوپێشبردنی ئامانجە جۆراوجۆرەکانی وەک پاکێجێکی فرە ئەرک لە قەڵەم دراوە و بە هەمان شێوە هەوڵی فراوانکردنی و کردەیی زیاتری داوە. هەر لەبەر ئەم هۆکارە، ئێمە چەندین جار گۆڕانی قۆناغی ئەم تاکتیکە تیرۆریستییەمان بینیوە و گۆڕانی قۆناغی سەرەکی ئەم بارمتەگرتنانەش ئەو وشە سەرەکییە بوو کە سەید عەلی خامنەیی بۆ یەکەمجار لە ساڵی ٢٠١٣ لە کاتی دیدار لەگەڵ کارمەندانی وەزارەتی ئیتلاعات، وشەی "نفووز"ی بەکار هێناوە کە بەکارهاتووە؛ ئەم وشە سەرەکییە بووە هۆی ئەوەی کە زۆرێک لە ئێرانیە دوو نەتەوەکان یان بەشێک لە بیانییەکان لە کاتی سەفەرکردن بۆ ئێران تووشی کێشەی گەورە ببن و بەشێکیان بە تۆمەتی گەورە لەلایەن دەسەڵاتی ئیتلاعات و قەزایی کۆماری ئیسلامیەوە ڕەوانەی زیندانەکان کران. لە ماوەی چەند ساڵێکدا دوای ئەم وتارە، زیاتر لە ٦٠ کەسی خاوەن دوو ڕەگەزنامە و بیانی لە دەستگیرکردنی ئارەزوومەندانەدا بە بارمتە گیران.

سیاسەتی بارمتەگرتنی ڕێژیمی ئێران لە ماوەی چوار دەیەی ڕابردوودا پێشکەوتنی تەکنیکی و ڕێکخراوەیی بەرچاوی بەخۆیەوە بینیوە و ئەوەی شرۆڤەکارانی ستراتیژی پێی دەڵێن "بارمتەگرتن" یەکێکە لەو سیاسەتانەی کە هەیبووە لە ماوەی چوار دەیەی ڕابردوودا بە بەردەوامی و بەبێ پچڕان لە هاتنە سەرکاری حکومەتە جیاوازەکان پەیڕەو دەکرێت. لە ڕاستیدا ئەم ستراتیژە ڕەهەندی دیپلۆماسی وەرگرتووە و بە دیپلۆماسی بارمتە ناو دەبرێت، بۆ نموونە:

لە یەکێک لەو حاڵەتانەدا هەوڵی دانوستان لەگەڵ کۆماری ئیسلامی لەسەر بارمتەکان گەیشتە پەرلەمانی بلژیک. بڕیارنامەی مشتومڕاوی پەرلەمانی بلژیک سەبارەت بە ئاڵوگۆڕی دیلەکان لە نێوان ئێران و بلژیک بۆ دروستکردنی ڕێگایەک بوو بۆ ئازادکردنی ئەسەدوڵڵا ئەسەدی دیپلۆماتکاری ئێرانی کە لەم وڵاتەدا بە تاوانی ئەنجامدانی ئۆپەراسیۆنی تیرۆریستی سزا درابوو کە سەرکەوت. لەم ڕوانگەیەوە دەتوانین دیپلۆماسی بارمتەگرتنی ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی کە یەکێک لە واژۆکارانی کۆنوانسیۆنی نێودەوڵەتی دژ بە بارمتەگرتنە، دەکرێتە دوو بەشەوە؛ بەشی یەکەم ئازادکردنی بارمتەکان بوو لە لوبنان لە دوو دەیەی یەکەم و بەشی دووەمیش دەستبەسەرکردنی هاوڵاتیانی هەڵگری دوو ڕەگەزنامە، لە دوو دەیەی ڕابردوو بوو.

دیارە بۆچی و چۆن ئەم دەسەڵاتە کەڵک لە بارمتەگرتن وەردەگرێت و بەو پێیەی لە ئاستی نێودەوڵەتیدا ڕەفتارێکی تیرۆریستییە، بەڵام خۆی لێی بەدوور ناگرێت، پێویستە لە کاردانەوەی وڵاتانی ڕۆژئاوایی و ئەمریکا سەبارەت بەو جۆرە کارانە ببینرێت لەلایەن کۆماری ئیسلامییەوە.

ستراتیژی و سیاسەتی دیزاین و جێبەجێکردن پێش هەموو شتێک بەشێکی سادە پەیڕەو دەکات؛ کاتێک ئەنجامەکە لە بەشی جێبەجێکردندا بە ئەرێنی هەڵدەسەنگێندرێت و ئەنجامدار دەبێت، باشترە لە سنوورێکی فراوانتر و قووڵتردا بەدوایدا بگەڕێین و پەیڕەوی لێ بکەین و بە پێچەوانەشەوە بەشی سادەی ئەم قۆناغەشە، بۆ نموونە گروپە تێرۆریستییەکانی سەر بە کۆماری ئیسلامی، دوای ئەوەی جارێک دیپلۆماتکارانی سۆڤیەتیان بە بارمتە گرت، جارێکی تر هەرگیز ئەو کارەیان نەکردەوە. لە گەرمەی شەڕی نیوخۆیی لوبناندا، بە بارمتەگرتنی هاووڵاتیانی بیانی و زەوتکردن لە حکومەتەکانیان بووەتە شتێکی باو. تاقمە تێرۆریستییەکان ڕۆژئاواییەکانیان بەبارمتە گرت و زۆرجاریش، ڕێژیمی کۆماری ئیسلامیی ئێران، ئەو بارمتەیان بۆ وەرگرتنی باج بەکارهێنا. هەندێک جار بۆ دەستخستنی چەک (وەک فەزیحەی ئێران-کۆنترا) و هەندێکجاریش بۆ ئازادکردنی ئەو تیرۆریستانە کە ڕەوانەی دەرەوەی وڵات کرابوون و دەستگیرکرابوون. وەک ئازادکردنی بارمتە فەرەنسییەکان لە بەرامبەر ئازادکردنی ئەنیس نەقاش!

لە مانگی سێپتامبری ساڵی ١٩٨٥ گروپێکی تیرۆریستی چوار دیپلۆماتکاری سۆڤیەتیان ڕفاند و داوای ئازادکردنیان کرد. لەو نێوەندەدا وەک هۆشدارییەک دیپلۆماتکارێکی سۆڤیەتیان بە ناوی ئارکادی کاتکۆڤ کوشت و سێ کەسی دیکەیان دەستبەسەر کرد. بەڵام کاردانەوەی سۆڤیەت لە جۆری ڕۆژئاوایی نەبوو. ئەوان ئەندامانی بنەماڵەی نزیکی ئەو بارمتەگرانەیان دۆزییەوە، سەرەتا کەسێکی نزیک لە فەرماندەیەکی حیزبوڵڵایان کوشت و هەواڵی مردنەکەیان لەگەڵ دیارییەک بۆ ئەو بەرپرسەی گروپی بارمتەگرتنەکە نارد و هەمان ڕووداویش بۆ ئەندامانی دیکەی گروپەکە ڕووی دا. لە هەمان کاتدا، سەرهەنگ یوری پێرفیلییێڤ، فەرماندەی کەی جی بی لە بارەگای ئەم هێزە لە بەیروت، پەیامێکی بۆ شێخ محەمەد حوسێن فەزلوڵڵا، کەسایەتیی کاریگەری ئەم گرووپە نارد کە ڕەنگە مۆسکۆ "بەهەڵکەوت" مووشەکێک ڕەوانەی ماڵی روحوڵڵا خومەینی یان شاری قوم بکات. دەستبەجێ ئەو سێ بارمتە "بەهەلکەوت" ئازاد کران. حیزبوڵڵا ئەو بەرپرسیارێتییەی ڕەت کردەوە و گوترا گروپێک بەناوی ڕێکخراوی ڕزگاری ئیسلامی ئەم کارەیان کردووە و بە هیچ شێوەیەک شیعە نەبوون بەڵکو سوونە بوون. سەرهەنگ یوری پێرفیلیڤ دوای چەند ساڵێک پشتڕاستی کردەوە کە بە مووشەکی ئەتۆمی هەڕەشەی لە ماڵی خومەینی و قوم کردووە. بەڵام لە بەرەی ڕۆژئاوادا سیاسەتەکە پێچەوانە بوو، بۆیەشە بە بارمتە گرتنی هاوڵاتیانی ڕۆژئاوای زیاتر لە چواردەیە هەر بەردەوامە.

***

زیندانیی سیاسی لە کۆماری ئیسلامیدا

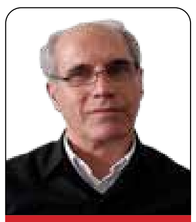

حەسەن حاتەمی

بەرایی:

لە ساڵی ١٣٠٠ زیندان بە مانای "مودێرن"کەی لە ئێران دامەزرا و لەوکاتەوە زیندانیی سیاسییش هەیە. بەڵام دەسەڵاتی سیاسی لەجیاتی قبووڵکردنی زیندانیی سیاسی، یاسای ٣١٠١یان پەسند کرد، کە بە یاسای ڕەش دەناسرێ و دواتر کۆماری ئیسلامییش بە جۆرێک لە مادەی ٤٩٨ی سزاداندا، کەڵکی لێ وەرگرت.

لە پاییزی ١٣٢٠دا، سێ پێکهاتە زۆر چالاک دەبن، نەتەوەخوازان، چەپ و ئیسلامییەکان، کە چەند حیزب و ڕێکخراوی جۆراوجۆریان دامەزراند. ڕێکخراوی فیدائیانی ئیسلام، بە ڕێبەری مجتبا میرلەوحی (نەواب سەفەوی) یەک لەوان بوو. ئەو ڕێکخراوە، دژبەرانی خۆی و دەسەڵاتدارەکانی دەکوشتن و بەئاشکرا تێرۆری دەکردن. ئەو ڕێکخراوەیە کە کۆمیتەیەکی تایبەتیی بۆ لەنێوبردنی دژبەرانی بە ناوی "مجازات" دانابوو، ئەحمەدی کەسرەوی و مونشییەکەی (حەدادپوور) کە جیابیر بوون و؛ عەبدولحوسێن هەژیر، وەزیری دەربار و ڕەزم ئارا، سەرۆکوەزیرانی محەممەدڕەزا شایان کوشت و دوو وەزیری دەرەوەشیان تێرۆر کرد و بریندارियان کردن، کە دکتور حوسێن فاتمی و حوسێنی عەلا بوون. فیدائیانی ئیسلام دوای ١٠ ساڵ چالاکییان نەما. لە ساڵی ١٣٤٢ ڕێکخراوەیەکی دیکە بە ناوی کۆمەڵی مۆئتەلەیفەی ئیسلامی دامەزرا، کە ڕێگەی فیدائییانی ئیسلامی درێژە دا و حوسێنعەلی مەنسوور، سەرۆک وەزیرێکی دیکەیان تێرۆر کرد.

دەسەڵاتی نوێی ئیسلامی سیاسی کە ناوی "کۆماری ئیسلامیی ئێران" ی لەسەر خۆی دانا، لەسەر بنەمایەکی ئیدئۆلۆژیی ئیسلامی بناژۆ، کە پتر دەچووە سەربیری فیدائیانی ئیسلام، بەڵام بە ڕێبەریی ویلایەتی فەقیهـ هەنگاو بە هەنگاو داسەپا. ئەو دەسەڵاتە نوێیە گەلانی ئێران و ئیسلامییەکانی پێ "ئوممەت" بوو. ئوممەتیش لەسەری فەرزە دەستوورەکانی ڕێبەر -کە لە ئێراندا وەلیی موتڵەقەی فەقیهە- جێبەجێ بکا و ئەسڵی ١١٠ی یاسای بنەڕەتییش ئەو دەسەڵاتەی داوەتێ. بێتوو ئەو کارەش نەکەن وەک دژبەر و نەیار چاویان لێ دەکرێ و "مجازات" دەکرێن.

زیندانیی سیاسی لە ئێراندا

دەسەڵاتدارانی نوێی بیری ئیسلامی سیاسی بە بیروباوەڕی ئەو دوو ڕێکخراوەی ناویان برا، دواتر لەگەڵ کۆمەڵێکی دیکە، حیزبی جمهووریی ئیسلامییان دروست کرد و، بەدژی نەیاران ڕێژیمەکەیان کەوتنەخۆ. لە قامووسی ئەواندا، دژبەر و نەیار مافی نەبوو، بۆیە دەبوو هەڵوێستیان لەسەر بگرن. یەکێک لە هەڵوێستەکان گیران و بەندکران بوو. دەسەڵاتدارانی ئیسلامی لە دەیەی یەکەمی ڕێژیمەکەیاندا بۆ سەقامگرتوویی خۆیان زۆریان پێویستی بە شەڕ هەبوو. لەو نێوەدا کوردستان جیاواز بوو. لە ڕیفراندۆم بۆ کۆماری ئیسلامیدا بەشداریی نەکردبوو. دوو حیزبی سیاسیی دێموکرات و کۆمەڵەی هەبوو کە سێکۆلار بوون. جگەلەوە ئیسلامییەکانیشی نەتەوەیی بوون. بۆیە سیاسەتی سەرکوت، زەبروزەنگ، شەڕ و کوشتار، گرتن و زیندانیکردنی بەسەر کوردستان پێش هەموو ناوچەکانی دیکەی ئێراندا سەپێندرا.

لە ماوەی پێنج ساڵدا، سێ شەڕ بەهۆی ئاکاری دژێوی ڕێژیم لە ئارادا بوون. ڕۆژهەڵاتی کوردستان، عێراق و ڕێکخراوە ناوەندبیرەکان بوون. کوردستان لە ساڵی ١٣٥٨ (١٩٧٩) کەوتە بەر هێرشی گەورە و لە ٢٨ ی گەلاوێژ بە حوکمی ڕوحووڵڵا خومەینی هێرشی سەرانسەری بۆ ڕۆژهەڵاتی کوردستان کرا و "گشت ثارالله"ی "آتش بە اختیار" کەوتنە گیانی خەڵک لە کوردستان. ئەو گەشتە و سپا بوون بە قاتڵی سەری لاوەکان، ناڕازییەکان و ئەندامان، لایەنگران و دۆستانی ڕێکخراوە سیاسی و تا ڕادەیەک مەدەنییەکانیش.

چریکەکانی کەمینە (اقلیت)، و هاوشێوەکانی لە هاوینی ١٣٥٩ (١٩٨٠) وە، ڕێکخراوی موجاهیدین خەڵق، لە جۆزەردانی ١٣٦٠وە، حیزبی توودە و فیدائیانی ئەکسەرییەت، لە زستانی ١٣٦١ (١٩٨٣) وە بە کۆمەڵ دەگیران. پێکهاتەی گیراو و زیندانەکان، لە شار گەورە و مامناوەندی و بچووکەکاندا، پێکهاتەیەکی سیاسی، تەشکیلاتی و چەکداریی بەرگریی کارانەیان هەبوو. بۆیە تاوانی ئەوکاتی گیراوەکان و زیندانییەکان ناوی "دژی شۆڕش"، "زیندانیی تاقمۆکی" (زندانی گروهکی) و "خراپە لەسەر عەرزی" (مفسد فیالارض) یان لێ دەندرا. لە کوردستان، زیندانی شێوەی دیل و ڕەشبگیری بوو، چ تاوانێکیش پێیان خۆش با بەسەریاندا دەسەپاندن، بە لێدان، جەزرەبە و ئەشکنجە کردن. بۆیە شتێک بە ناوی زیندانی سیاسی بوونی نەبوو و نییە.

لە کوردستان، کوشتنی بەکۆمەڵ لە پاوە، سنە، سەقز، مەهاباد، ورمێ و زۆر شار و شارۆچکە و گوندی دیکەی کوردستان کران، کە یەکێک لە کارەساتە پتر دڵهەژێنەکە، کوشتاری بەکۆمەڵی ٥٩ لاوی مەهابادی لە ١٢ی جۆزەردانی ١٣٦٢ (١٩٨٣) بوو.

تۆبەپێکردن بە زیندانییە سیاسییەکان

زۆربەی ئەو کەسانەی دەگیرێن و زیندانی دەکرێن، کەم وا هەیە ئەشکەنجەی جەستەیی بەتایبەتی، کابڵ لێدان لە بەرە پێیەکان و بەشێکی لەشیان، بێخەوی پێکێشان، هەڵاواسینی قەپانی و قەسابی، شەپ، زللە، مست، ئاوی سارد پێداکردن و لەبەر سەرما ڕاگرتن نەدرێن و ناخۆشترین قسەی قێزون و هەڕەشەی لاقە کردنیان لێ نەکرێ. ئەو بەشە لە زیندانیانی سیاسی، ژن و کچ، هەم بە هەڕەشە و هەم بە کردەوە پتر دەیانگرێتەوە. بەتایبەتی ئەو کچانەی کە بە سزای کوشتن مەحکووم دەکران و فتوا دەدرا ئیزن نەدەرێ بە کچێنی گیانیان لێ بستێندرێ.

ئەوەی بەناو "تۆبەی پێ کرا" لەژێر زەخت و گوشاردا، پێویستە وەک قوربانی و دیلی دەستی ڕێژیم و ناچارکران و کەم تاقەتی لەبەرانبەر جەلادەکان و ئەشکەنجەکان سەیر بکرێن. کاتێک لە زیندان ئازاد کران هەلی خۆباوەڕی و ئاساییکردنەوەی کەسایەتییان پێ بدرێ. ئەوان کە "ئەشکەنجە سپی" (ژووری تاکە کەسی) زۆر و بەردەوام بڕستیان لێ بڕیبوون یا خەم بۆ ژیانی هاوژین و منداڵەکانیان، ئەوانەی سەڵت نەبوون، تووشی هەڵویستی نەخوازراو بوون. دیارە زۆر کەسیش تۆبەیان پێ کردن و گیانشیان لێ ئەستاندن.

لە بەرانبەر تۆبەکاریدا، بەربەرەکانیی توند، "مانەوە لەسەر بیروڕا" لە زیندانەکاندا زۆر بوون. ئەوان لەلایەن زیندانوانە سەرکوتکارەکان بە "دژە شۆڕشی نێو زیندان" (ضد انقلاب زندان) و "نەبوون بە مرۆڤ" (آدم نشدن) -بیخوێنەوە تەسلیم نەبوون و تۆبە نەکردن- ئەزیەت دەکران. ئەو بەشە لە ساڵی ١٣٦٧ (١٩٨٨) زۆرترین تێچووی ژیان و ژینیان دا، و بە هەزاران کەسیان بەکۆمەڵ و تاک لە ٨٠ زیندانی سەرانسەری ئێران لێ کوژرا. لەو بەشەدا، زیندانەکانی ئێڤین و گەوهەردەشت، زۆرترین ڕێژی کوشتارە بەکۆمەڵەکەیان تێدا کرا، کە یەکێک لە جینایەتکارەکان حەمید نووری (عەبباسی) بوو، کە لە سۆئێد لە دادگایەکی عادڵانە و دیمۆکڕاتیکدا کە ٩ مانگی و ٩٢ جەلەسەی خایاند، ئەوەندەی بەڵگە لەسەر هەبوو، کە زۆرترین سزای سۆئێد، واتە ٢٠ ساڵی -کە بەرانبەر بە "ئەبەدە"- پێ درا.

لە دیاردەی کۆمەڵکوژی و "تۆبەسازی"دا، زۆربەی زیندانییەکان، بە هەڵویستی خوڵەمێشیی (خاکستری) گرتن لە مەرگ ڕزگار بوون. بەو مانایە کە نە لەگەڵ گرووپەکەی خۆیان بوون و نە دەسەڵاتیان قبووڵ بوو، و حوکمی داسەپاویان دەکێشا. زۆربەیان کەسانی زۆر بە بیروڕا و سالم بوون، ئەو هەڵویستە ڕێگەیەکی دەربازبوون لە گیان لێئەستاندن بوو. هەروەها، سەید حوسێن مورتەزەویی زەنجانی، سەرۆکی زندانی ئێڤین و گەوهەردەشت، لە کلاوهاوس پەردە لە سەر گۆشەیەکی بچووکی جینایەتەکانی زندانی ئێڤین لا دەدا. ئەو گوتی:" ژمارەیەکیان بۆ ئیعدام دەبرد، چەند کوردێکیشیان لەگەڵ بوو. یەکیان پێشی پێ گرتم و گوتی: ئێوە تەنیا بە تاوانی کوردبوون دەمکوژن. مورتەزەوی، کارەساتی کوشتاری بەکۆمەڵی زیندانییە سیاسییەکان قبووڵ دەکا، و خۆی بە شەرمەزار دەزانێ و دەڵێ:"بە ئاوی زمزمیش بمشۆن پاک نابمەوە". ئەوەش یەکێک لە دەستکەوتە مەزنەکانی بزووتنەوە و شۆڕشی ژینایە کە فیداکاری و مردن بۆ "ژن، ژیان، ئازادی"، ویژدانە نوستووەکانی وەخەبار هێناوە، بەهەر هۆیەک بێ.

"تاوانی سیاسی" لە ئێراندا

دوای ٣٧ ساڵ تێپەڕین لە کۆماری ئیسلامی لە زستانی ١٣٩٤دا، گەلاڵەی "تاوانی سیاسی" لەلایەن مەجلیسی شورای ئیسلامی پەسند و لە بانەمەڕی ١٣٩٥دا لەلایەن شورای نیگابانەوە پەسند کرایەوە. بەڵام هەتا ئێستاش کاری پێ نەکراوە. چونکە ئەوان تۆمەتی ئەمنییەتی دەدەنە پاڵ گیراوەکان و ئەو "تاوانی سیاسی"یەی بۆخۆشیان پەسندیان کردوە، کاری پێ ناکەن، چوونکە باوەڕیان پێی نییە. ئەوە لە حاڵێکدایە کە سیاسیبوون نەتەنیا تاوان نییە، بەڵکوو مافێکی ڕەوایە و نەک کەس نابێ بەو تاوانە زیندانی کرێ، بەڵکوو دەبێ بەئاشکرا و ئازادانە چالاکیی هەبێ.

هەڵبەت پێویستە ئاماژە بکرێ کە لە سەردەمی پەهلەوییەکانیشدا، "تاوانی سیاسی" پێناسەیەکی ئەوتۆی نەبوو. لە ماوەی پتر لە نیوسەدە دەسەڵاتی پەهلەوییەکاندا دژبەرانیان بە "خرابکار" یا "تێرۆریست" ناو دەبرد، و لە دادگا نیزامییەکاندا، محاکەمەیان دەکردن.

شۆڕشی ژینا و زیندانیی سیاسی

لە ڕاپەڕین و شۆڕشی ژینادا، هەم قەبارەی زیندانییەکان بە ژمارە دەیان هەزار، هەم کەمتەمەن و لاو، لە نێویاندا ژنان و کچان لە سەرووی هەمووان، پێکهاتەیەکی دیکە و فەزایەکی نوێی ئازادیخوازیی مافویستی و ڕێژیمنەویستیی بەرهەم هێناوە. دروشمی "ژن، ژیان، ئازادی" بە سەرانسەری و جیهانی کرا، و وەک ئاشکرا بووە بازجووەکان گوتوویانە سەرسامن بە هەڵسوکەوتی نەوەی نوێ -پتر لەدایکبووەکانی دەیەی ٨٠- کە چۆن مەرگ بەئاسایی دەگرن و ناترسن. بۆیە دەکرێ ناوی "وەزی نەترسان" (فصل جسارت)ی لەسەر دابندرێ.

تاوانە نەکردوەکانی زیندانیانی شۆڕشی ژینا "بغی"، "سبالنبی،" "سووکایەتی بە پیرۆزییەکان"، "محارەبە"، "ئیرتداد"ن کە هەموویان دەکرێ بەپێی فتوای ئاخوندێک یا قسەکانی ئەم دواییە ئاخوندی توندئاژوی جینایەتکار موحسینی ئێژیی ببێتە هۆی گیان لێن ئەستاندنیان.

ئەو بزووتنەوە و شۆڕشە نوێیە، بە خوێن و فیداکاریی شەهیدان، نەمران، گیانلێئەستێندراو و زیندانییە سیاسییەکان بە ئاکام دەگا، بەو مەرجەی لە هەموو بەشەکانی خەباتی مەیدانی، ڕێکخراوەیی، سازماندان و دیپلۆماسیدا، یەکگرتوو ببین.

***

سەرچاوەکان:

"گووگل"، "ڕادیۆ فەردا"، "یوتیووب"، "بی بی سیی فارسی، سێشەممە، ٩ی جۆزەردان، بەرنامەی ٦٠ دەقیقە"

کوردستان
• ژمارە: ٨٤٨
١٥ی جۆزەردانی ١٤٠٢ _ ٥ی ژوئەنی ٢٠٢٣

ڕۆژی جیهانیی ژینگە و ئاوڕدانەوەیەک لە دۆخی ژینگەی ئێران

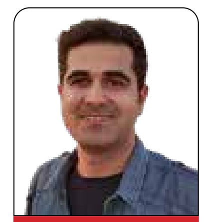

بێهزاد قادری

سروشت میراتێکی بەنرخە کە پاش تێپەڕینی چەندین میلیۆن ساڵ بە ئێمە گەیشتووە. ڕەنگە دەیان و سەدان جار بیستبێتمان کە پاراستنی ژینگە، ئەرکی هەمووومانە و ڕەنگە بۆخشمان هەوڵمان دابێت کە خەسار بە ژینگەکەمان نەگەیەنین، یان لەپێناو پاراستنیدا هەندێک کار و چالاکیمان کردبێت. بەڵام بۆ پاراستنی ژینگە، دەبێ زۆرتر لەگەڵ ئەودا ئاشنا بین و بیناسین. جیاوازیی نییە کە گیانلەبەران لە کوێ دەژین، لە شار، گوند یان قووڵایی ئاوەکاندا، هەر شوێنێک کە ژیانی تێدا بێت، ژینگەیە.

لە هەنووکەدا پرسی ژینگە بووە بە یەکێک لە گرینگترین کەڵکەڵەکانی وڵاتانی جیهان. کەڵکوەرگرتنی لەڕادەبەدەر لە دارستانەکان، کەمبوونەوەی سەرچاوە ئاوییەکان، لەنێوچوونی ئاژەڵان بەهۆی تێکچوونی ژینگەیان و هەروەها ڕاوی بێسەرەوبەرە و پیسیی هەوا و دەریاکان، لە سەرەکیترین چالێنجەکانی ژینگەن لە سەرتاسەری جیهاندا و چالاکانی ئەم بوارە، بۆ کۆنترۆڵکردن و چاککردنەوەی، هەوڵ دەدەن.

٥ی ژووەن، ڕۆژی جیهانیی ژینگە

بۆ یەکەمین جار لەساڵی ١٩٧٢ی زاییندا، ڕێکخراوەی نەتەوە یەکگرتووەکان بڕیاری دا کە بە ئامانجی وشیارکردنەوەی خەڵک لە بواری پاراستنی ژینگە، ڕۆژێک وەکوو ڕۆژی جیهانیی ژینگە دیاری بکات. لەو ساڵەدا ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان لە شاری ستۆکهۆڵمی سوید، کۆنفڕانسێکی لەژێر ناوی "مرۆڤ و ژینگە" بەڕێوە برد. لە کۆتایی ئەم کۆنفڕانسەدا و پەسەندکردنی بڕیارنامەیەک لەنێوان وڵاتانی بەشداربوو، UNEP، بەرنامەی ژینگەی نەتەوە یەکگرتووەکان پێک هات و ٥ی ژووەن وەکوو ڕۆژی جیهانیی ژینگە دیاری کرا.

لەو ڕۆژە بەدواوە، هەموو ساڵێک UNEP بەرنامەگەلی تایبەت وەکوو: "ڕێپێوان، پاسکیل لێخوڕین، نیگارکێشی، نەمامچاندن و گوتارنووسی" بە ئامانجی ڕاکێشانی سەرنجی خەڵک بۆ لای ژینگە و هاندانی بەرپرسان بۆ هەوڵدانی زۆرتر لە بواری پاراستنی ژینگە لە سەرتاسەری جیهاندا، بەڕێوە دەبات.

دروشمی ڕۆژی جیهانیی ژینگە، هەموو ساڵێک جیاوازە و بەرنامەکانی UNEP، بەپێی دروشمی هەمان ساڵ بەرەوپێش دەچێت. بۆ نموونە "من لەگەڵ سروشتدام" دروشمی ساڵی ٢٠١٧، "سڕینەوەی پیسیی پلاستیک" دروشمی ساڵی ٢٠١٨، "شکستدانی پیسیی هەوا" دروشمی ساڵی ٢٠١٩، "جۆراوجۆریی ژینگەیی، بانگەوازی هەوڵدان بۆ ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ لەنێوچوونی گیانلەبەران و سروشت" دروشمی ساڵی ٢٠٢٠، "ئافراندنەوە و نۆژەنکردنەوە" دروشمی ساڵی ٢٠٢١ و "تەنیا یەک زەوی" دروشمی ساڵی ٢٠٢٢ بوو.

یەکێکی تر لە ڕووداوە سەرنجڕاکێشەکان لە ڕۆژی جیهانیی ژینگەدا، میوانداریی کۆنفڕانسی ساڵانەیە کە هەر ساڵە لە یەکێک لە ١٠٠ وڵاتێک کە لە چالاکییەکانی پەیوەندیدار بە ژینگەوە بەشداری دەکات، بەڕێوە دەچێت.

ڕێکەوتی ١٥ی جۆزەردانی ئەمساڵ کە بەرابەرە لەگەڵ ٥ی ژووەن، کۆنفڕانسی ڕۆژی جیهانیی ژینگە بە میوانداریی وڵاتی "ساحلی عاج" و بە پاڵپشتیی وڵاتی هۆڵەند بەڕێوە دەچێت کە دروشمەکەی ئەمەیە: "ڕێگاچارەکان بۆ پیسیی پلاستیک".

خەڵکیش ڕۆڵێکی کاریگەریان لە ڕۆژی جیهانیی ژینگەدا هەیە، چونکە ئەم ڕۆژە زۆرتر بۆ ڕاکێشانی بەشداریی خەڵکی لەپێناو پاراستن، گەشە، ئاوەدانی و بەرزکردنەوەی ئاستی کوالیتیی ژینگەی دەوروبەری ئەوانە. بۆیە هەر تاکێک لەهەمبەر ژینگەدا بەرپرسیارە و ئەرکیەتی بۆ پاراستنی ژینگە، هەوڵی ئەرێنی بدات.

لە هەر کۆمەڵگەیەکدا پەیوەندییەکی دوولایەنە و بەربڵاو لەنێوان گەشەی ئابووری و ژینگەدا بوونی هەیە. هەر بۆیە هەر جۆرە گەشەیەکی ئابووری پێویستی بە کەڵکوەرگرتن لە سەرچاوەگەلی وەک هەوا، ئاو، زەوی، وزە و هێزی مرۆییە. تەنیا بەکارهێنانی گونجاو و زانستییانەی ئەم سەرچاوانەیە کە بەستێنی گەشەی بەردەوام کە لەگەڵ ژینگە بساچێت، دابین دەکات.

دۆخی گشتیی ژینگەی ئێران

حاشاهەڵنەگرە کە ئێران لەگەڵ قەیرانی ژینگە بەرەوڕوویە و هۆکاری سەرەکیی ئەم بابەتەش سیاسەتە دژەژینگەییەکانی کۆماری ئیسلامیی ئێرانە. یەکێک لە هۆکارەکانی لەنێوبردنی ژینگە لە قەبارەیەکی گەورەدا، یاسای بێ گەرەنتیی جێبەجێکارییە لە ئێراندا. قەیرانی ژینگەیی بەم شێوەیە پێناسە دەکرێت: خراپتربوونی دۆخ و لەنێوبردنی بەربڵاوی ژینگەیی بە شێوەگەلی دراماتیک، نەخوازراو و قەرەبوونەکراو کە دەبێتە هۆی دابەزینی واتاداری ئاسایش و خۆشبژێوی. لەلایەکی ترەوە دەستێوەردان و لەنێوبردنی ئێکۆسیستەمەکان لە ئێران وەکوو: "لەنێوبردنی دارستانەکان، لەوەڕگەکان، تالاوەکان، ڕووبارەکان و ناوچە پارێزراوەکان"، بە شێوەیەکی بەربڵاو و خێرا لە حاڵی جێبەجێکردنە.

بەپێی پێوەری کاردانەوەی ژینگە کە هەر دوو ساڵ جارێک لە کۆبوونەوەی جیهانیی ئابووری لە "داووس"ی سویس و لەلایەن زانکۆی "ییل و کۆلۆمبیا"وە بڵاو دەکرێتەوە، دۆخی ژینگەی ئێران خراپتر بووە و بەرەو گەورەقەیران هەنگاو هەڵدەگرێت.

هەروەها بەپێی ڕاپۆرتی ناوەندی توێژینەوەکانی مەجلیسی ڕێژیمی ئێران، پێداگریکردن لەسەر خۆبەڕێوەبەری لە بەرهەمهێنانی "گەنم" کە بووەتە هۆی کەمبوونەوەی ئاوی ژێرزەوی و ڕۆچوونی دەشتەکان، هەروەها بەنداوسازی، لە هۆکارەکانی دابەزینی ئەم پێگەیە بووە.

بەپێی لێکۆڵینەوەیەک کە ساڵی ٢٠٠٢ی زایینی کراوە، ڕێژەی زیانی ئابووریی کاولکردنی ژینگە لە ئێران، ٤٣٠.٨ میلیۆن دۆلار بەراورد کراوە. هەروەها زیانێکی ژینگەیی کە ئێران لە جیهانی داوە، بە ٥٤٠.١ ملیۆن دۆلار مەزەندە کراوە. لە ئێستادا و دوای تێپەڕینی زیاتر لە ٢٠ ساڵ، لێکۆڵینەوەیەکی نوێ لەم بوارەدا نەکراوە.

بە وتەی ناوەندی نەتەوەیی کۆنوانسیۆنی جۆراوجۆریی گیانلەبەری، زۆرترین کاولکردنی ژینگەی ئێران بەرهەمی ٢٥ ساڵی ڕابردووە. ملیۆنک و ٦٤٥ هەزار هێکتار لە دارستانە نیوەچڕەکانی ئێران لە ماوەی ١٦ ساڵی ڕابردوو لەنێو براوە. هەروەها بەشێکی بەرفراوان لە دارستانە چڕەکانی ئێرانیش مەترسیی زیان و لەنێوچوونی لەسەرە.

شایانی باسە کە لە ئێران دەیان قەیرانی گەورە و بچووکی ژینگەیی هاتوونەتە ئاراوە کە چەند نموونەیان بریتین لە: "زایەندەڕوودی بێ ئاو، مەرگی گۆلی ورمێ، کەمبوونی بێوێنەی ئاوی ڕووباری کاروون، وشکیی تالاوی هورولعەزیم و بەرزبوونەوەی ٦٠ بەرابەریی گردیلەکانی نێو هەوا و...".

بەڵام لە ئێستادا ئەرکی ئێمە چییە؟

ئێمە وەکوو خەڵک، چالاکانی مەدەنی و ژینگەیی، نابێ قەت مەترسی و هەڕەشەکانی سەر ژینگەکەمان پشتگوێ بخەین. لەنێوچوونی ژینگەکەمان بە واتای لەنێوچوونی نیشتمانەکەمانە. ڕەنگە هەندێک لەم خاڵانەش کە ئێستا باسی دەکەین، ئاسایی بێنە بەرچاو، بەڵام هەنگاوە گەورەکان لە هەنگاوە بچووکەکانەوە دەست پێ دەکەن و نابێ لەبیرمان بچێت کە بچووکترین و ئاساییترین کارەکانیش، هەر کاریگەریی خۆیان هەیە.

١- ئێستا کە وەرزی گەرمایە و ئاگردانی دارستانەکان لەلایەن ڕێژیمی ئێران و دەستوپەیوەندییەکانیانەوە بەرەبەرە دەست پێ دەکاتەوە، بە هانای سروشتی وڵاتەکەمانەوە بچین.

٢- بەشداریمان لە ڕێکخراوە ژینگەپارێزییەکان زۆرتر بکەینەوە یان یارمەتیدەریان بین.

٣- کەڵکوەرگرتن لە قاپ و کەوچکی پلاستیکی بهێنینە کەمترین ئاستی خۆی.

٤- لە کاتی کڕین لە بازاڕدا، لە نایلۆن کەڵک وەرنەگرین و کیسەیەکی پارچەییمان با لەگەڵ بێت.

٥- هەڵسوکەوتی دروست لەگەڵ سروشت و ئاژەڵان فێری منداڵانمان بکەین.

٦- ئەو زبڵانەی کە دەکرێت وەبەرهێنانەوەیان بۆ بکرێت، لە زبڵەکانی دیکە جیا بکەینەوە.

٧- لە کاتی گەڕانمان لە سروشتدا، زبڵ لە دوای خۆماندا بەجێ نەهێڵین یان کارێک نەکەین کە خەسار بە ژینگە بگەیەنێت.

٨- بۆ بەرژەوەندیی کەسیی خۆمان، دار نەبڕین و لە بەرامبەردا، لە کاتی خۆیدا نەمام بچێنین.

٩- هەموو کات دژی سیاسەتە دژە ژینگەییەکانی کۆماری ئیسلامی هەڵوێستمان هەبێت و بێدەنگ نەبین.

کۆتایی

بەگشتی کۆماری ئیسلامیی ئێران، هەموو ئێران و کوردستانی لەگەڵ گەورەقەیرانێکی کارەساتبار بەرەوڕوو کردووەتەوە و تەنیا ڕێگای دەربازبوون لەم قەیرانە و قەیرانەکانی دیکەش، دەربازبوون لە کۆماری ئیسلامییە کە هەمیشە سیاسەتێکی دژەژینگەی پێڕەو کردووە.

درێژەی لاپەڕەی ٥

لە "پەیمانی لۆزان"ەوە بۆ "شۆڕشی ژینا"

لێ قەدەغە کراوە و لەلایەن ڕێژیمی زاڵ و خۆسەپێن بەسەر ئێران و کوردستاندا هەموو جۆرە سەرکوت و هێرشێکیان لەسەر تاقی کراوەتەوە، لە خەبات بەردەوامن و پێوەندییەکی زیندووی ئۆرگانیکیان لەگەڵ کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان هەیە. هەروەها سەرەڕای کۆمەڵێک جیاوازی لە ڕوانین و خوێندنەوە، هەمگەرایی و یەکگرتوویەکی ڕێژەیی لە نێو هێزە سیاسییەکانی کوردستاندا هەیە.

چەند مانگ پێش لە ساڵوەگەڕی پەیماننامەی لۆزان، لە کوردستانی ئێران شۆڕشێک هاتە ئاراوە کە سنوورەکانی ئێرانی بەزاند و سەرنجی گشت جیهانی بۆلای خۆی ڕاکێشا. لە شۆڕشی ژینادا کوردستان بوو بە چەقی ڕووداوەکان و درووشمی "ژن، ژیان، ئازادی" پێناسەیەکی دیکەی لە "کورد" و "کوردستان" لە زەینی کۆمەڵگە جیاوازەکان و ژوورەکانی بیرکردنەوە و بڕیار، بەدەستەوە دا.

وەک بەڕێز کاک مستەفا هیجری لە کۆنفڕاسی سەد ساڵەی پەیماننامەی لۆزاندا لەسەر پێناسەی شۆڕشی ژینا باسی کرد؛ "کاردانەوەی شۆڕشی ژن، ژیان، ئازادی کە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستانەوە چەخماخەی لێ درا، بەخێرایی کوردستان، ئێران و تەنانەت جیهانیشی گرتەوە و دەسپێکی ئەو ڕاپەڕینە لەسەر داوای ناوەندی هاوکاری بۆ مانگرتن و خۆپێشاندان لە کوردستانەوە دەستی پێ کرد".

بە پێچەوانەی سەد ساڵ لەوەپیش کە بەبێ حزوور و بەشداریی کورد، بڕیار لە سەر دابەشکردنی خاکی کوردان درا، ئێستا بە بێ ئیرادەی کورد و بەبێ قسەی کورد، هیچ پەیماننامە و مەنشوورێک ناگاتە ئاکام و ناتوانێ وڵامدەری داهاتووی ڕووداو و بڕیارەکان بێت. لە ڕەوتی شۆڕشی ژینادا ڕێبەرایەتیی بزووتنەوەی کوردستان سەرەڕای خەسارێکی گەورە کە بە هۆی هێرشی مووشەکی و درۆنییەوە کە لەلایەن دوژمنەوە لێی درا، بە تێگەیشتن لە پیلانگێڕییەکان و لێکدانەوەی زیانە کاتی و سوودە درێژخایەنەکان، خاک و خەڵکی کوردستانی لە زیانپێگەیشتن پاراست و ئیزنی خەوشدارکردنی ماهییەتی پرسی کوردی بە دوژمن نەدا. کورد لە شۆڕشی ژینادا بۆ یەکەمجار لە مێژووی هاوچەرخی ئێراندا هاوکێشەی "لە ناوەندەوە بۆ پەراوێز"ی گۆڕی و خۆی وەک یەکێک لە پەراوێزخراوەکان کرد بە چەق و ناوەندی شۆڕشێک کە نەتەنیا سەرتاسەری ئێرانی گرتەوە، بەڵکوو سەرنجی جیهانیشی بۆلای خۆی ڕاکێشا.

لە سەد ساڵەی بەستنی پەیماننامەی لۆزاندا کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان و لە شۆڕشی ژینادا سەلماندی کە ئیرادەی بۆ زیندوومانەوە و بەردەوامبوون لە خەبات لەپێناو دەستەبەرکردنی مافە زەوتکراوەکانیدا بە هیچ پەیماننامە و پیلانگێڕییەک ناشکێ و بە ڕوانگەیەکی ڕەخنەگرانە و خۆدوورخستنەوە لە هەرجۆرە دوگماتیزمێک، بەخۆداچوونەوە دەکاتە ئامرازێک بۆ بەرەوپێشچوونێکی درووست.

دارسمە
دەنووکی لە سمین ناپارێزێ

هەر کۆماری ئیسلامی و ئەمریکا لە مانای قووڵی تەحریم تێ دەگەن

هیچ گومانی تێدا نییە پاراستنی زمانی دایک یان زمانی ڕەسەنی نەتەوەی خۆت لە هەبوونی نانی شەو پێویستترە، بەڵام وەک تورک دەڵێن "نیێنیم، چارەم یۆک یان چارەم یۆخ".

بەم "یۆک" و "یۆخ"ەی تورکی بیرم کەوتەوە جیفرێک لە خۆم بدەم و تەقڵەیەکی بەدوادا لێ بدەم و بڵێم ئۆخەی تورکانیش وەک ئێمە خاوەنی چەند زمانی لە یەکتر جودان! ئەی ئەوە نییە ئەوانەی ئازەربایجانی ئێران و وڵاتی ئازەربایجان بە "نان" دەڵێن "چوێرەگ" و ئەوانەی ئەستەنبوول و ئانکاراش پێی دەڵێن "ئەکمەک"؟ وا دیارە تەنانەت لە سەر ناوی بژێوی سەرەکیی ژیانیش نایەکگرتوون.

پێم خۆش نییە پێم بڵێن لە خۆی دەفشێت و دەڵێت من زمانی تورکی و ئازەری دەزانم. هیچ مەبەستەم ئەمە نەبوو. وەک هەموو خوێنەرانی ئەم دێڕانە چەندین زمانم وەک چێشتی مجێور تێکەڵ کردوون و ڕۆژانە خەریکی جووتن و کاوێژ کردنەوەیانم. هەموومان بە خوێندەوار و نەخوێندەوارەوە واین. هەموومان تێکەڵەیەک لە کۆی زمانان کاوێژ دەکەینەوە.

هەر ئێمەی کوردیش وا نین. هەرچی ئاخێوەرانی زمانانی زیندووی دونیان هەموویان وان. هەر زمانێک وا نەبێت، بێ سی و دوو لێکردن مردار دەبێتەوە. زمانی وا دەناسم وشە و دەستەواژانی زمانانی دیکەی لێ بستێنیەوە، دەست لە هەرامە درێژتر دەمێنێتەوە و هەر لەجێوە بێئەوەی مەلا و قەشە و مەلای بگەنە سەر و یاسینی بۆ بخوێنن و داوای لێبووردنی بۆ لە ڕوحولقودووس بکەن، مردار دەبێتەوە.

هەر دوور نەچین، ئێمەی کوردی دۆدیتووی خۆ بە خاوەنی زمانی ڕەسەن زان ڕۆژانە دەیان وشەی زمانانی دیکە لەنێو زمانی خۆماندا هەڵدەشێلینەوە و تەنانەت پێشیانەوە فاخیر و سەربەرزین. وادەزانین وشەی "کازیوە" لە بنەڕەتەوە هی خۆمانە و نازانین لە "صبح‌کاذب"مان وەرگرتووە. لێکدا لێکدا لە جیات وشەی "هەموو" دەڵێین "سەرجەم" و بیر لەوە ناکەینەوە وشەی "جمع"ی زمانێکی دیکەمان وەرگرتووە و "سەر"ێکی خۆمانەمان لێ کردووەتە براگەورە و وەپێشیمان داوە و "ع"ی "جمع"ەکشمان قوت داوە و کردوومانە بە "سەرجەم". وشەی وامان زۆرن هەر دوور نەڕۆین ئاوڕێکی کورت لە "مەشیان" یان "مەشین"ی کرمانجی بدەینەوە. ئەو گۆرانیبێژەی دەڵێت "کیژ مەشیانە دیلانێ" و ئەو سیاسەتمەدارەی دەڵێت " ئەم ئیرۆ مەشەک ل دار خست"، ڕەنگە هیچکامیان نەزانن "مەشیان"، یان "مەش" لە "مەشاء"ی عەرەبییەوە وەرگیراوە.

ئەمەی لە سەرەوە باسم کرد هیچی بۆ ئەوە نەبوو بڵێم زمانی کوردی زۆر چاولەدەستی زمانانی دیکەیە. بەڵکوو پێچەوانە، ئەوانی دیکە ئەوەندەیان لە کوردان وەرگرتووە، بە درێژایی ساڵانی ساڵ قەرزی ئێمەیان پێ نادرێتەوە. هەر لە بنەوپاڵی خۆمان تاوڵی زمانی فارسان چەڵەکە و ئەستووندەگی لە زمانی کوردییە و ئەگەر ئەوانی لێ بستێنیەوە بەسەر یەکدا دادەپێت. بەڵام بەندەی موخلیستان ئەم هەموو شێروڕێوییەی بۆیە هێنایەوە، بەکورتی باس لە وشەی "تەحریم" بکات. ئەگەر خوێنەری بەڕێز گەورەیی بنوێنێت و ئەم چەند دێڕەی سەرەوەم وەک پێشەکی لێ قبووڵ بکات، لەمەودوا باس لە وشەی "تحریم" دەکەم.

ئەم وشەیە لەم ساڵانەی دواییدا بەردەوام لەسەر کتێب و ڕۆژنامە و ڕادیۆ و تەلەفزیۆن و تۆڕگەلی کۆمەڵایەتیدا ئەوەندە زۆر دەبینرێت و دەبیسرێت، هەر مەپرسە. لەم دواییانەدا بەتایبەت لەنێوان ئێران و ئەمریکادا ڕۆژانە لانی کەم دەیان جار وشەی تەحریم دەبیستین یان چاومان پێی دەکەوێت. بەتایبەت ئەمریکا ڕۆژ نییە چەندین دامەزراوە و کەسایەتیی ئێرانی و نزیک لە ئێران و کەسوکاری کەسانی نزیک لە ئێرانیش تەحریم نەکات. لەم چەند ساڵەی دواییدا ئەمریکا ئەوەندەی لە ئێران تەحریم کردووە ئێستا هیچ دامەزراوە و کەسایەتییەک نەماوە تەحریم نەکرابێت. جا لەبەر ئەمە پێویستە کۆماری ئیسلامیی ئێران دامەزراوە و کەسایەتیی دیکە بەرهەم بهێنێت بۆ ئەوەی کەشێکی وا نەخوڵقێت ئەمریکا لە تەحریمکردن بوەستێت و کەس یان دامەزراوەیەک شک نەبات تەحریمی بکات.

دوور لە ڕووی تۆی خوێنەر و پەرژینێکی بەگوڵ بێت، ئەمریکا و خەڵکی دیکەش ئەوەندەی حیساب بۆ سەرچاوەگەلی فتوا (مەراجع تەقلید) دەکەن نیو ئەوەندەش هەرزن و مەرزن بە کڵاوی منی نووسەر و تۆی خوێنەر ناپێون. جا لەبەر ئەمە وا باشە بگەڕێینەوە سەر بۆچوونی سەرچاوەیلی فتوا و بزانین ئەوان چ دەفەرموون. زۆربەی ئەم سەرچاوانە لەسەر ئەمە کۆکن: حەرام بریتییە لەو شتەی مەنعی لێ کراوە و نەهیی لێ کراوە کەڵکی لێ وەربگیرێت، بەڵام دەکرێت کەڵکی خۆتی لێ وەربگری و کەفارەی بۆ بدەی. بۆ وێنە دەتوانی کەفارەی نوێژ و ڕۆژووی نەکراو و خوراو بدەی. لە هێندێک ئاییندا هەرچی کردووتە لای قەشە دانی پێدا بنێ و بە جیفرکلەخۆدان لە پردی سیرات بپەڕەوە. لەبەرانبەر وشەی حەرامدا وشەی "حەڵاڵ"مان هەیە. حەڵاڵیش بریتییە لەو شتەی دەکرێت کەڵکی لێ وەربگرین. بەخۆشیەوە هەموو خوێنەرانی زۆرزانی ئێستا لەوە تێ دەگەن تحریم بە مانای حەرامکراوە، هەر ئەو حەرامانەی بە دانی کەفارە و شتی تر پووچەڵ دەبنەوە.

جا وەرن بە هەمومان کلک و گوێی ئەم کەرە بگرین و لەم قوڕە دەریبهێنینەوە: ئەمریکا لەلایەک باس لە حەرام و تەحریمی ئێران دەکات و لەلایەکی دیکەوە سوڵتانی عومان دەنێرێتە خوازبێنیی ڕەحم و بەزەیی بەرپرسانی کۆماری ئیسلامی. شاعیری گەورەی کوردیش چەندین ساڵ لەمەوبەر حەرامی بە حەرامێکی دیکە حەڵاڵ کردووە:

"شەرابی لەعلی ڕوممانی لە نالی
حەرامە بێ مەززەی ماچێکی لێوان"

KURDISTAN
Publishing by Democratic Party of Iranian Kurdistan
NO:848 5 June 2023

ناونیشانی ڕۆژنامەی «کوردستان» و ماڵپەڕی ناوەندیی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران لە تۆڕی جیهانیی ئینتێرنێتدا:
www.kurdistanmedia.com
info@kurdistanmedia.com
www.kurdch.tv: Yahsat 1A @ 52.5° East MHz 12594
polarization: Vertical -27500 FEc : 2/3
Radiodk59@gmail.com
ئیمەیلی ڕۆژنامەی کوردستان:
info@kurdistanmedia.com
ئیمەیلی تەشکیلاتی نهێنی:
Tashkilat.kdp92@gmail.com

چاپ و بڵاو بۆوە: پێوەندیی نێوان بەکارهێنانی تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان و بەشداری لە بزووتنەوە کۆمەڵایەتییەکان

(شاری سەقز بۆ نموونە)

کتێبی "پێوەندیی نێوان بەکارهێنانی تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان و بەشداری لە بزووتنەوە کۆمەڵایەتییەکان (شاری سەقز بۆ نموونە)"، نووسینی فۆئاد خاکیبەیگی چاپ و بڵاو بۆوە.

ئەو توێژینەوەیە کە باس لە ڕۆڵی تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان دەکات، ئەو پرسیارە دەخاتە ڕوو کە ئایا دەبێت لە ڕایەڵە کۆمەڵایەتییەکان وەک بزوێنەر یان ئامرازێکی ئاسانکاری ڕاپەڕین لە کوردستانی ئێران بنواڕین؟

نووسەر لە پێشەکیی توێژینەوەکەیدا دەڵێ ئامانجی سەرەکیی ئەم تێزە کە بۆ "ایران آکادمیا" ئامادە کراوە، لێکۆڵینەوە لە پەیوەندی نێوان تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان و بزووتنەوە کۆمەڵایەتییەکانە لە چوارچێوەی کوردستانی ئێران‌دایە و بۆ ئەو مەبەستە، شێوازی لێکۆڵینەوە بەکار هاتووە. نموونەکەش لە ٢٠٤ کەس لە شاری سەقز لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان پێکهاتووە.

فوئاد خاکیبەیگی لە لێدوانێکدا بۆ "کوردستان" ڕایگەیاند ئەنجامەکانی ئەم لێکۆڵینەوەیە ئاماژە بەوە دەکەن کە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان پاڵنەرێکی بەهێزی ڕاپەڕینی ئەم دواییەی کوردستانی ئێران نەبوون، بەڵکوو بە شێوەیەکی نەریتی تۆڕە ڕێکخراوەییە سیاسییە بەهێزەکان وا دەردەکەون کە نارەزایەتی کۆمەڵایەتی لە ساتە گونجاوەکاندا ڕەچاو دەکەن، هەروەک چۆن لە ڕاپەڕینەکەی دوای شەهید کرانی ژینا لە پاییزی ساڵی ڕابردوو ڕووی دا.

"کوردستان" بەبۆنەی چاپی ئەو بەرهەمەی فوئاد خاکیبەیگی، ئەندامی ڕێبەریی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران پیرۆزبایی لە بەڕێزیان دەکات.

بەڕێوەچوونی ڕێوڕەسمی ڕۆژی زیندانییە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان

ئەنجومەنی زیندانییە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان بەبۆنەی ١٢ی جۆزەردان، ڕۆژی بەندییە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان ڕێوڕەسمێکی بەڕێوە برد. لەو ڕێوڕەسمەکەدا کە دوانیوەڕۆی هەینی، ١٢ی جۆزەردانی ١٤٠٢ی هەتاوی و بە بەشداریی نوێنەرانی حیزب و لایەنە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، نوێنەرانی ڕێکخراوەکانی مافی مرۆڤ و چەند سەت کەس لە ئەندامانی حیزب و ئەندامانی ئەنجومەنی زیندانییە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان بەڕێوە چوو، پەیامی کاک مستەفا هیجری، بەرپرسی ناوەندی بەڕێوەبەریی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران بەبۆنەی ڕۆژی بەندییە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان خوێندرایەوە.

لە بڕگەی یەکەمی ڕێوڕەسمەکەدا سەلاح خزرپوور پەیامی ئەنجوومەنی زیندانییە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستانی پێشکێش کرد و دواتر پەیامی ناوەندی هاوکاریی حیزبەکانی کوردستانی ئێران بەو بۆنەیە لەلایەن خاتوو سیمین ڕوحانی خوێندرایەوە.

لە بڕگەیەکی دیکەی ئەم ڕێوڕەسمەدا عەلی بداغی، ئەندامی ڕێبەریی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران باسێکی سیاسیی پێشکێش کرد و خوێندنەوەی پەخشانێک لەلایەن مامۆستا بێبەش، خوێندنەوەی پەیامی ڕێزلێنانی ئەنجوومەن لە بنەماڵەی زیندانییانی سیاسی و بنەماڵەکانیان لەلایەن فەرهاد عەبدوڵڵاپوور، برای شەهید هیدایەت عەبدوڵڵاپوور چەند بڕگەیەکی دیکەی ئەو ڕێوڕەسمە بوون.

لە بڕگەی کۆتایی ڕێوڕەسمەکەدا پەردە لە کتێبی «زیندانبەزێنەکانی ئێمە لە دیرۆکی خۆڕاگریدا»، بەرهەمی چاپکراوی ئەنجومەنی زیندانییە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان لادرا و ڕێزنامەی ئەنجومەن پێشکێش بەو کەسانە کرا بە کاری ئامادەکردن و چاپی ئەم کتێبەوە ماندوو بوون.

بەر لە ماڵاوایی

هێزی شەقام و لێکەوتەکانی

ناسر سالحیئەسڵ

ئەگەر لە سەردەمی جیهانی دوو جەمسەری و شەڕی سارددا، خەبات و بەرگریی پڕ لە شانازیی چەکداریی تەنیا ڕێگایەک بوو کە دەنگی خەباتی ڕزگاریخوازیی و مافویستی نەتەوەی کوردی بە گشتی و بە تایبەت لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان، وەک ڕەمزی خۆڕاگری و مانەوەی شوناسی نەتەوەیی و دەستەبەر کردنی مافە ڕەواکانی بە گوێی جیهان دەگەیاند. بەڵام لە هەمان کاتدا حیزب و ڕێکخراوەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان و بە تایبەت حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران، لە گوتار و ئەدەبیاتی سیاسیی خۆیاندا، خەباتی چەکدارییان وەک تاکتیکێکی خەبات چاو لێ دەکرد.

مەبەستی حیزبی دێموکرات لەو تاکتیکە گوشارخستنە سەر دەسەڵاتدارانی بڕیاردەری تاران، بە مەبەستی ناچارکردنیان بە هەڵبژاردنی ڕێگای دیالۆگ و وتووێژ، بۆ چارەسەری مافی نەتەوایەتیی گەلی کورد لە کوردستانی ئێران وەک خاڵێکی گرینگی ستراتێژیکی خەباتی ڕەوا بوو. بۆیە حیزب و ڕێکخراوە خەباتگێڕ و شۆڕشگێرانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، لە ماوەی دەسەڵاتداریتیی ڕێژیمەکانی پەهلەوی و کۆماری ئیسلامیدا سەلماندوویانە کە هەر کات دەرفەتیان بۆ ڕەخساوە، بۆ چارەسەرکردنی ئاشتییانەی کێشەی نەتەوایەتی لە هەموو میتۆدەکانی خەبات کەڵکیان وەرگرتووە. دامەزراندنی کۆماری کوردستان، بەشداریکردن لە خولی چواردەهەمی مەجلیسی شورای میللی لە سەردەمی دەوڵەتی دوکتور محەممەد موسەدیق، پێکهێنانی هەیئەتی نوێنەرایەتیی خەڵکی کورد لە سەرەتایی شۆڕشی گەلانی ئێران لە ساڵی ١٣٥٨ی هەتاوی، بەشداریکردن لە یەکەمین خولی هەڵبژاردنی مەجلیسی شوورای میللی و مەجلیسی خوبرەگانی یاسای بنەڕەتی، بەشداریی واتادار و ئاراستەدان بە ئاکامی چەند هەڵبژاردنێکی سەرۆککۆماری، مەجلیس و شوڕای شار؛ هاندانی خەڵکی شار و گوندەکانی کوردستان بۆ مانگرتنی گشتی لە ٢٢ی پووشپەڕ، ساڵرۆژی تێرۆری شەهید دوکتور قاسملوو؛ مانگرتنە گشتییەکان لە ئاستی شار و گوندەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان و بە تایبەت مانگرتنی سەرانسەری ٢٣ی بانەمەڕی ١٣٨٩ی هەتاوی و سەرئەنجام دەسپێکی ڕاپەڕین و شۆڕشی ژینا لە شاری سەقزەوە، نموونە بەرچاوەکانی خەباتی شار و شەقامی خەڵکی ڕۆژهەڵاتی کوردستان بووە.

کاتێک باس لە لێکەوتەکانی وزە و هێزی خەباتی شەقام دەکەین، واتا باس لە هەموو میتودەکانی خەباتی ڕەوا و بەتایبەت هەموو میتودەکانی خەباتی بە جەماوەریکردن لە پێناوگەیشتن بە ئامانجە نەتەوەیی و دێموکراتیکەکانی نەتەوەی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەکەین. کەوابوو سووربوون و بەردەوامبوون لە گەشانەوە و بە جەماوەریکردنی خەباتی ڕەوای نەتەوەکەمان بە هەموو میتودەکانی خەباتەوە لە ئێستای وڵاتی فرەنەتەوەی ئێراندا لە لایەن خەڵکی مافویستی کورد لە شۆڕشی ژینادا بۆ مافەکانی، بۆ جارێکی دیکەش پارسەنگی هێز و وزەی لە قازانج و بەرژەوەندی نەتەوەی کورد و نەتەوەکانی ئێرانی گۆڕی و کوردستانی کرد بە چاو و چرای خەباتی گەلانی ئێران.

ڕێبەرایەتیی بەرپرسیار و خەباتگێڕان و خەڵکی ڕۆژهەڵاتی کوردستان و بەگشتی بزووتنەوەی سیاسیی کورد هەموو کات، لەلایەک بۆ پەرەسەندنی خەبات بۆ مافە ڕەواکان لە ئاستی ناوچە و جیهان هەوڵی داوە لە دەرفەت و هەلومەرجەکان کەڵکی پێویست وەرگرێ و خۆی لەگەڵ ئاڵوگۆڕەکانی جیهان و ناوچەدا ڕێک بخات و بگونجێنێ؛ لەلایەکی دیکەوە لە سەردەمی بەجیهانیبوون و شۆڕشی زانیاری و ئینفورماتیکدا جێگەوپێگەی دەسەڵاتداریی ڕێژیمی کۆماری ئیسلامیی لەق کردووە و ڕێژیم ناتوانن وەک جاران بە سەرکوت و توندوتیژی، بیر و ئەندێشەی ئازادیخوازیی و مافویستی، دێموکراسی و ئازادیخوازیی خەڵک کپ بکەن.

بەردەوامبوونی شۆڕش و ڕاپەڕینی جەماوەریی گەلانی ئێران لە یەک دەیەی ڕابردوودا پارسەنگی هێز و وزەی خەباتی شاری لە قازانج و بەرژەوەندیی نەتەوەکانی ئێراندا گۆڕیوە. ئەوەش هاندەرێک بووە بۆ گەل و نەتەوە ژێردەستەکانی ئێران بۆ ڕزگاری لە سەرەڕۆیی ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی و گەیشتن بە سیستمێکی دێموکراتیک کە لەودا پرەنسیپەکانی دێموکراسی و ئازادی و دادپەروەریی کۆمەڵایەتی پێڕەو بکرێت. بۆیەشە لە شۆڕشی ژینا لە ئاستی ئێراندا، شێوازی خەباتی شار بە شێوەی هاتنەسەر شەقام، مانگرتن و نارەزایەتیی گشتیی، پەرەسەندنی بزووتنەوە کۆمەڵایەتییەکان و خۆپیشاندان و مانگرتنی شار و شەقام، هێز و وزە خەباتی شۆڕشگێڕانەی شاری هەموو نەتەوە و ئێتنیک و ئایینزاکانی ئێرانی بەرز کردووەتەوە. هەربۆیە لە ڕاپەڕین و شۆڕشی ژینادا شار و شەقام چەق و ناوەندی خەباتە لە زۆربەی شارەکانی ئێراندا.

ئەوەی لێرەدا جێی باس و تێڕامانە، لەلایەک لە ئێستادا میتۆدی خەباتی شارە کە لەلایەن کۆڕ و کۆمەڵەی نێونەتەوەیی و وڵاتانی پێشکەوتوو و دێموکراتەوە زیاتر پشتیوانیی لێ دەکرێ. ئەگەر لە ڕابردوودا وڵاتانی ڕۆژئاوا لە بەرانبەر ڕاپەڕینی خەڵکی سڤیل، دژبە دیکتاتۆرەکان بێدەنگییان هەڵدەبژارد، یان خەباتی مەدەنی و جەماوەریی خەڵکیان بە مەسەلەیەکی نێوخۆیی وڵاتان دادەنا، ئێستا بە هۆی گۆڕانکاری لە سیستەمی نوێی جیهانیدا و گرینگیدان بە فاکتەرەکانی وەک مافەکانی مرۆڤ و دێموکراسی، ئازادیی سیاسی و چارەسەرکردنی کێشەی نەتەوەکان و کەمایەتییە ئایینییەکان، ماف و ئازادیی تاکەکان و زۆر فاکتەری دیکە، وڵاتانی دێموکراتیک و ڕێکخراوە نێونەتەوەییەکان، ڕۆڵی پشتیوانی لە خەباتی مەدەنیی خەڵک، لە وڵاتانی خاوەن دەسەڵاتی سەرەڕۆ و دیکتاتۆریدا دەگێڕن. تەنانەت بۆ پشتیوانی لە خەباتی مەدەنی گەلانی ئێراندا، ئێستا ئیدارەی نوێی ئامریکا و وڵاتانی ئوورووپایی و کانادا و زۆر وڵاتی دیکە (سەرەڕای بوونی کێشەی چەکی ناوکی) بەشێکی زۆری بەرپرسانی ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی ئێرانی بە هۆی پێشێلکردنی مافی مرۆڤ و سەرکوتی بزووتنەوە کۆمەڵایەتییەکان و نەتەوەکانی ئێران، خستووەتە لیستی نوێی گەمارۆکانیانەوە. هەروەها لەلایەکی دیکەوە میتۆدی خەباتی شار ئەمڕۆ بە هۆی ڕاگەیەنە گشتییەکانەوە، وەک تۆڕی ئینتێرنێت و سەتەلایت و موبایل، توانیویەتی ڕای گشتیی جیهان بجووڵێنی. ئەگەر جاران مەسەلەی خەباتی شار و شەقام و پێشێلکردنی مافەکانی مرۆڤ لە وڵاتە دیکتاتۆرلێدراوەکاندا هەروەک گوترا بە پرسێکی نێوخۆیی لەقەڵەم دەدرا، ئێستا پرسی خەباتی شار و مافەکانی مرۆڤ پرسێکی هەستیاری نێودەوڵەتییە و وڵاتانی دێموکرات خۆیان لە بەرانبەر سەرکوت و زەبروزەنگ و پێشێلکردنی مافەکانی مرۆڤ لە وڵاتانی دیکتاتۆریدا بە بەرپرس دەزانن. شوڕای ئەمنییەتی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان و یەکیەتیی ئوروووپا و ڕێکخراوەکانی بواری مافەکانی مرۆڤ ئێستا زیاتر پشتیوانی لە شێوەی خەباتی شەقام و جووڵانەوە مەدەنییەکان دەکەن و ڕێژیمە دیکتاتۆرەکان و یەک لەوان ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی ئێران مەحکووم و ڕیسوا دەکەن.

هەر چەند گەلی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە ماوەی دەسەڵاتداری ڕێژیمی کۆماری ئیسلامیدا خاوەن هیچ چەشنە مافێکی سیاسی نەبوو و نییە، تەنانەت ئەگەر ڕۆڵەکانی زۆریش لێهاتوو بن، هیچ پلە و پایەیەکی کارگێری باڵا و سیاسییان دەرحەق ڕەوا نابینن و ئەگەرچی لە ڕواڵەتدا بۆ شارەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان نوێنەر لە پارلمانی کۆماری ئیسلامیدا دیاری کراوە، بەڵام ئەم بەڕواڵەت نوێنەرانەش لە قۆناخی یەکەمدا لە چەندین دەزگای فیلتێرینگی وەک وەزارەتی ئیتلاعات و شوڕای نیگابان دەبێ تێپەڕ ببن، تا ئێزن دەدرێن وەک تاکێک خۆیان بەربژێر بکەن. بەڵام تەنانەت ئەگەر ئەو کەسانەی دەچن بۆ نێو پارڵمان کەسانێکی نیشتمانپەروەریش بن، بە هۆی ئەوەی لە ڕێژیمی کۆماری ئیسلامیی ئێراندا، لەلایەک بازنەی پێکهاتە و سیستەمی دەسەڵاتداری ڕێژیم نادێموکراتیک و داخراوە و لەلایەکی دیکەوە پێکهاتەیەکی دەسەڵاتداریی سەرتر لە یاسا، بە ناوی بەیتی ڕەهبەری بوونی هەیە، هەر یاسایەک کە دەردەچێت ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ دەبێ لە لایەن ئەو دەسەڵاتە نارەوا و نادێموکراتیکە کە ئەویش ڕێبەر و دەزگاکانی سەر بە بەیتی ڕێبەری ڕێژیمە پەسەند بکرێت. بەڵام بەگشتی لەگەڵ ئەوەی نەتەوەی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بۆی هەیە لە هەر هەلومەرجێکدا شێوەی خەباتی خۆی دیاری بکا، پێویستە سەرنج بداتە ئەو مەسەلە گرینگەش کە لە چ هەلومەرجێکدا چ شێوە خەباتێک شوێندانەرترە و بەرهەم و قازانجی زیاتری بۆ نەتەوەی کورد لێ دەکەوێتەوە هەڵبژێرێت.

ناسینی هەلومەرجەکان و هەڵسەنگاندنیان و لە پەنا ئەوەش دەستنیشانکردنی شێوەی خەباتی گونجاو لەگەڵ ئەو هەلومەرجانەدا دەتوانێ یارمەتیدەر بێ، بۆ چوونەپێشی ڕەوتی خەباتی نەتەوەی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا. هەروەها لە قوناغ و هەلومەرجی ئێستای خەبات لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا، کە بە لێکگرێدانی خەباتی شار و شاخ ناسراوە، خەباتی شار گرینگی تایبەتیی هەیە. چونکە لە خەباتی شاردا شار ناوەند و چەقی خەباتە. لە خەباتی جەماوەریی شەقامدا ئەگەر خەڵکی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، پشتیان بە ڕێکخستن و نەخشە ڕێگای هاوبەش و هەماهەنگی حیزب و ڕێکخراوە سیاسییەکانی گەرم بێت، کۆمەڵگەی کوردی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، زەرفییەت و توانای ئەوەی تێدایە لە هەر دەرفەتێک بۆ زەقکردنەوەی ویست و داخوازییە ڕەواکانی کەڵک وەرگرێت.